

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

Вереш Марія Тіборівна

УДК :811.112.2'373.46

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
НІМЕЦЬКОЇ ХРИСТИЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Кияк Тарас Романович

доктор філологічних наук, професор

Львів – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	6
Розділ 1. ОСНОВИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ХРИСТІЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ	
1.1. Поняття “релігія” та “богослов’я” з позиції мовознавства	14
1.2. Кореляція понять “фахова мова” та “терміносистема”	17
1.3. Термін та його властивості. Класифікація німецьких християнсько-богословських термінів	22
1.4. Концепт “Бог” – основна складова християнської мовної картини світу	35
1.5. Аспекти динаміки утворення та функціонування німецьких християнсько-богословських термінів у давньоверхньонімецький та середньовірнонімецький періоди розвитку мови	39
Висновки до першого розділу	54
Розділ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ХРИСТІЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ	
2.1. Поняття “методологія” та “метод” у лінгвістиці	57
2.2. Структурний метод у лінгвістичних дослідженнях	58
2.3. Системний підхід у дослідженні мовної комунікації	64
2.4. Елементи квантитативного аналізу для характеристики терміносистеми німецької фахової мови богослов’я	66
Висновки до другого розділу	68
Розділ 3. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ХРИСТІЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	

3.1. Словотвірні особливості німецьких християнсько-богословських термінів	70
3.2. Структурні особливості німецьких християнсько-богословських термінів.....	73
3.2.1. Похідні терміни християнсько-богословської терміносистеми	73
3.2.2. Німецькі християнсько-богословські терміни-композиції.....	78
3.2.3. Терміни-словосполучення у християнсько-богословській терміносистемі німецької мови.....	84
3.2.4. Терміни-аббревіатури християнсько-богословської терміносистеми німецької мови	90
3.3. Семантичні особливості німецьких християнсько-богословських термінів	95
3.3.1. Синонімія у німецькій християнсько-богословській терміносистемі ..	95
3.3.2. Антонімічні відношення у німецькій християнсько-богословській терміносистемі	100
3.3.3. Полісемія християнсько-богословських термінів німецької мови	102
3.3.4. Метафори у богословській фаховій комунікації німецької мови	106
3.3.5. Терміни-запозичення християнсько-богословської терміносистеми німецької мови	116
3.3.6. Фразеологізми у християнсько-богословській терміносистемі німецької мови	123
3.4. Семантичні моделі німецьких християнсько-богословських термінів.....	131
Висновки до третього розділу	134

Розділ 4. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ФАХОВОЇ МОВИ ТЕОЛОГІЇ

4.1. Поняття дискурсу та тексту в парадигмах сучасних лінгвістичних досліджень	138
4.2. Класифікація німецьких богословських фахових текстів	150

4.3. Засоби змістової та формально-логічної зв'язності у німецьких богословських фахових текстах	153
4.4. Квантитативний аналіз вживання термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми у фахових текстах	163
4.5. Структурні та морфологічні особливості молитовних текстів	168
Висновки до четвертого розділу	175
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	185
ГЛОСАРІЙ	213

Перелік умовних скорочень книг Старого та Нового Завіту

Бут.	Буття
Вих.	Вихід
Втор.	Второзаконня
Гл.	До Галатів
Ді.	Діяння
Еф.	До Ефесян
Євр.	До Євреїв
Єр.	Єремія
Іс.	Ісая
Йо.	Йоан
Кор.	До Коринтян
Лев.	Левіт
Лк.	Лука
Мал.	Малахія
Мр.	Марко
Мт.	Матей
Муд.	Мудрість
Од.	Одкровення
Прип.	Приповідки
Пс.	Псалом
Пт.	Петро
Рим.	Римлян
Сам.	Самуїл
Сир.	Сирах
Чис.	Числа

Перелік інших умовних скорочень

гр.	грецький
двн.	давньоверхньонімецький
лат.	латинський
свн.	середньоверхньонімецький

ВСТУП

Терміносистеми різних фахових мов у сучасному мультикультурному та глобалізованому світі набувають дедалі важливішого значення, оскільки комунікація у професійній сфері потребує ґрунтовних знань не тільки самої галузі, але й засобів їхнього вираження. Термін як одиниця конкретної терміносистеми слугує інструментом фахової комунікації. Термін *християнсько-богословська терміносистема* чітко визначає сферу функціонування – одиниці, які окреслюють поняття та явища із галузі богослов'я як науки про Бога та Слово Боже, що заснована на Об'явленні.

Історичні події 90-х років ХХ століття, легалізація католицької Церкви на пострадянському просторі сприяли зростанню та поширенню духовності й дали можливість активізувати публічну діяльність церкви. Водночас активізувався процес запровадження дисципліни “богослов'я” на державному рівні. На сьогодні філософсько-богословський факультет Українського католицького університету у Львові здійснює навчання денної форми за спеціальністю 6.020304 “Богослов'я” та за спеціальністю 8.02030103 “Богослов'я”, а з 2013 року проводиться набір до аспірантури за спеціальністю 09.00.14 “Богослов'я” [181].

Теоретико-методологічною базою дисертаційного дослідження виступають наукові праці низки вчених із загального термінознавства (Б. М. Головіна, В. П. Даниленко, А. С. Д'якова, І. С. Квітко, Т. Р. Кияка, Я. А. Климовицького, З. Б. Куделько, В. М. Лейчика, А. В. Суперанської, З. Я. Туряєвої, В. А. Татарінова, Н.-R. Fluck, L. Hoffmann, D. Möhn, R. Pelka, T. Roelcke, E. Wüster); галузевих терміносистем (О. М. Іващишин, З. Б. Куделько, О. М. Ріби, В. В. Синьо); богословських та релігійних терміносистем (С. В. Бібли, Т. І. Баєрової, Є. Г. Жерновея, Л. А. Закреницької, Й. Містрик, Н. В. Пуряєвої, Н. М. Попович); фахових мов, дискурсу та тексту (Н. Д. Арутюнової, Н. Д. Бабич, А. Л. Міщенко, Є. С. Мовчун, О. В. Яшенкової, Т. А. van Dijk, Н. Vater).

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена спрямованістю сучасних мовознавчих студій на комплексне дослідження мовних явищ у взаємодії

їх лексико-семантичних та лінгвопрагматичних аспектів. У зв'язку зі збільшенням потоку наукової інформації велику зацікавленість викликає вивчення проблем творення, а також прикладних аспектів функціонування термінологічних одиниць у фахових текстах, у тому числі християнсько-богословського спрямування. Дослідження всіх пластів лексики окремої терміносистеми, виявлення закономірностей термінотворення, їхньої системності має важливе значення для подальшого удосконалення досліджуваної терміносистеми. Термінологічні одиниці та терміносистеми різних галузей неодноразово були об'єктом аналізу українських і зарубіжних лінгвістів, проте німецька християнсько-богословська терміносистема до цього часу залишалася поза увагою українських науковців.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у ньому вперше комплексно на рівні слова та тексту досліджується німецька фахова мова християнського богослов'я. Цілеспрямовано поєднуються традиційні методи термінологічних досліджень із окремими прикладними аспектами функціонування термінів у фахових текстах, у взаємодії їх структурних, семантичних і лінгвопрагматичних аспектів.

Зв'язок з науковими темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках комплексної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Мови та літератури народів світу: взаємодія та самобутність” (№ держреєстрації 11БФ044-01) та науково-дослідної теми кафедри теорії та практики перекладу Державного вищого навчального закладу „Ужгородський національний університет“ „Парадигма перекладу у системі міжнародних відносин: концепти взаємодії національних культур“ (№ держреєстрації 0115U004634).

Мета дослідження полягає у виявленні структурних та лексико-семантичних особливостей формування католицької німецької християнсько-богословської терміносистеми, а також її функціонування в межах фахової мови богослов'я та дискурсу. Для досягнення поставленої мети, необхідно розв'язати такі **завдання**:

- охарактеризувати німецькі християнсько-богословські терміни, а також їх способи утворення;

- здійснити класифікацію та систематизацію термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми;
- проілюструвати динаміку утворення та функціонування богословської терміносистеми німецької мови у давньоверхньонімецький та середньовірхньонімецький періоди;
- провести етимологічний аналіз запозичень досліджуваної терміносистеми на лексикографічній базі;
- здійснити семантичний аналіз двокомпонентних термінів-комполітів та термінів-словосполучень з використанням RX - кодів для визначення структурно-семантичних моделей;
- з'ясувати лінгвопрагматичні особливості німецьких фахових текстів християнського богослов'я;
- виявити ступінь термінологічної насиченості та частотності німецьких фахових текстів богослов'я;
- провести структурний та морфологічний аналіз молитовних текстів.

Об'єктом дослідження виступає німецька християнсько-богословська терміносистема у парадигматичному та синтагматичному аспектах.

Предметом дослідження є лексико-семантичні та лінгвопрагматичні особливості християнсько-богословських термінів німецької мови, а також їх функціонування у богословському дискурсі.

Матеріал дослідження склав корпус із близько 4000 християнсько-богословських термінологічних одиниць католицької теології німецької мови на основі фахових словників Ф. Гаука та Г. Швінге "Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch" [254], Г. Форґрімлера "Neues theologisches Wörterbuch" [308], Е. Аґріколи "Wörterbuch des christlich geprägten Wortschatzes" [202], німецьких лексикографічних джерел християнського богослов'я, зокрема, "Lexikon für Theologie und Kirche" в 10 томах [273], а також інших джерел релігійної педагогіки та катехетики. На основі текстів Святого Письма "Die Bibel. Altes und Neues Testament. Einheitsübersetzung" [228] досліджувалися метафори. Лінгвопрагматичні особливості текстів фахової мови богослов'я аналізувалися на базі енциклік,

катехизму католицької церкви, науково-богословських текстів та молитов. Загальна кількість сторінок – 1,5 тисяч.

Методи дослідження ґрунтуються на принципах системного підходу до аналізу мовних явищ та понять, що базується на структурному методі, який включає аналіз за безпосередніми складниками, трансформаційний аналіз, компонентний аналіз, дистрибутивний аналіз, семантичний аналіз. Системний підхід застосовується для дослідження мовної комунікації. Використовуються також елементи квантитативного аналізу.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у внескові до лінгвістики фахових мов, подальшого вивчення механізмів формування і функціонування різних терміносистем, у комплексному й системному підходах до лінгвістичного аналізу німецьких текстів спеціального призначення і термінів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження зумовлене можливістю їхнього використання у лексикографічній роботі для укладання двомовного німецько-українського словника богословської термінології, у викладанні теоретичних курсів (лексикологія, лінгвістика тексту, стилістика, теорія перекладу, термінознавство, історія мови тощо).

Апробація основних положень та результатів дисертаційного дослідження здійснювалася на Міжнародній науковій конференції “Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики” (Київ, 2007), Міжнародній науковій конференції “Сучасні проблеми германістики в Україні” (Дрогобич, 2008), Міжнародній науковій конференції “Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі” (Київ, 2008), Міжнародній науковій конференції “Сучасні дослідження з іноземної філології” (Ужгород, 2008), Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених “Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша” (Київ, 2009), XVIII Міжнародній науково-практичній конференції Асоціації українських германістів “Роль німецької мови у трансфері освіти, науки та культури в Україні” (Ужгород, 2011), VI Міжнародній науковій конференції “Пріоритети германського та романського мовознавства” (Луцьк, 2012 р.), XIX Міжнародній

науково-практичній конференції Асоціації українських германістів “Німецька мова в українському контексті: формування мовної компетенції, контрастивні дослідження та міжкультурна комунікація” (Одеса, 2012), Міжнародній науковій конференції “Мови та літератури в глобалізаційному світі: взаємодія та самобутність” (Київ, 2012), Міжнародній науковій конференції “Українська термінологія і сучасність” (Київ, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції Асоціації українських германістів “Україна та німецькомовні країни в діалозі літератури, мов та культур” (Львів, 2013), Міжнародній науковій конференції “Етнознакові функції культури: мова, література, фольклор” (Київ, 2013), 3-ій Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених “Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи” (Дрогобич, 2015), XXII Міжнародній конференції Асоціації українських германістів “Українська германістика в діалозі культур” (Львів, 2015), 1-шій Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті” (Дрогобич, 2015). Результати дослідження висвітлені у 16 публікаціях, у тому числі 9 у фахових наукових виданнях ВАК України, 1 стаття у науковому іноземному фаховому виданні, 2 статті у науковому виданні, яке включене до міжнародної наукометричної бази РІНЦ, та 4 тезах за матеріалами конференцій.

Положення, які виносяться на захист:

1. Фахова мова богослов'я, як сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у богословській сфері комунікації для забезпечення порозуміння між людьми у цій галузі, існує на рівні лексики, синтаксису та тексту і включає в себе богословські терміни, утворюючи власну терміносистему.

2. Терміни німецької християнсько-богословської терміносистеми опираються на християнську систему поглядів, тісно переплетені із богослов'ям як наукою, слугують засобом номінації у сфері богослов'я, мають системний характер, утворюють власні тематичні групи та становлять ієрархічну структуру.

3. Німецька християнсько-богословська терміносистема при утворенні нових термінів послуговується морфологічним, семантичним, синтаксичним способами

словотвору сучасної німецької мови, а також запозиченням іншомовних лексем. Найбільшу частину термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми складають одиниці, утворені за допомогою словоскладання. Семантичні зв'язки християнсько-богословських термінів-комполітів та термінів-словосполучень реалізуються, як правило, на базі семантичних моделей категорії “властивість”, що характерно для абстрактних понять, які утворюють основу досліджуваної терміносистеми. Вагому частку термінів становлять терміни-запозичення, серед яких найбільшу групу складають запозичення із латинської та грецької мов, що зумовлено історичними чинниками.

4. Фахова комунікація в богослов'ї, яка включає в себе, окрім фахового тексту, позамовні чинники (знання про Бога та Божественне Об'явлення, учасників процесу комунікації) відбувається в межах дискурсу богослов'я, який має власні стратегії та тактики, що можуть переплітатися з тактиками та стратегіями інших дискурсів. Домінуючими одиницями фахової комунікації в межах богослов'я виступають богословські терміни, які належать до християнсько-богословської терміносистеми та виступають елементами фахового тексту. Фаховий текст богослов'я визначається змістовою та формально-логічною зв'язністю, яка реалізовується на рівні когезії, когерентності та темо-ремного членування тексту.

5. Німецькі фахові тексти християнського богослов'я виявляють високу ступінь термінологічної насиченості, оскільки зосереджені на дослідженні та тлумаченні основних понять та проблем богослов'я.

Структура та обсяг роботи. Мета та завдання, які виносяться на захист, визначили структуру дисертаційного дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, кожен із яких містить висновки, загальних висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 215 сторінок, з нього основного тексту – 172.

У **вступі** обґрунтовується актуальність та наукова новизна теми дисертаційного дослідження, встановлюються мета та завдання, окреслюється теоретична та практична значимість дослідження, формулюються положення, які виносяться на захист, визначаються джерела та матеріали дослідження.

Перший розділ – **“Основи лінгвістичного дослідження німецької християнсько-богословської терміносистеми”** – присвячений висвітленню теоретичних питань, зокрема таких, як релігія та богослов'я, фахова мова, терміносистема та термін. Проілюстровано зв'язок між німецькою фаховою мовою богослов'я та терміносистемою. Здійснюється класифікація та систематизація німецьких християнсько-богословських термінів. Проводиться короткий історичний екскурс з метою фрагментарної ілюстрації динаміки утворення та функціонування богословської терміносистеми німецької мови у давньоверхньонімецький та середньовісньонімецький періоди.

Другий розділ – **“Методи дослідження німецької християнсько-богословської терміносистеми”** – представляє методи дослідження, які були обрані для аналізу німецької християнсько-богословської терміносистеми, зокрема, структурний метод, який включає аналіз за безпосередніми складниками, трансформаційний аналіз, компонентний аналіз, дистрибутивний аналіз, семантичний аналіз, системний підхід для дослідження мовної комунікації, а також квантитативний аналіз.

Третій розділ – **“Лексико-семантичні особливості німецької християнсько-богословської терміносистеми на сучасному етапі”** – аналізуються структурні та семантичні особливості німецької християнсько-богословської терміносистеми, визначаються структурні та семантичні характеристики утворення термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми з метою виявлення основних шляхів поповнення термінологічного фонду досліджуваної нами терміносистеми. Здійснюється етимологічний аналіз запозичених термінологічних одиниць. На базі Святого Письма визначаються метафоричні одиниці німецької фахової мови християнського богослов'я. Проводиться семантичний аналіз двоконпонентних термінів-комполітів та термінів-словосполучень з використанням RX - кодів для визначення структурно-семантичних моделей.

У четвертому розділі – **“Лінгвопрагматичні особливості текстів німецької фахової мови теології”** – висвітлюються основні поняття дискурсу та тексту, визначаються стратегії та тактики богословського дискурсу, встановлюються засоби

змістовної та формально-логічної зв'язності німецьких богословських фахових текстів, подається їхня класифікація, досліджується наявність термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми у богословських текстах за кількісними показниками, розглядаються структурні та морфологічні особливості молитовних текстів.

Загальні висновки ілюструють результати, отримані в процесі проведення дисертаційного дослідження, а також визначають перспективи подальшої роботи з даної проблематики.

Кількість найменувань у списку використаних джерел становить 317 позицій.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ХРИСТІЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Перший розділ висвітлює такі теоретичні аспекти, як: релігія та богослов'я, фахова мова, терміносистема та термін. Подається зв'язок між фаховою мовою та терміносистемою. Виконується класифікація та систематизація німецьких християнсько-богословських термінів. Здійснюється короткий історичний екскурс з метою фрагментарної ілюстрації динаміки утворення та функціонування богословської терміносистеми німецької мови у давньоверхньонімецький та середньовісньонімецький періоди.

1.1. Поняття “релігія” та “богослов'я” з позиції мовознавства

Прагнення людської душі зрозуміти Бога, знайти шлях до нього, навчитися спілкуватися з Ним, висловлювати свої прохання, турботи, скорботи, а також дякувати за отримані ласки і таким чином з'єднатися з Ним знаходили своє відображення в мові. Мова як система фонетичних, лексичних і граматичних засобів та спосіб вираження думок, почуттів, волевиявлення служить найважливішим засобом спілкування людей, виконує комунікативну функцію у суспільстві.

“Релігія – це система вірувань у Бога і відповідних тлумачень, яка обіймає також святі книги, культові обряди й етичне життя її сповідників” [120, 244]. Релігія розглядається також як особлива система комунікації, символічна модель, яка формує людський досвід – як пізнавальний так і емоційний для вирішення найважливіших проблем буття [18, 267]. Як соціальне явище релігія глибоко пов'язана з культурою, охоплює доктрину, систему істин, що проголошуються і визнаються певною групою людей, моральні норми та звичаї, а також інституції, які мають за мету визначати та передавати доктринальні істини, моральні принципи та здійснювати культ [317, 176]. У німецькій мові термін релігія (*die Religion*) з'явився у XVI ст. як запозичення із латини *religio* і позначає шанування чогось святого із

вірою [235, 585]. До релігійної лексики відносяться терміни, які стосуються всіх релігійних течій і охоплюють такі поняття, як політеїзм, дуалізм, індуїзм, тощо.

У християнському вжитку терміни *богослов'я* або *теологія* – це вчення про Бога, що базується на Об'явленні, тобто на методичній спробі зрозуміти та пояснити Божественне Об'явлення істини [87, 631]. Це “Об'явлення міститься у Святому Переданні та Святому Письмі Старого та Нового Завіту й доручене святій Церкві. Вершиною Божого Об'явлення є воплощений з Духа Святого і Марії Діви Син Божий – Ісус Христос, який у своїх словах і ділах об'явив любов Бога Отця” [86, 19]. На нашу думку, цей аспект необхідно підкреслити з огляду на об'єкт нашого дисертаційного дослідження – католицьку німецьку християнсько-богословську терміносистему.

Богослов'я – це наукове вчення, в якому “християнський розум упевнений і просвітлений світлом віри. Він прагне думкою збагнути те, у що вірить. Предмет віри – об'явлене таїнство. Усвідомлюючи його, людина пізнає багато наслідків, що з нього випливають” [167, 5]. Святий Тома Аквінський так висвітлює появу богослов'я як науки: “Заради людського спасіння було необхідно, щоб окрім філософських наук, які опираються на людський розум, існувала також наука, яка базується на Божому Об'явленні. Передусім це потрібно тому, що людина покликана до Бога як своєї кінцевої мети, яка перевищує людський розум” [301,6].

Термін “богослов'я” – синонім до термінологічної одиниці “теологія”, уживаного у багатьох мовах, що походить від грецьких слів: *λόγος* – слово, поняття, вчення і *θεός* – Бог. *θεολογία* – вчення про Бога, богослов'я [59, 601]. Обидва терміни вказують на одну дійсність. Однак у певних колах існує тенденція витіснити асимільований церковнослов'янізм новим грецизмом. Автори, які вживають термін “богослов'я”, загалом орієнтуються на східнохристиянські сфери, а ті, які вживають термін “теологія”, – на західнохристиянські [176, 26]. У християнському богослов'ї розрізняють католицьку, православну та протестантську теологію. У нашій дисертаційній роботі досліджуються богословські терміни католицької теології.

Термін “богослов'я” вперше був застосований ранніми християнськими апологетами, а саме Орігеном та Евсевієм Кесарійським. [167, 5]. За Орігеном,

богослов'я – це наука про Бога, особливим способом про Спасителя Ісуса Христа; тому займатися богослов'ям значить визнавати та славити Бога у Христі. <...> Богослов'я досліджує в т.ч. Слово Боже, яке науковець (богослов) намагається правильно сприймати та тлумачити, віру та її вплив на людину і суспільство (догматичне та моральне богослов'я), Ісуса Христа (христологія), людину (богословська антропологія) [87, 632].

Розглядаючи терміни християнсько-богословської терміносистеми, слід з'ясувати розуміння поняття богослов'я у світлі католицького вчення, оскільки трактується це поняття по-різному. Катехизм католицької віри подає наступне пояснення: “Отці Церкви розрізняють Богослов'я (θεολογία) та Ікономію (οἰκονομία), використовуючи перше поняття для визначення таїнств внутрішнього життя Трійединого Бога, а друге – для всіх Божих справ, через які Він об'являє і передає Своє життя. Богослов'я об'являється нам через Ікономію, і навпаки, всю Ікономію висвітлює Богослов'я. Божі діла розкривають, Ким Він є в Самому Собі; і навпаки, таїнство його внутрішнього буття просвічує всі Його діла, дозволяючи їх зрозуміти” [85, 66].

Уже з виникненням перших університетів у XII столітті, зокрема Болонського у 1088 році та Паризького у 1215 році, святе віровчення почали називати богослов'ям. Велика заслуга у цьому належить П'єру Абеляру – французькому філософу та богослову, який увів термін “теологія” у назву свого наукового твору “Theologia christiana” (Християнське богослов'я) [87, 632]. Термін “теологія” (*Theologie*) у німецькій мові є запозиченням із грецької мови і датується XV ст. Він позначає науку про Бога та його одкровення, а також про віру й сутність церкви [235, 743].

Теологія як наука в процесі історичного розвитку сформувала певні спеціальні дисципліни: аскетичне (духовне) богослов'я, моральне, фундаментальне, догматичне та біблійне богослов'я, богослов'я Отців Церкви, катехетику, гомілетуку, пасторальне богослов'я, літургіку та канонічне право [134, 8-10], кожна з яких містить відповідні лексичні одиниці фахової мови богослов'я. Дана

дисертаційна робота містить аналіз термінологічних одиниць, які охоплюють усі вищевказані богословські дисципліни.

1.2. Кореляція понять “фахова мова” та “терміносистема”

Поняття “фахова мова” та “терміносистема” у лінгвістиці перебувають у певному взаємозв’язку. З метою з’ясування відношень між цими поняттями, необхідно зупинитися на їхніх дефініціях.

За Л. Гоффманом, “фахова мова – єдність усіх мовних засобів, які використовуються у фахово обмеженій комунікативній галузі для того, щоб забезпечити порозуміння між особами в певній сфері діяльності” [260, 53]. Фахова мова – це також “засіб оптимального взаєморозуміння про предметну галузь для фахівців; вона характеризується специфічним лексиконом і спеціальними нормами щодо вибору, уживання й частотності загальноновживаних лексичних і граматичних засобів; вона не існує як самостійна форма реалізації в мові, але актуалізується у фахових текстах, які, окрім елементів фахового тексту, завжди містять елементи загальноновживаної мови” [292, 17]. Фахові мови – “це сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері” [90, 55]. “Фахова мова є засобом пізнання і поняттєвого визначення специфічної для фаху реальності, а також засобом взаєморозуміння у галузі і, таким чином, враховує специфічні потреби комунікації в межах фаху” [282, 26].

Попри те, що однозначної дефініції поняття “фахові мови” не існує, наведені визначення терміна “фахова мова” дають змогу виділити основне їхнє завдання, “яке полягає у створенні точного та економного знакового інструментарію для забезпечення взаєморозуміння про предметну галузь або сферу діяльності й слугують головно для забезпечення потреб фахової комунікації” [125, 15]. За Л. Гоффманом, фахова комунікація – це зовні або зсередини мотивована чи стимульована зовнішня та внутрішня система знань, спрямована на ланцюжок фахових подій, які змінюють систему знань як одного спеціаліста, так і групи

фахівців [259, 614]. Підґрунтям дослідження фахових мов стали три концепції, запропоновані Т. Рьолке. Перша розглядає фахову мову як систему мовних знаків. Друга спрямована на фаховий текст, а також його контекстуальні зв'язки, що роблять можливою фахову комунікацію. Третя концепція пов'язана з продуцентом та реципієнтом фахової комунікації, цим самим визначаючи когнітивні властивості людини за основу лінгвістичного дослідження [290, 16-17].

Фахові мови можна представити у горизонтальному та вертикальному розшаруванні. Горизонтальний поділ дотримується принципу предметного поділу. Так, виділяють фахові мови споживання та торгівлі, до яких належать, зокрема, бджолярство, судноплавство, книгодрукування, мисливство, тваринництво тощо. Наступну групу складають технічні фахові мови та фахові мови прикладних наук: інформатики, телекомунікації, електротехніки тощо. Третю групу горизонтального поділу становлять фахові мови наук, до яких відносять, зокрема, юриспруденцію, фізику, хімію, біологію, фармакологію, математику, педагогіку, лінгвістику, а також богослов'я. До четвертої групи належать мови інституцій: політики, управління тощо [290, 37-38]. Вертикальне розшарування дотримується не фахового принципу, а враховує рівень абстрактності. Так, фахові мови розрізняють за рівнем найвищого ступеня абстрактності (штучні символи, формули – базові теоретичні науки), рівнем дуже високого ступеня абстрактності (експериментальні науки – комунікація між науковцями, техніками), високим ступенем абстрактності (мови з дуже великою часткою фахової термінології і чітко обумовленим синтаксисом – прикладні науки), низьким рівнем абстрактності (мови з доволі значною часткою фахової термінології та відносно незв'язаним синтаксисом – сфера матеріального виробництва) та дуже низьким рівнем абстрактності (мови з незначною кількістю фахових термінів та незв'язаним синтаксисом – сфера споживання та торгівля) [90, 57]. Вертикальне розшарування проявляється, зокрема, у прагматичних умовах функціонування фахової комунікації та мовному виборі (стилістиці) [157, 15]. Про це детальніше буде сказано у четвертому розділі. Отже, богослов'я знаходить своє місце у горизонтальному розшаруванні і належить до фахових мов науки.

Необхідно зазначити, що окремі фахові мови використовують специфічні мовні засоби, які можуть бути наявними і в інших фахових мовах. Кілька субмов можуть формувати більші класи з їх спільними ознаками. Так, можна виокремити ієрархічну систему фахової мови богослов'я та її субмов у межах загальнонаціональної, зокрема, фахову мову морального богослов'я, пасторального богослов'я, гомілетики, літургії тощо.

Фахові мови насамперед орієнтовані на фахівців певної галузі. Кожен фах має власну мовну варіативність. Є. С. Мовчун, поділяючи думку представників німецької школи дослідження фахових мов К. Бауманна, Л. Гоффманна, Д. Мьона, Р. Пелька, Т. Рьолке та Р. Флюка, вважає, що “кожній фаховій мові притаманні не лише лексичні, але й синтаксичні особливості. Використання певних синтаксичних конструкцій та значно менша частка образних термінологічних одиниць відрізняють фахову мову від професійного жаргону (сленгу)” [127, 7].

Фахова комунікація “тісно пов’язана з мовленнєвою діяльністю людини й виступає об’єктом дослідження низки суміжних наук та субдисциплін загального мовознавства, зокрема прагматики, яка досліджує вживання у фаховому тексті адекватних для досягнення комунікативної мети мовних знаків, граматичних структур та стилістичних зразків, а також термінознавства, яке пов’язане з фаховою мовою в аспекті прикладного термінознавства й термінологічної діяльності, зокрема формування сучасних терміносистем, проблем термінотворення, унормування, стандартизації, гармонізації й підтримки в актуальному стані галузевих термінологій на національному та міжнародному рівнях.” [125, 16]

Фахова мова існує на рівні лексики, синтаксису та тексту. Усю лексику фахового тексту поділяють на 4 види:

- 1) терміни даної галузі, які мають власну дефініцію – *die Eucharistie* (Євхаристія), *das Jesusgebet* (Ісусова Молитва), *das Sakrament* (свята тайна); вузькогалузева лексика – найважливіша і найбільш уживана у фахових текстах та несе в собі найбільше інформації;
- 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (в т.ч. терміни суміжних наук) – *das Leben* (життя). У філософії – аналогічний спосіб реалізації буття

на окремих, щораз вищих ступенях дійсності. У науково-природничому розумінні – життя пов’язане з протоплазмою як найвищою відомою формою організації матерії. “З теологічної точки зору те ламке “чудо” життя є передусім даром Бога, оскільки випадковість і створеність виразніше досліджена в бутті оживленому, ніж у світі не оживленому” [105, 179-180];

- 3) напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести і номенклатури – *der Rosenweihrauch* (ладан із троянди), *der Weihrauch* “*Ecclesia*” (ладан, виготовлений із ладанного дерева) ;
- 4) професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емоційно забарвлене значення (не досліджувалися) [92, 28-29].

На думку А. Л. Міщенко, основа фахового тексту – це термінологічна лексика, “яка є об’єктом дослідження термінознавства як науки про фахові поняття та їхні номінації у фахових мовах. Основне завдання теоретичного термінознавства полягає у створенні уніфікованих та стандартизованих принципів і методів термінотворення, класифікації та систематизації галузевих терміносистем; унормуванні принципів системної розбудови галузевих терміносистем, регулюванні відношень між поняттями в межах терміносистем, що є основою прикладної термінологічної діяльності” [125, 163].

Терміносистема – це “ спеціальна лексика, яка обслуговує окрему галузь науки або техніки” [91, 7]. В. М. Лейчик вважає терміносистему “знаковою моделлю конкретної теорії спеціальної галузі знань і діяльності, елементами якої є лексичні одиниці конкретної мови для спеціальних цілей, а структура у цілому адекватна структурі системи понять теорії” [115, 129]: *Bibelwissenschaft* (біблістика): *Neues Testamen* (Новий Завіт), *Altes Testament* (Старий Завіт), *die Bibel* (Біблія), *die Synoptiker* (синоптичні Євангелія); *systematische Theologie* (систематична теологія): *die Eklesiologie* (еклезіологія), *die Eschatologie* (есхатологія), *die Trinität* (Трійця). У нашій роботі насамперед досліджуємо вузькогалузеву систему богословських термінів.

Термінологічна лексика різних галузей була об'єктом досліджень як зарубіжного (Л. Гоффманн, Т. Рьолке, Р. Флук, Е. В'юстер) так і вітчизняного мовознавства (Р. Іваницький, З. Куделько, О. Ріба, В. Синьо). З точки зору нашого дисертаційного дослідження уваги заслуговують праці Є.Г. Жерновея [72], Л. А. Закреницької [74] та Н. М. Попович [141]. Терміни “релігійна термінологія” та “богословська термінологія”, на нашу думку, мають певні відмінності, зокрема, релігійна може містити одиниці, пов'язані із різними релігійними течіями, політеїзмом, дуалізмом, індуїзмом, маніхеїзмом тощо. Богословською терміносистемою, услід за Н. Д. Бабиц та Л.А. Закреницькою, ми вважаємо термінологічні одиниці, які в усній чи письмовій формі обслуговують сферу богослов'я як науки про Бога, яка базується на Божому Об'явленні.

На думку О.М. Тура, терміносистемі притаманні ознаки; зокрема, терміносистема – це сукупність термінів, що виконує комунікативно-тематичне або ж комунікативно-ситуативне завдання; елементи структури прямо чи опосередковано пов'язані між собою; немає терміна, який би не належав до конкретної терміносистеми або ж до кількох одночасно, при цьому вони можуть накладатися одна на одну, утворюючи групу термінів, спільних для кількох терміносистем [178, 69]. Так, термінологічна одиниця *der Logos* у філософській системі термінів означає “промову, інтелект”, у богословській терміносистемі має значення “слово Боже як об'єктивно відображена воля Божа та могутність створення всесвіту” (Бут. 1,3; Пс. 33,6; Ів. 1, 1-3); “Ісусу як вочленене Слово та Боже об'явлення” (Ів. 1,14; Од. 19,13).

Підсумовуючи вищесказане, услід за Л. Г. Гоффманом вважаємо, що фахова мова богослов'я – це сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у богословській сфері комунікації, щоб забезпечити порозуміння між людьми у цій сфері. Фахова мова богослов'я, яка існує на рівні лексики, синтаксису та тексту, містить богословські терміни. Богословські терміни утворюють терміносистему богослов'я, яка обслуговує теологію як галузь науки.

1.3. Термін та його властивості. Класифікація німецьких християнсько-богословських термінів

Терміни як словесні позначення понять, які входять у систему понять певної галузі професійних знань, та як основні одиниці мови, що вживаються зі спеціальною метою [172, 14] виступають, з одного боку, важливими елементами фахових мов, що використовуються фахівцями різних галузей науки й техніки для комунікації, пов'язаної з професійною діяльністю [71, 215], а з іншого боку, належать до певної терміносистеми – свідомо вибудованої системи термінів [115, 107].

Б.М. Головін вважає, що термін – це окреме слово чи утворене на базі іменника словосполучення, що означає професійне поняття та призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії [53, 276]. В.А. Татарінов характеризує термін як “мовний знак (слово чи словосполучення), який співвідноситься зі спеціальним поняттям, явищем чи предметом” [175, 157]. О. Селіванова визначає термін як “слово чи сполуку, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування у науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності” [155, 617]. Я. А. Климовицький вважає терміном слово чи словосполучення, що є єдністю звукового знака і співвіднесеного (зв'язаного) з ним відповідного поняття в системі понять даної галузі науки та техніки [94, 34]. О.С. Ахманова називає терміном слово чи словосполучення спеціальної мови, яке створене для точного вираження спеціальних понять та називання спеціальних предметів [13, 474]. Термін – це слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя [48, 306]. Термін – це мовна одиниця (слово або словосполучення) переважно субстантивного характеру, яка конвенційно співвідноситься з поняттям та предметом професійної галузі і слугує для концентрації, фіксування, збереження й передачі професійної інформації [116, 77].

“Термін – член конкретної термінологічної системи, тому термінологія – це не випадкова сукупність слів, а система взаємопов’язаних термінів, які позначають систему понять окремої галузі знань” [16]. Так, слова *die Offenbarung* (Одкровення), *die Schisma* (схизма), *das Sakrament* (сакрамент) відбивають сутність визначених теологічних понять. Терміни для кожної науки зліченні й обов’язково пов’язані з поняттями конкретної науки. Тому специфіка терміна полягає передусім у чітко обмеженій сфері його вживання [150, 165-166].

Основне завдання терміна – номінація та оптимізація процесу професійного спілкування. У зв’язку з цим термін повинен конкретно відображати результати як практичної, так і дослідницької діяльності людини, закріпити отримані в процесі науково-професійної діяльності знання про особливості об’єктів термінологізації, а також виявити їх найважливіші ознаки [44, 43].

Номінація перебуває у тісному зв’язку з таким етапом мислення, як утворення поняття. Він передбачає виділення тієї особливої риси, ознаки чи явища предмета, яка б у подальшому слугувала для найменування. Зв’язок між поняттям та словом тісний. Якщо поняття, яке називається словом, належить до галузі науки чи техніки, то слово, що позначає це поняття – науково-технічний термін [88, 9]. Аналогічно можна сказати і про богословський термін: *die Eucharistie* (Євхаристія), *die Firmung* (Миропомазання), *Apostolosche Väter* (ранні отці церкви), *die Apokryphen* (апокрифи) – поняття, названі цими лексичними одиницями, належать до науки богослов’я, бо вони відображають сутність теологічних реалій, а слова, що їх позначають, виступають християнсько-богословськими термінами.

Термін як одиниця загальнонаціональної мови одночасно належить до спеціальної мовної підсистеми і тому виступає спеціальною мовною одиницею, яка називає спеціальні та професійні поняття, що дозволяє вирізнити їх серед інших одиниць мовної системи [198, 10].

Терміни розглядаються на сучасному етапі розвитку лінгвістики в різних термінологічних системах. Термін має конкретно окреслену та визначену сферу використання і таким чином належить до словникового складу певної підмови, яка

слугує засобом комунікації у певній фаховій сфері. Термін є частиною терміносистеми конкретного фаху.

Термін як “слово чи словесний комплекс вступає в системні відносини з іншими словами та словесними комплексами й утворює разом з ними в кожному конкретному випадку і в певний час замкнуту систему, яка вирізняється високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю” [88, 21]. За В. Шмідтом, термін має мати такі властивості, як: фахова орієнтованість, змістовність, точність, однозначність, короткість, а також естетична, експресивна та модальна нейтральність [292, 12]. На думку А.С. Д’якова, Т.Р. Кияка та З.Б. Куделько, для терміна характерні специфічні ознаки, зокрема, системність, дефінітивність (кожен термін зіставляється з чітким окремим визначенням, що орієнтує на відповідне поняття), короткість (дана вимога нерідко суперечить вимозі точності, тобто повноти терміна), однозначність (тут слід зробити одне уточнення: такої однозначності слід домагатися в межах однієї терміносфери, бо на рівні кількох субмов полісемія термінів – явище досить поширене), експресивна нейтральність [62, 13]. Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що системність, дефінітивність, однозначність, короткість та точність – важливі властивості терміна.

Розглядаючи системність терміна, слід зазначити, що він функціонує в межах певної терміносистеми. Система (від гр. *σύστημα* – сполучення, ціле, що складене із частин) – це сукупність елементів, що перебувають у відповідних відносинах та зв’язках один з одним та утворюють певну єдність [131]. Словник української мови до системи відносить також будову та структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціональних частин [163, 204]. Основний елемент системи – структура, “сукупність стійких зв’язків об’єкта, що забезпечують його цілісність та тотожність самому собі, тобто збереження головних якостей при різних зовнішніх та внутрішніх змінах” [131]. Виходячи з цього, науковий термін – це система, в якій структуровані три елементи, утворюючи лексичний трикутник: 1) матеріальна оболонка слова-терміна; 2) співвіднесена з нею реалія об’єктивної дійсності; 3) поняття про цю реалію [116, 8]. Термін має значення у певній терміносистемі, тому

що системність – одна з основних його характеристик. Системність термінологічної одиниці проявляється, з одного боку, через відображення поняття, яке позначається терміном, з іншого боку – мотивуючих словотвірних можливостей слова-знака (терміна) [157, 24], наприклад, *das Andreaskreuz* (андріївський хрест), *das Petruskreuz* (хрест ап. Петра). Системність певної терміносистеми, в тому числі і богословської, проявляється також у наявності термінологічного гнізда, що становить “сукупність термінів, які об’єднані на основі тотожності ядерного компонента” [15, 39]. Термінологічні гнізда – це результат, з одного боку, морфологічного способу побудови нових термінів за допомогою кореневого слова, з іншого боку – синтаксичного, у процесі якого основний компонент набуває статус означення, і навпаки, означальний компонент терміна – статус базового компонента похідної номінації [82, 154]. Наявність одного й того ж детермінативу в низці композитів свідчить про спільні ознаки у відповідних понять. Наприклад, термін *die Kirche* (церква) виступає ядерним компонентом таких термінологічних одиниць, як: *die Kirchenlehre* (вчення церкви), *der Kirchenvater* (отець церкви), *die Kirchenstrafe* (церковна кара), *das Kirchenjahr* (церковний рік), *der Kirchenvorstand* (церковна кураторія), *die Kirchenprovinz* (церковна провінція) тощо.

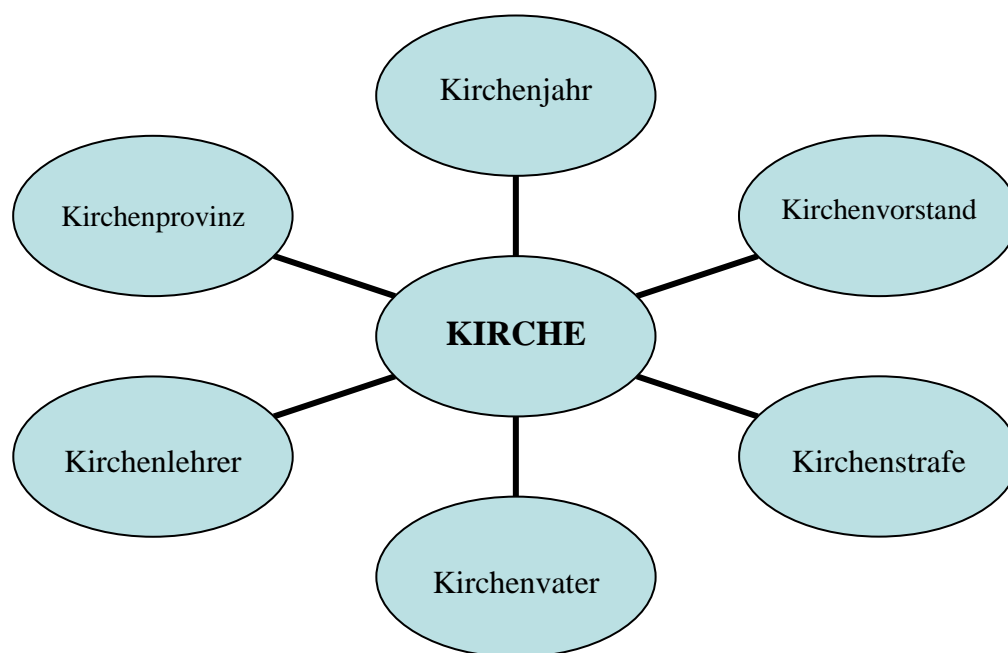

Рис.1.1. Термінологічне гніздо терміна *die Kirche*

Коли говоримо про таку властивість терміна як дефінітивність, то розуміємо, що кожен термін співвідноситься з конкретним поняттям через дефініцію [98, 262]. Наявність у терміна дефініції – важлива умова для відмежування його від загальнолітературного слова, а також для створення, зберігання та передачі наукової інформації [116, 42]: *die Liturgik* – die Lehre von der christlichen Liturgie als theologisches Fachgebiet [308, 397]; *die Christologie* – theologische Lehre von der Person und der göttlichen Natur Jesu Christi als Teil der christlichen Dogmatik [308, 116].

Однозначність, короткість та точність для будь-якої терміносистеми – це радше ідеал, аніж норма. Якщо полісемія в загальній лексиці веде до збагачення та розширення лексичного складу, то для терміносистеми вона небажана, бо порушує намагання мови зберегти однозначну відповідність між референтом та номінуючим його знаком. У терміносистемах багатьох наук набагато легше знайти багатозначний термін, аніж однозначний [116, 46]. Так, наприклад, багатозначним виступає термінологічна одиниця *die Gemeinde* (спільнота, парафія), де перше значення – це адміністративна одиниця (парафія) у церкві або релігійному згромадженні, друге значення – зібрання усіх членів парафії на богослужіння. Багатозначність терміна, а саме здатність багатозначних термінів належати до різних парадигматичних рядів, призводить до виникнення синонімічних, антонімічних та омонімічних відношень, які характерні сучасній термінологічній ситуації [74, 29]. В ідеальному випадку термін не повинен мати синонімів. Однак у досліджуваній нами терміносистемі явище синонімії присутнє: *die Fleischwerdung*, *die Menschenwerdung*, *die Inkarnation* – всі ці три терміни означають вочленення. Детальніше про полісемію та синонімію в німецькій християнсько-богословській терміносистемі йдеться в 3 розділі.

Точність – це якомога адекватніше співвідношення мовних виразів до предметів, станів та процесів відповідних галузей людської діяльності [290, 61]. На думку В. Синьо “вимога точності терміна означає, що він має містити суттєві ознаки означувального ним поняття. За ступенем точності терміни не однакові” [157, 26]. Багатокомпонентні терміни можуть виявляти високу точність означуваного ними поняття: *der Kreuzweg* (хресна дорога), *die Glaubensspaltung* (розкол церкви), *das*

Glaubensbekenntnis (визнання, символ віри). Короткі терміни досліджуваної нами терміносистеми (частково запозичення з латинської та грецької мов) вирізняються досить високим ступенем точності, наприклад, *der Exarch* (лат. *exarchus* – *Vorgesetzter* < гр. ἑξάρχος – *Anführer sein*) (екзарх), *das Filioque* (лат. *und vom Sohn*) (філіокве), *die Gnade* (ahd. *gnada* – *Wohllollen, Gunst* < лат. *gratia* < гр. Χάρις (милість, милосердя).

Поряд із вже зазначеними властивостями терміна важливу роль відіграє вмотивованість термінологічної одиниці. Хоча мова утворена не виключно із вмотивованих лексичних одиниць, однак кожна мовна система містить досить вагому частку вмотивованого потенціалу. Система мови в цілому спрямована на збільшення потенціалу вмотивованості таким чином, щоб відновити або заново створити зв'язок вмотивованості. Як відповідь на постійні фонологічні та семантичні зміни, які руйнують зв'язок вмотивованості, на передній план виходять компенсаційні зміни, які тісніше між собою зв'язують формальну та внутрішню форму мови, тобто раціонально формують зв'язок між формою та значенням [315, 208]. Ф. де Соссюр вважає, що вмотивованість тим повноцінніша, чим легше її розкласти на частини, з яких можна зрозуміти значення цілого [165, 157].

Розглядаючи проблему вмотивованості на рівні терміносистеми, варто зазначити, що вмотивованими можуть бути терміни, в основі яких лежать словотвірні ресурси як рідної мови, так і утворені на основі запозичених терміноелементів. Однак вмотивовані вони по-різному. В одному випадку мова йде часто про метафору чи метонімію, в іншому – про термін, який вмотивований відповідним набором терміноелементів [172, 107]. Вмотивованість – це посередник між формою та змістом знака. Засобом процесу мотивації виступає найменування, а саме його внутрішня форма, яку інтерпретують як “основу мотивації” [145, 90]. Внутрішня форма слова – це “те, що спонукає членороздільний звук до вираження думки, взятої у всій сукупності своїх зв'язків та систематичності” [142, 116]. Вона не зводиться однозначно ні до етимології слова, ані до лексичного значення, ані до мотивації, ані до простої суми значень складових морфем. <...> Внутрішня форма – це розумовий інтеріоризований образ, що потенційно абстрагує і відображає у

вигляді апперцепційного уявлення одну чи кілька істотних ознак денотата, викликаних і фіксованих у пам'яті носія мови зумовленою морфемною структурою слова чи виразу” [62, 73-74].

В. Фляйшер та С. Ульманн виділяють три типи мотивації: фонетично-фонемну, морфологічно-семантичну та фігуративну [241, 14], [304, 52]. А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк та З.Б. Куделько подають дещо інший поділ і розрізняють такі три види вмотивованості, як: знакову (семіотична), формальну (словотворча) та змістову (інтенціональну) [62, 81]. Знакова мотивація присутня самим фактом існування та вжитку слова, оскільки в мові не існують абсолютно невмотивовані лексичні одиниці. Всі вони в певний спосіб взаємопов'язані з відповідним значенням, принаймні на рівні спільної лексико-граматичної категорії. <...> Формальна вмотивованість включає в себе вмотивованість за зовнішньою формою та вмотивованість за внутрішньою формою (морфологічна та семантична) [62, 81].

Морфологічно-семантична вмотивованість за внутрішньою формою охоплює відношення між словами на морфологічному та семантичному рівнях. На думку Е.С. Кубрякової, “ключем для семантичного прочитання та тлумачення будь-якого слова виявляється, врешті-решт, його поверхнева морфологічна структура” [110, 19]. Морфологічна мотивація окреслюється, насамперед, словотворчою моделлю лексичної одиниці, наприклад суфікс *-ung*: *die Bekehrung* (навернення). Семантична мотивація – це результат взаємовідносин між словотворчими формантами та основою, між новим та попереднім значенням: *die Heiligsprechung* (проголошення святим) [62, 81].

Інтенціональна вмотивованість – це ”структурно-семантична характеристика лексичної одиниці, що експлікує засобами мови раціональний лексико-семантичний зв'язок між значенням і внутрішньою формою даної одиниці” [91, 38]. Вона виступає зв'язуючим елементом між формою і семантичним змістом мовного знака; визначається здатністю внутрішньої форми відображати найбільш релевантні ознаки мовного змісту слова чи виразу, встановлює її структурно-семантичні особливості в зіставленні з лексичним значенням. [62, 83]. Змістова вмотивованість чітко

простежується, передусім, у німецьких християнсько-богословських термінах-композиціях.

Внутрішня форма та вмотивованість можуть містити різний обсяг інформації. Відповідно до нього розрізняють:

- 1) повну вмотивованість внутрішньої форми (коли форма відображає ознаку, що цілком входить до значення): *der Kelchtuch – ein Leientüchlein zum Austrocknen des Meßkelches* (лентіон);
- 2) часткову вмотивованість (коли існує спільна для внутрішньої форми і лексичного значення частина мовного змісту одиниці): *Christi Himmelfahrt – Aufnahme Christi in den Himmel* (Вознесіння Христове);
- 3) відсутність вмотивованості (жодна морфема, що входить до складу внутрішньої форми, не має відповідника у значенні): *das Pontifikalamt – von einem Bischof gehaltene feierliche Messe* (святкове Богослужіння);
- 4) абсолютну вмотивованість (повний збіг семантичних ознак внутрішньої форми і лексичного значення): *die Fastenpredigt – Predigt in der Fastenzeit* (проповідь у часі посту) [91, 39].

Повну вмотивованість можна вважати найбільш доцільною, оскільки в ній форма та значення узгоджені між собою, що сприяє, як правило, кращому взаєморозумінню.

Таким чином, вмотивованість виступає вагомою ознакою терміна. Характерна вона передусім для похідних термінів та термінів-комполітів. Вона слугує з'єднувальним елементом між формою та змістом знака. Існує два поділи вмотивованості. Один поділ характеризує об'єм інформації, який міститься у внутрішній формі знака, і відповідно, розрізняють повну, часткову, абсолютну мотивацію та її відсутність. Інший розглядає знакову, формальну та змістову вмотивованість.

Важливим елементом дослідження німецької християнсько-богословської терміносистеми вважаємо проблему систематизації та класифікації. Системно-структурна організація лексики виявляється, зокрема, через гіперо-гіпонімічні чи родо-видові стосунки між мовними одиницями, які відображають логічну

підпорядкованість понять. Гіпонім – це поняття, що посідає ієрархічно нижче становище, гіперонім – вище [57, 106]. Терміносистема пронизана гіпонімічними відношеннями. Терміни відображають взаємозв'язки явищ і речей, що позначаються ними. Наявність термінів, об'єднаних за підвидовими ознаками, припускає наявність термінів, об'єднаних за видовими ознаками, а існування останніх, у свою чергу, визначається наявністю родових термінів. Це означає, що елементи зв'язані гіпонімічними відношеннями [101, 79]. Г.Ю. Князева вважає, що “гіперо-гіпонімічні відношення виступають не тільки методом дослідження системності лексичних одиниць, але й результатом пізнавально-класифікаційної діяльності людини, важливим способом пізнання мовної, а у випадку з термінологічною лексикою – наукової картини світу” [95, 15]. Структура гіперо-гіпонімічних відношень включає терміни-гіпероніми (для вираження родових понять) та терміни-гіпоніми (для вираження видових понять). Так, термін *Kardinaltugend* виступає терміном-гіпонімом для терміна-гіпероніма *Tugend*.

При гіпонімічній організації важливим є те, що кожний вищий клас складається з меншої кількості одиниць з більшим обсягом значення. Оскільки основою семантики терміна, його лексичного значення служить поняття, що ним виражається, яке не існує ізольовано від системи понять, що формуються професійно спрямованим мисленням у певній сфері діяльності, то за основу класифікації термінів для виявлення структури термінології галузі можуть бути взяті їх логіко-поняттєві зв'язки та відношення [136, 119]. Наприклад, термінологічна одиниця *Sakrament* є гіперонімом для гіпонімів *Sakramente der christlichen Initiation*, *Sakramente der Heilung* та *Sakramente des Dienstes für die Gemeinde*. У свою чергу, гіпонім *Sakramente der christlichen Initiation* є гіперонімом для інших термінів-гіпонімів: *Sakrament der Taufe*, *Sakrament der Firmung* та *Sakrament der Eucharistie*. Гіперо-гіпонімічний зв'язок німецького богословського терміну *Sakrament* зображено на схемі рис. 1.2.

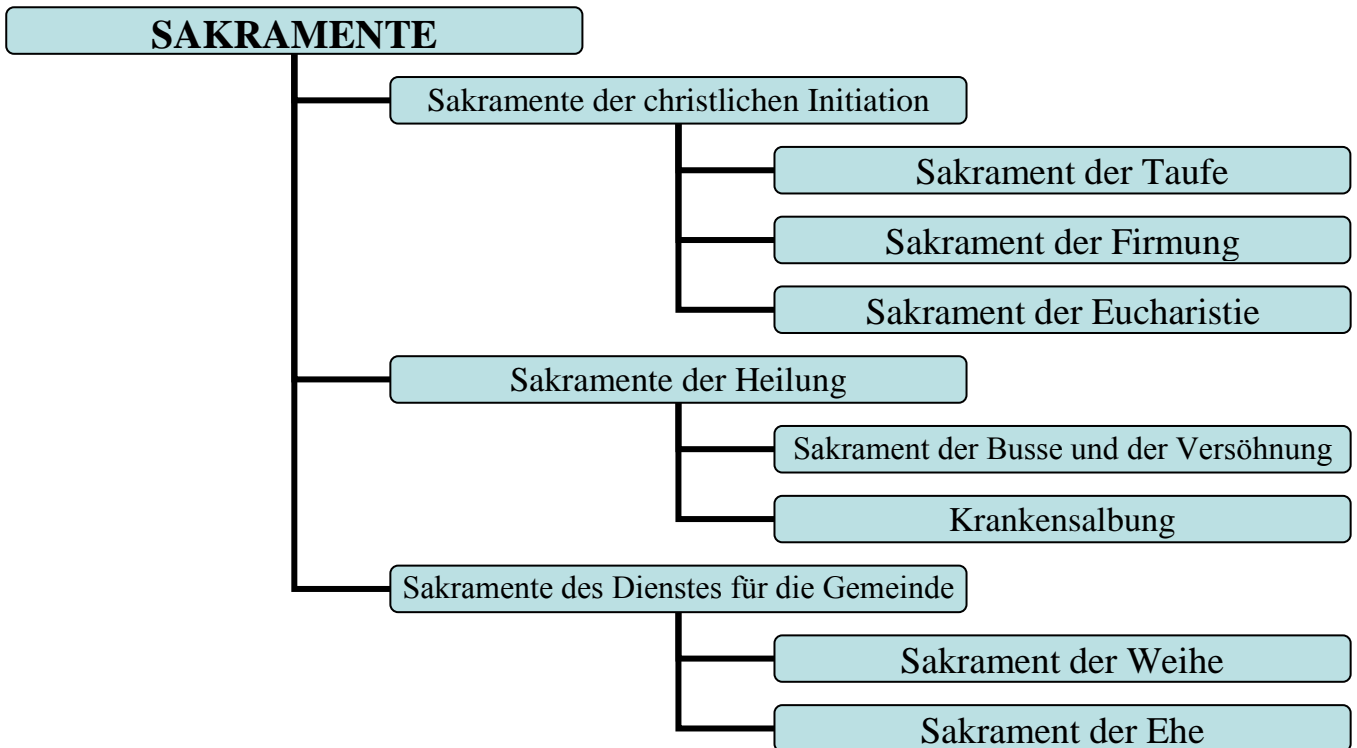

Рис. 1.2. Гіперо-гіпонімчний зв'язок німецького християнсько-богословського терміну *Sakrament*

Враховуючи гіперо-гіпонімчні зв'язки термінологічних одиниць німецької богословської системи, можна провести класифікацію даних термінів.

Серед дослідників богословської терміносистеми не існує єдиної думки щодо класифікації тематичних груп. Л.А. Закреницька ділить християнсько-богословську терміносистему на п'ять основних категорій:

- 1) богословські вчення: *die systematische Theologie* (систематична теологія);
- 2) напрями та рухи: *christliche Bewegungen* (християнські рухи);
- 3) суб'єкти богословської діяльності: *Priester* (священик);
- 4) джерела фіксації: *liturgische Bücher* (богослужбові книги), *Heilige Schrift* (Святе Письмо);
- 5) церковні споруди: *Kirche* (церква) [74, 196].

М. Смирнова визначає наступні групи:

- 1) біблійні лексичні одиниці (топоніми, імена та крилаті слова) – *Aaron* (Арон), *Abel* (Авель);

- 2) терміни догматики (позначення Бога, позначення небесних істот, терміни Нового Завіту та Магістерії (вчення) Церкви) – *die Moraltheologie* (моральне богослов'я), *die Dreifaltigkeit* (Трійця), *die Inkarnation* (воплочення), *Jesus Chrisus* (Ісус Христос), *Heiliger Geist* (Святий Дух), *Gottesmutter* (Богородиця), *der Lehramt* (учительське право церкви);
- 3) богослужбові терміни (літанія, літургія, вечірня) – *die Vesper* (вечірня), *die Liturgie* (Літургія), *die Litanei* (літанія), *die Epiklese* (епіклеза);
- 4) терміни християнської етики (покора, віра, щедрість, надія тощо) – *die Barmherzigkeit* (милосердя), *die Hoffnung* (надія), *der Glaube* (віра);
- 5) літургійні книги (служебник, молитвослов, псалтир, требник) – *das Gebetsbuch* (молитовник), *das Missale* (літургікон, міссал), *das Typikon* (типікон), *das Brevier* (бreviарій, Літургія годин), *das Troparion* (тропар);
- 6) церковне начиння (посуд, речі) та вбрання (чаша, дискос, стихар) – *der Diskos* (дискос), *der Kelch* (чаша);
- 7) слова, що позначають церковні організації та церковне управління (єпархія, деканат, парафія) – *der Papst* (Папа), *der Bischof* (єпископ), *der Erzbischof* (архієпископ), *der Kardinal* (кардинал), *die Kongregation* (конгрегація), *die Bischofskonferenz* (єпископська конференція);
- 8) свята та пости (Різдво, Пасха) – *das Ostern* (Великдень), *das Weihnachten* (Різдво), *der Palmsonntag* (Квітна неділя), *die Fastenzeit* (Великий піст);
- 9) церковна історія – *die Indulgenz* (індульгенція), *die Inquisition* (інквізиція), *der Inquisitor* (інквізитор);
- 10) християнська культура – *der Engel* (ангел), *der Erzengel* (архангел);
- 11) позначення “нових християнських церков” та організацій – *Caritas* (Карітас) [297, 234].

I. Черненко у своїй класифікації подає більш стислий тематичний поділ, визначаючи наступні групи:

- 1) духовенство, “люди церковні”, організація парафії: *der Papst* (Папа), *der Weihbischof* (помічний єпископ), *die Pfarrei* (парафія), *der Mönch* (монах);

- 2) терміни, пов'язані з церквою (храмом) та її спорядженням (церковним утваром): *die Patene* (дискос), *der Monstranz* (дарохранительниця);
- 3) одяг церковників, ризи: *die Bischofsmütze* (єпископська митра);
- 4) чиннодіяння (таїнства) та обряд: *die Liturgie* (Літургія), *die Ektenie* (ектенія);
- 5) назви церковних свят і богослужбових книг: *der Ostersonntag* (Неділя Пасхи), *der Gründonnerstag* (Великий Четвер), *der Karfreitag* (Страсна П'ятниця), *das Typikon* (типікон);
- 6) теологія: *das Dogma* (догма), *die Dreifaltigkeit* (трійця), *die Unbefleckte Empfängnis* (Непорочне зачаття) [188, 281].

Корпус німецьких християнсько-богословських термінів досліджувався на базі фахових термінологічних словників Ф. Гаука та Г. Швінге “Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch” [254], Г. Форгрімлера “Neues theologisches Wörterbuch” [308], Е. Агріколи “Wörterbuch des christlich geprägten Wortschatzes” [202], німецького лексикографічного джерела християнського богослов'я “Lexikon für Theologie und Kirche” [273] в 10 томах. Проведений нами аналіз дав можливість розробити тематично-поняттєву класифікацію, яка базується на поєднанні елементів логіко-поняттєвої організації термінів та групуванні слів за спільною темою [23, 110-113], та з урахуванням гіперо-гіпонімчних зв'язків, які наявні між термінами досліджуваної терміносистеми, тому пропонуємо наступний тематичний поділ німецьких християнсько-богословських термінів:

- 1) терміни історичної теології (*historische Theologie*), до якої належать:
 - 1.1) патристика (*Patristik*) – *Apostolische Väter* (Отці Церкви);
 - 1.2) історія церкви (*Kirchengeschichte*) – *Arianismus* (аріанство), *Gnosis* (гностицизм), *Inquisition* (інквізиція);
- 2) терміни зі сфери догматичної теології (*Dogmatik* або *Systematik*), які в свою чергу містять наступні підгрупи:
 - 2.1) терміни фундаментальної теології – *Dogma* (догма);
 - 2.2) терміни христології – *Christologie* (христологія), *Menschenwerdung* (воплощення);
 - 2.3) терміни тринітології – *Dreifaltigkeit* (трійця);

3) терміни з галузі практичної теології (*praktische Theologie*) з такими підгрупами:

3.1) пасторальна теологія (*Pastoraltheologie*) – *Homiletik* (гомилетика), *Predigt* (проповідь), *Seelsorge* (душпастирство);

3.2) церковне право (*Kirchenrecht*) – *Dispens* (диспенза), *Eparchie* (єпархія), *Kanonisches Recht* (канонічне право);

3.3) літургіка (*Liturgiewissenschaft* або *Liturgik*), зокрема:

3.3.1) обряди та богослужіння – *Liturgie* (літургія), *Kirchenjahr* (церковний рік), *Vesper* (вечірня);

3.3.2) свята – *Ostern* (Пасха);

3.3.3) церковні речі – *die Mitra* (митра), *der Altar* (престол);

3.3.4) молитви – *das Troparion* (тропар);

3.4) катехетика (*Religionspädagogik* або *Katechetik*) – *Religionsunterricht* (урок релігії, викладання релігії), *Religionspsychologie* (психологія релігії), *Katechese* (катехеза);

3.5) моральна теологія (*Moraltheologie*) – *die Sünde* (гріх), *10 Gebote* (10 Божих Заповідей);

4) терміни з галузі біблійної теології:

4.1) біблістика – *das Alte Testament* (Старий Завіт), *das Neue Testament* (Новий Завіт);

4.2) екзегетика (*Bibelwissenschaft*) – *Hermeneutik* (герменевтика), *Kleine Propheten* (малі пророки).

Таким чином, розглянувши визначення поняття “термін” та дослідивши основні його властивості, можемо зробити висновок, що німецькі богословські терміни системні, мають дефініцію, мають частково ознаки однозначності, точності та короткості.

Проаналізувавши гіперо-гіпонімічні зв'язки та різні класифікації богословських термінів, ми виділили наступні тематичні категорії: історична теологія, систематична теологія, практична теологія, Святе Письмо (Біблія). Класифікація термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми

підтверджує ієрархічну структуру, вказуючи на тематично-поняттєвий зв'язок між ними.

1.4. Концепт “Бог” – основна складова християнської мовної картини світу

Розглядаючи терміносистему з позиції когнітивного підходу, “на рубежі ХХ–ХХІ ст. у контексті міждисциплінарних (крос-галузевих та крос-лінгвальних) зв'язків з'являються наукові розвідки, зорієнтовані на когнітивно-лінгвістичне, зокрема лінгвоконцептологічне бачення галузевих термінологій, що є надбанням певного професійного соціуму” [76,119]. Сьогодні теорія термінознавства в значній мірі розвивається в руслі нової парадигми лінгвістичного знання. У межах цієї парадигми термінологія розглядається як результат когнітивної діяльності спеціалістів, що полягає в концептуалізації та вербалізації професійних знань. Рівень концептуалізації залежить від професійної компетенції спеціаліста, а також від рівня розвитку тієї або іншої галузі знань [133, 313].

Концепт як поняття на сучасному етапі лінгвістичного дослідження набуває дедалі більшої актуальності. Вивчення даної тематики складне, оскільки не існує чітко виробленого принципу щодо його складових, а саме, не висвітлено, чи концепт – це поняття більш складне, ніж слово, і якими засобами він виражається. Низка робіт присвячена вивченню поняття “концепт”, зокрема цю проблему у своїх працях висвітлюють О. В'юстер, О.С. Кубрякова, Д.С. Лихачов, П. Мацьків, А.М. Приходько, О.В. Сергеева та інші.

О. В'юстер наголошує, що термінознавство необхідно вивчати із перспективи концептів, які чітко розмежовуються й структуруються в межах терміносистеми, оскільки термінологічна діяльність ґрунтується на поняттях [316, 1-7]. Розглянемо деякі визначення поняття “концепт”.

Концепт (від лат. *conceptum* – думка, зміст, поняття) – це “<...> оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови мозку, всієї картини світу, що відображена в людській психіці. Ментальний

лексикон – це система, що відображає за допомогою мови знання про слова та еквівалентні до них одиниці і виконує складні функції, які пов’язані як із словами, так і з структурами, які репрезентують енциклопедичні знання, що за ними стоять” [109, 97-99]. Концепт, так само як і значення, містить у собі інформаційне навантаження і тому має пряме відношення до процесу мислення. З точки зору психолінгвістики, концепт – це образ, який імплантований у нашому підсвідомому. “Людина, почувши чи прочитавши певне сполучення слів, відтворює собі певний образ. Це концепт, відображення дійсності” [146, 317]. Концептом вважають семантичні утворення, особливість яких визначається лінгвокультурною особливістю і в той чи інший спосіб характеризує носія конкретної етнічної культури [130, 90]. Для лінгвокультурології концепт – це константа духовної культури [121, 14]. Погоджуємося також з думкою, що концепт, з одного боку, – це те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, з іншого боку, – людина сама входить у культури впливаючи на неї, при цьому не будучи творцем цінностей [168, 40].

Концепт не виникає безпосередньо із значення слова, але виступає результатом зіткнення словникового значення слова з власним народним досвідом. Потенціал концепту тим ширший та багатший, чим ширший та багатший культурний досвід людини [118, 4]. Концепт – поняття, “що регламентується значенням слова чи його ближчими значеннями і стосується ментальної діяльності, що спирається на досвід народу, на його традиції та історію, соціально й суб’єктивно осмислене, і через ці сфери (ступені) вступає у зв’язки з іншими поняттями (близькими чи протилежними), розглядаючись у межах смислової парадигми (реалізації глобальних смислів)” [121, 19]. “Якщо концепт – це об’єкт ідеальний, тобто такий, який існує в нашій психіці, то зрозуміло, що одному й тому ж імені (слові) у психіці різних людей можуть відповідати різні ментальні утворення. Цим самим не тільки різні мови “концептуалізують”, тобто бачать дійсність по-різному, але й за одним і тим же словом даної мови у свідомості різних людей можуть бути різні концепти” [186, 23]

Німецький когнітолог М. Шварц тлумачить концепт як елементарну ментально організовану одиницю, що виконує функцію збереження знань про світ в абстрактному форматі [293, 55]. З точки зору когнітивної лінгвістики, у значеннях слова накопичуються та зберігаються знання про світ, які відображені у свідомості людини, при цьому компоненти значення зафіксовані у підсвідомості носія мови, яка, перебуваючи у постійній динаміці, обирає нові та перетворює старі значення [97, 108]. Якщо розглядати значення слова в такому контексті, то концепт пов'язаний зі знаком. Відмінність між концептом та значенням слова полягає в тому, що концепт направлений на світ та його об'єкти, а значення – на знак, який виражає та називає концепт [198, 26]. Вербалізація певного концепту відбувається за допомогою лексичних одиниць. Вербалізація ж наукової картини світу (наукового концепту), на думку В. Іващенко, відбувається за допомогою терміну [76,161].

Взявши за основу судження В. Іващенко, можемо стверджувати, що вербалізація наукових понять християнського богослов'я німецької мови відбувається за допомогою термінів. У християнсько-богословському розумінні термінологічна одиниця *Gott* (Бог) виступає основним “терміноконцептом” (термін за Філоповою Н.), оскільки він – основа релігійного та духовного життя, буття, належить до ключових одиниць богословської наукової картини світу. У монотеїзмі найвища істота, творець, спаситель, у християнстві – триєдиний Бог *die Dreifaltigkeit* (Трійця), існування єдиного Бога в трьох іпостасях: *der Vater* (Отець), *der Sohn* (Син), *der Heilige Geist* (Дух Святий) – тринітарна концепція, одне із фундаментальних та найскладніших понять богослов'я. “Християни приймають хрещення в “ім'я Отця і Сина, і Святого Духа” (Мт. 28,19)” [85, 65]. “Таїнство Пресвятої Трійці є центральним таїнством віри і християнського життя. Лише сам Бог може привести нас до її пізнання, об'являючись як Отець, Син і Святий Дух” [85, 73]. Енциклопедія Брокгауза та Меєра вказує на Бога як Творця світу, який існує поза простором та часом, поза життям та смертю, який в історії вступає в особистий контакт із людиною. Трєміноконцепт *Gott* вербалізується за допомогою таких лексичних одиниць, як *die absolute Macht* (абсолютна влада), *der Schöpfer* (творець), *die Kraft* (сила), *die Weisheit* (мудрість), *die Güte* (добро) та *der Zorn* (гнів) [308].

У центрі релігійного життя знаходиться Бог, і все направлене на нього, на життя “з Богом і у Бозі”. Бога неможливо вкласти в рамки дефініцій. Він є поняттям, що використовується для визначення Того, який об’явив себе – за Старим Завітом – як “нічим не обмежений”, “ні з чим не зрівнянний”, що живе “в найвищому значенні”, що “посідає найвищу владу над існуванням та майбутнім”, і як “вірний”, котрий виявляє свою всемогутність потужними діями [120, 53]. У Старому Завіті Бог об’явив себе через Мойсея, “дозволивши пізнати своє ім’я. Бог має ім’я, Він не є безіменною силою” [85, 60].

Da sagte Mose zu Gott: Gut, ich werde also zu den Israeliten kommen und ihnen sagen: Der Gott eurer Väter hat mich zu euch gesandt. Da werden sie mich fragen: Wie heißt er? Was soll ich ihnen darauf sagen? Da antwortete Gott dem Mose: Ich bin der “Ich-bin-da”. Und er fuhr fort: So sollst du zu den Israeliten sagen: Der “Ich-bin-da” hat mich zu euch gesandt. Weiter sprach Gott zu Mose: So sag zu den Israeliten: Jahwe, der Gott eurer Väter, der Gott Abrahams, der Gott Isaaks und der Gott Jakobs, hat mich zu euch gesandt. Das ist mein Name für immer und so wird man mich nennen in allen Generationen (Exodus 3, 13-15).

В. Іващенко вважає, що термін у терміносистемі вербалізує і поняття, і концепт з тією лише різницею, що поняття конструюється, а концепт реконструюється [76,161]. З наведеного вище уривку із Книги Виходу ми бачимо, що терміноконцепт *Gott* у Святому Письмі Старого Завіту знаходить своє вираження за допомогою таких одиниць, як: *Ich-bin-da* (Я той, хто є), *Jahwe* (Ягве), *der Gott eurer Väter* (Бог батька твого), *der Gott Abrahams* (Бог Авраама), *der Gott Isaaks* (Бог Ісаака), *der Gott Jakobs* (Бог Якова). Поряд із названими вище, у Святому Письмі ми знаходимо інші одиниці для реконструкції досліджуваного нами терміноконцепту, зокрема: *der Herr* (Господь) (Вих. 3, 15; 2 Сам. 22, 2-3; Іс. 43, 3-4), *der Retter* (Спаситель) (2 Сам. 22, 2-3; Іс. 43, 3-4), *der Schöpfer* (Творець) (Іс 17, 7; Пс. 95, 6), *der Vater* (Батько, Отець) (Сир. 23, 1-6; Муд. 14, 3; Мал. 1,6; Мт. 5, 45; 6, 6-13; 10, 28-31), *der Hirte* (Пастир) (Пс. 23, 1), *der Richter* (суддя) (Пс. 7,12; Рим. 2, 2-16).

П. Мацьків вважає, що “Божі імена є своєрідною проекцією на Бога як Творця видимого і невидимого світу, символічним відображенням трансцендентного в

іманентному” [121, 36]: *Gott der Allmächtige* (всемогутній) (Бут. 17,1; Вих. 6,3; Еф. 3,2, Мт. 3,9, Муд. 11,21), *Gott der Heilige* (святий) (Втор. 6,4; 2 Сам. 7,22; 1 Кор. 8,4), *Gott der Schöpfer* (творець) (Бут. 1,1; Пс. 8,4; 1 Кор. 8,6). Це закладено також і в Апостольському Символі віри – “найстарішим римським катехизмом” [85, 57-58]: *Ich glaube an Gott den Vater, den Allmächtigen, den Schöpfer des Himmels und der Erde* [267, 82]. Боже ім’я *Allmächtig* “номінує повноту створеного й керованого Ним світу через благодать, милосердність, людинолюбство, мудрість, вірність обітницям. Могутність і велич Бога не можна зрозуміти людським розумом” [121, 37]: *Du bist immer imstande, deine große Macht zu entfalten. Wer könnte der Kraft deines Arm widerstehen?* (Weish 11,21).

Таким чином, можна зробити висновок, що вербалізація наукових понять християнського богослов’я німецької мови відбувається за допомогою термінів. Терміноконцепт *Gott* у християнсько-богословській системі німецької мови вербалізується за допомогою цілого ряду лексичних одиниць, які містяться у Книгах Святого Письма Старого і Нового Завіту.

1.5. Аспекти динаміки утворення та функціонування німецьких християнсько-богословських термінів у давньоверхньонімецький та середньоверхньонімецький періоди розвитку мови

Розглянувши основні теоретичні питання фахових мов, терміносистеми, терміну та концепту “Бог”, вважаємо доцільним здійснити короткий історичний екскурс утворення та функціонування німецьких християнсько-богословських термінів у два початкові періоди становлення мови, а саме: давньоверхньонімецький та середньоверхньонімецький, оскільки вважаємо, що саме ці два періоди створили базу для подальшого розвитку німецької християнсько-богословської терміносистеми. Ми не проводимо історичний аналіз мови, радше історичний огляд.

У процесі історичного розвитку мови відбуваються зміни на лексичному та семантичному рівнях. Дослідженню термінології в історичному аспекті велику увагу приділяли І.В. Арнольд, В.В. Виноградов, І.О. Бодуен де Куртене,

Ф. де Соссюр, Ф.Ф. Фортунатов та інші. Діахронія – це історичний розвиток мовної системи як предмета лінгвістичного дослідження; вивчення мови в часі, в процесі її розвитку на часовій осі [199, 136]. Ф. де Соссюр визначає діахронію (гр. δια – “крізь” та χρονος “час”, тобто “різночасність”) як вісь послідовності <...>, на якій ніколи не можна побачити більше однієї речі за раз та на якій розміщуються всі явища осі зі всіма їхніми змінами [165, 88]. Діахронічний підхід до вивчення мови може допомогти зрозуміти розвиток становлення різноманітних форм мовної системи. Для кращого розуміння мови на сучасному етапі необхідно вивчити також найдавніші етапи розвитку німецької мови. В історії розвитку німецької мови спостерігаються різні тенденції, зокрема, на лексичному рівні чітко виражається вплив інших мов та культур, у мові з’являються нові слова, зникають старі або ж запозичуються лексеми з інших мов.

Запровадження християнських понять та цінностей германцями, які були язичниками, було доволі складним. Християнізація означала не тільки зміну релігійних поглядів суспільства, але й відкриття нового духовного світу, чим і займалася теологія як наука. У монастирях, які на той час виступали центрами духовного та релігійного життя, з’явився контакт із джерелами грецької мови та античної філософії. Починаючи вже з давньоверхньонімецького періоду, застосовувалися різні методи для передачі теологічних текстів німецькою мовою, зокрема, переосмислення значення наявних мовних одиниць, наприклад поняття “*Gott*”: двн. та свн. *got* < герм. *guda* < частково індоєвропейська основа *ghau-* (кликати); у германській мові ця одиниця була середнього роду і позначала богів, оскільки германці були язичниками, та використовувалася переважно у формі множини. Місіонери перетворили дане слово середнього роду множини на іменник чоловічого роду однини і зміцнили значення прикметником *almahtîg* (всемогутній) [312, 88]. Активно застосовували також метод калькування, при цьому принцип складання лексем переймався з базової мови і накладався на мову реципієнта, наприклад, свн. *wol-asperech-unge* < лат. *bene-dic-tio*; свн. *got-form-igkeit* < лат. *dei-form-itas* [303, 149].

Оскільки розвиток будь-якої терміносистеми зумовлений історичними та суспільно-політичними процесами, що відбуваються в історії того чи іншого народу, то єдиної періодизації щодо розвитку німецької фахової мови, в т.ч. теологічної, і до сьогодні не створено.

Я. Грімм виділяє три періоди становлення мови: давньоверхньонімецький 600 – 1100 рр., середньоверхньонімецький 1100 – 1500 рр. та нововерхньонімецький 1500 р. – до сьогодні, в той час як В. Шерер розрізняє чотири: давньоверхньонімецький 750 – 1050 рр., середньоверхньонімецький 1050 – 1350 рр., ранньоверхньонімецький 1350 – 1650 рр. та нововерхньонімецький 1650 р. – до сьогодні. Т. Рьолке, у свою чергу, подає наступну періодизацію фахових мов: фахові мови Середньовіччя (VIII – середина XIV ст.), ранньонові фахові мови (XIV – кінець XVII ст.), новітні фахові мови (XVII ст. – до сьогодні). Дана періодизація сформована на основі дослідження розвитку трьох основних напрямів фахової діяльності, а саме: ремесла й техніки, науки та духовності, права й інституцій [290, 160]. Богослов'я як наука пройшла три етапи розвитку: патристику (I – VI ст.), схоластику (VII – XVI ст.) та Новий і Новітній час. [87, 632]. Розвиток та становлення термінологічної системи німецької фахової мови богослов'я насамперед був пов'язаний із розвитком самої науки, а також і мови.

Особливість мовної ситуації Середньовіччя значною мірою зумовлена встановленням та поширенням християнства на території Європи, релігії, яка у своїй мовній традиції спиралася передусім на латинську та грецьку мови. “Релігійні інтерференції пов'язані з впливом релігії на мову. Писемність та основний шар запозиченої лексики у кожній мові були протягом певного історичного періоду підпорядковані відповідній релігії та пов'язаній з нею сакральній мові, тобто мові Святого Письма та богослужіння. Іноді прийняття тієї чи іншої релігії мало дуже велике прогресивне значення, бо разом із релігією той чи інший народ запозичував писемність, що було сприятливим для розвитку освіти та, фактично, всієї національної культури” [62, 36]. Цей факт спричинив появу особливої культури двомовності, яка полягала в тому, що, з одного боку, існувала мова релігії та книжно-писемної культури (в германському мовному середовищі латина), з іншого

– народна мова, яка використовувалася у повсякденному житті та частково на письмі.

Як уже зазначалося, головною мовою раннього та власне Середньовіччя була латина. Практично у всіх сферах життя – політика, управління, наука, теологія, історія – вживалася латинська мова. Однак, вже починаючи із періоду схоластики, зароджуються низки творів народними мовами. Уже за часів місіонерської діяльності на німецькомовних територіях у VII ст. були зроблені перші спроби передачі латинських релігійних текстів народною мовою, де і зароджувалися перші німецькомовні теологічні твори та переклади [291, 12], зокрема, до VIII століття відносять переклад севільського єпископа Ісидора “Про щирю віру”, відомий також під назвою “Давньовірхньонімецький Ісидор”, написаний рейнсько-франкським діалектом (VIII – IX ст.). Значна частина перекладів з латинської мови належать монаху Сан-Галенського монастиря Ноткеру, зокрема, переклади творів Арістотеля “Риторика” й “Категорії” та “Псалом 138” (X – XI ст.). До пам’яток давньовірхньонімецького періоду з богословською тематикою належать, зокрема, Євангеліє Отфріда – віршований виклад Євангелія, написаний південно-рейнсько-франкським діалектом (IX ст.), поема “Геліанд” – віршований твір про євангельські події, написаний давньосаксонським діалектом, “Давньосаксонська книга Буття” – поетичний твір з викладами подій Старого Завіту, написаний давньосаксонським діалектом з елементами рейнсько-франкського [112, 36-40].

Період місіонерської діяльності ірландських та англо-саксонських монахів, починаючи із VII ст., має вагоме значення у розвитку давньовірхньонімецької мови. За сприяння місіонерів засновувалися не тільки монастирі, але й утворювалися також нові церковні провінції, пошавлювалася робота в галузі писемності та Святого Письма. Одним із найвидатніших представників цього напрямку був монах святий Боніфатій, який заснував монастир у Фулді, а пізніше став архієпископом Майнца [239, 80]. Основною проблемою у місіонерській діяльності серед германських народів була відсутність мовних засобів для передачі церковних та християнсько-релігійних понять. Такі поняття, як *die Gnade* (милість) та *die Feindesliebe* (любов до ворога), були відсутні в уявленні германців, а, отже, не

було слів для їхнього позначення. Для місіонерів це було надзвичайно важко, поряд із проголошенням вчення Нового Завіту, утворювати нові слова або існуючим словоформам надавати нових значень [239, 82]. Утворення нових християнських термінів здійснювалося за допомогою різних методів, зокрема з використанням власних так званих внутрішніх ресурсів мови. Так, ретермінологізація – перенесення терміну з однієї терміносистеми до іншої при збереженні чи зміні понятійного змісту [155, 513] – виступає невід’ємною частиною утворення нових термінів у давньоверхньонімецькому періоді, зокрема, перехід термінів із галузі правознавства у християнський вжиток. Наприклад, термін двн. *triuwa* у праві позначав *Verlässlichkeit* (надійність), у християнському вжитку набув значення *Treu Gott gegenüber*; двн. *trōst* у праві мав значення *Hilfe, Unterstützung* (допомога, підтримка), у християнстві – *Trost* (утіха); двн. *suona* у праві – *Gericht, Versöhnung* (суд, примирення), у християнстві – *Friede, Sühne* (мир, покаяння, відкуплення); двн. *gelstar* у праві – *Zins, Steuer, Abgabe* (податок, данина), у християнстві – *Opfer* (жертва). Провадячи місіонерську діяльність, місіонери намагалися використовувати внутрішні ресурси германських діалектів і за допомогою семантичних та словотворчих кальок створювати також і нові слова: двн. *giwizzani* < лат. *conscientia* (*das Gewissen* – совість) [299, 365].

З метою поповнення лексики для позначення релігійних та теологічних понять у давньоверхньонімецькому періоді була запозичена значна кількість слів, які базувалися на латинських та грецьких основах. Наприклад, через пряме (повне) запозичення лексичного матеріалу латинська термінологічна одиниця *prior* була перейнята у двн. *prior*, а шляхом калькування – лат. *essentialis* у двн. *wesenl* [312, 88]. Латинські запозичення переважно переходили в мову через конкретні іменники, які раніше позначали римську культуру, а пізніше були перейняті у християнську. Так, у давньоверхньонімецькому періоді з’явилися такі латинські запозичення: двн. *abbat* < лат. *abbas, abbatem* (*der Abt* – абат), двн. *christanheit* < лат. *christianitas* (*die Christenheit* – християнство), двн. *piligram* < лат. *pelegrinus* (*der Pilger* – паломник), двн. *kapella* < лат. *cappella* (*die Kapelle* – каплиця), двн. *klostar* < лат. *claustrum* (*das*

Kloster – монастир), двн. *kruzi* < лат. *cruх, crucem* (*das Kreuz* – хрест), двн. *altari* < лат. *altaria* (*der Altar* – олтар) [312, 88].

Варто також зазначити інше запозичення *die Kirche* із грецького слова *kyriaké* – “дім Господній” – одне із небагатьох, яке було перейняте ще готами у германський словниковий склад. Однак, внутрішній зміст терміна визначається грецьким запозиченням *ekklesia* (лат. *ecclésia*). *Ekklesia* позначала у класичній грецькій мові зібрання громадян, людей. У грецькому перекладі Старого Завіту (Септуагінті) слово *ekklesia* використовується для перекладу єврейського слова *qahal* (зібрання люду Божого, спільноти). Із цим значенням слово потрапляє в Новий Завіт і називає вже всіх вірних християн, тих нових вибраних Богом із іудеїв та язичників, зібраних в очікуванні приходу в славі розіп’ятого та воскреслого Ісуса Христа [276, 2].

Для давньоверхньонімецького періоду характерні також непрямі запозичення, зокрема за посередництва латинської мови: двн. *munch* < лат. *monachus* < гр. *monachos* (*der Munch* – монах), двн. *monastre* < лат. *monasterium* < гр. *monasterion* (*das Munchster* – собор), двн. *pfaffe* < лат. *papa* < гр. *papas* (*der Papst* – папа), двн. *bischof* < лат. *episcopus* < гр. *episkopos* (*der Bischof* – єпископ), двн. *prester* < лат. *presbyter* < гр. *presbyteros* (*der Priester* – священник). Окрім запозичень із класичних мов, у словниковому складі давньоверхньонімецького періоду зафіксована термінологічна одиниця, запозичена із давньоірландської за посередництвом кельтської: двн. *glosca* < келт. *cloc* < дірл. *clocc* (*die Goske* – дзвін) [202].

Поряд із запозиченням номіналізація є найбільш відомим засобом розширення лексичного складу даного періоду. Вона поряд із низкою суфіксів належить до успадкованого словотвірного інвентарю німецької мови. Уже в цей період мова володіла різноманітними методами для утворення абстракцій. Найбільш вживаними абстрактними суфіксами давньоверхньонімецького періоду виступають *-i*, *-ida*, *-issa*, *-unga*, *-heit*, *-od*, *-tuam* та *-scaft*, однак ще існує певна невизначеність у виборі абстрактних форм [276, 1]. Так, для латинського *resurrectio* були утворені у давньоверхньонімецький період такі відповідники: *urstand*, *urrist*, *urstendi*, *urresti*, *urstendida*, *urstendidi*, *urstolali*, *uferstende*, *uferstandunge*, *uferstant*, *uferstadenheit*, *uferstentnisse*, *ufersten*, *ufersteunge*. У сфері абстрактних віддієслівних утворень

насамперед потрібно зазначити суфікси *-unga* та *-id*, а також суфікси *-nissi*, *-od*, *-ot*, *-t* та *-id*. У багатьох випадках вони конкурують один з одним, як, наприклад, при утворенні *scauwunga*, *scauwida* (*Betrachtung* – споглядання) або *irlosunga*, *irlosida*, *irlosnessi* (*Erlösung* – спасіння) [203, 221]. У номінальній сфері зустрічаються абстрактні суфікси *-in*, *-heit*, *-nessi*, *-scaf(t)*, *-tuom*, *-ida*, *-unga*, *-odi*, *-oti*. Також тут можна побачити такі поєднання, як наприклад у *mihhilwerkunga*, *mihhilnessi* (*Herrlichkeit* – велич) або *heiligkeit*, *heilignessi* у (*Heiligkeit* – святість), *heilagtuom*, *heilagunga* (*Heiligtum* – святиня, святилище) [203, 368]. Із системи абстрактних суфіксів наймолодший, але вживаний ще в германській мові *-unga* закріпився як найулюбленіший засіб побудови нових лексичних одиниць. Значну роль при цьому, мабуть, відіграло те, що перекладачі в давньоверхньонімецький період не надавали перевагу при відображенні латинських дієслівних абстракт на *-(at)io* давньоверхньонімецьким дієслівним абстрактам на *-unga*. Суфікс *-unga* зміг чіткіше вказати характер словотворення нового деривата від дієслівної основи. Це давало змогу перекладачам утворювати нові слова саме тоді, коли мали у розпорядженні прийнятне слово: лат. *protectio* > двн. наявна форма *schirm* > двн. новоутворення *beschirmunge*, лат. *placatio* > двн. наявна форма *hulde* > двн. новоутворення *huldigunge*, лат. *refectio* > двн. наявна форма *laba* > двн. новоутворення *labunge*, лат. *laudatio* > двн. наявна форма *lob* > двн. новоутворення *lobunge*, лат. *retributio* > двн. наявна форма *lon* > двн. новоутворення *widergeltunge*, лат. *festinatio* > двн. наявна форма *ila* > двн. новоутворення *ilunga*, лат. *narratio* > двн. наявна форма *saga* > двн. новоутворення *sagunga* [276, 127].

У давньоверхньонімецькому періоді вживання абстрактних суфіксів не було систематизоване, і функція суфіксів була досить гнучкою. Так, А. Лінгвістом зафіксовано 11 давньоверхньонімецьких відповідників для латинського слова *redemptio*: *alotin*, *arlosnessi*, *urlosa*, *urlosi*, *irlosida*, *urlosida*, *losunga*, *irlosunga*, *urloesunga*, *urloesunge*, *urchauf*, *nara* [276, 11]. Подальша систематизація абстрактних суфіксів давньоверхньонімецької мови відбувалася у середньоверхньонімецький період.

Найдавнішим і найбільш цілісним германським текстом є переклад Біблії готською мовою, виконаний готським єпископом Вульфілою приблизно у 375 році. Спеціально для здійснення даного перекладу він створив власний шрифт, який передусім базувався на грецькому алфавіті, щоби краще передати германські звуки. Проблеми перекладу Біблії Вульфіли були пов'язані передусім із відсутністю відповідників для певних біблійних термінів. У зв'язку з цим Вульфіла використав переосмислення та надання нового значення наявним мовним одиницям, наприклад, *galga* – раніше “*Stange*” – набула значення “*Kreuz*”, а також за рахунок запозичення з грецької та латинської мов, наприклад, *praufetus* – “*Prophet*”, *aiwaggelijo* – “*Evangelium*” [229].

На рівні тексту зміни, які відбулися в германських діалектах давньоверхньонімецького періоду, можна представити на прикладі молитви “*Vater unser*” (Отче наш). До наших днів дійшли тексти, зокрема, переклад єпископа Вульфіли готською мовою, зроблений у IV ст., *Atta unsar thu in himinam ...*, який належить до найдавніших писемних пам'яток. До наших днів дійшли пізніші тексти, виконані на старосаксонському діалекті у 840 р. н.е. *Fadar is ûsa firihô barno ...*, алеманському з кінця VIII ст. *Fater unseer, thû pist in himile ...*, баварському з IX ст. *Fater unsêr, der ist in himilom ...*, із Вайсенбургського катехизму на франко-рейнському діалекті IX ст. *Fater unsêr, thu in himilom bist ...*, на східно-франкському діалекті біля 825 р. *Fater unser, thû bist in himile ...* та “Отче наш” Ноткера із Сент-Галлена на алеманському діалекті – близько 1000 р. н.е. *Fater unser, dû in himile bist* [307].

Синтаксичний аналіз тексту “*Vater unser*” давньоверхньонімецького періоду визначив, що текст молитви складається із двох складних речень, кожне з яких у собі вміщує речення із сурядним та підрядним зв'язками.

У ході дослідження особливостей будови речення було зафіксовано, що у діалектах давньоверхньонімецького періоду відсутній чіткий порядок слів. Так, відмінювана частина присудка у складнопідрядному реченні може знаходитися на другому місці безпосередньо після підмета, наприклад у баварському *Fater unsêr, der ist in himilom* та східно-франкському діалектах *Fater unser, thû thû in himile*, а

також в кінці, як і в сучасних синтаксичних конструкціях, наприклад, у франко-рейнському *Fater unsêr, thu in himilom bist* та алеманському діалектах *Fater unser, dû in himile bist*. Зустрічаються випадки використання відмінюваної частини присудка у першій позиції перед підметом, наприклад, у східно-франкському діалекті *sî giheilagôt thîn namo* [307].

Зафіксовані нами речення свідчать про те, що у алеманському, франко-рейнському та баварському діалектах між синтаксичними конструкціями спостерігається подібність у порядку слів. Східно-франкський діалект суттєво відрізняється від вищеназваних.

Наступним етапом у розвитку німецької мови був так званий середньовіснійнімецький період, для якого з точки зору розвитку фахової мови богослов'я характерною була епоха так званих німецьких містиків. На думку Г. Куніша, історія мови та слова Середніх віків є певною мірою історією мови та слова містиків [271, 298]. У період найвищого розвитку німецької містики XIII – XV ст. виникли проповіді та писемні твори народною мовою. Яскравими представниками цього періоду є німецько-фламандські містики, серед яких найбільш відомі Йоган Екгард (1260 – 1328) “*Deutsche Predigten und Traktate*”, “*Das Buch der göttlichen Tröstung*” та його учні Гайнріх Сузо (1295/97 – 1366) “*Büchlein der ewigen Weißheit*”, Йоганн Таулер (1300 – 1361) “*Predigten*” [87, 633], а також Бертольд фон Регенсбург (1210-1272). Твори жінок, зазвичай монахинь, відігравали так само важливу роль у цьому періоді. До них належать Гільдегард фон Бінген (1098 – 1179) “*Briefe*”, Мехтгільд фон Магдебург (1207 – 1282) “*Das fließende Licht der Gottheit*” та Елізабет фон Шьоноу (1129 – 1164). Містики прагнули єднання душі з Богом, так званого *unio mystica*. Однак, намагаючись словами передати свої переживання, вони мали подолати дві протилежні одна від одної мовні проблеми: з одного боку – зуміти висловити хвилювання й почуття, оскільки *unio mystica* легше пережити, аніж описати словами, а з іншого – знайти слова в рідній мові, зрозумілі і для звичайних верств населення, які не знали латинської мови, на той час панівної у теології. За словами Г. Пенцла, “тільки рідна мова може передати особисте хвилювання релігійного містичного віддання себе Богові” [285, 156].

Інтенсивні духовні переживання містиків знаходили своє відображення у мові. Завдяки їхнім намаганням передати релігійний досвід і зробити його більш зрозумілим та доступним, було утворено багато слів, які позначали абстрактні поняття. Найбільш продуктивними словотвірними елементами виступали абстрактні суфікси *-heit*, *-keit*, *-unge*. Наприклад, *kiuschheit* (*die Keuschheit* – цнотливість), *christenheit* (*die Christenheit* – християнство), *anschouwunge* (*die Anschauung* – споглядання), *gehorsamkeit* (*die Gehorsamkeit* – послухність). Віддієслівний суфікс *-(at)io* відіграв важливу роль в утворенні абстрактних іменників, ставши одним із продуктивних засобів побудови віддієслівних абстракт. У німецькій мові схожі значення має суфікс *-ung*: гр. *eulogia* > лат. *benedictio* > свн. *wolasprechunge*; гр. *onblasunge*; гр. *sympatheia* > лат. *compassio* > свн. *mitelodunge*; гр. *hypostasis* > лат. *subsistentia* > свн. *understandunge* [257].

Вживання абстрактних суфіксів для передачі німецьких термінів у середньовісній німецькій мові набуло певної системності. Правила орієнтувалися на латинські взірці: іменники з латинським суфіксом *-(at)io* відповідали новоутворенням із німецьким суфіксом *-ung(e)*, наприклад, лат. *benedictio* > свн. *wolasprechunge*, лат. *inspiratio* > свн. *onblasunge*, лат. *acceptio* > свн. *emphahung*, лат. *visio* > свн. *anschouwunge*, тоді як латинські іменники із суфіксом *-tas* передавалися німецькими іменниками із суфіксом *-heit*: лат. *deiformatis* > свн. *gotformikeit*, лат. *entitas* > свн. *wesenheit*, лат. *identitas* > свн. *selplicheit*, лат. *sensualitas* > свн. *sinlicheit* [257].

Із середньовісній німецької мови походять також такі терміни, як: *canoniziren* (*kanonisieren* – канонізувати), *kardenâl* (*der Kardinal* – кардинал), *kündigen* (*abkündigen* – проголошувати), *absolutie* (*die Absolution* – відпущення гріхів), *advente* (*der Advent* – адвент). У цей період утворена велика кількість термінів шляхом складання основ (композиції), наприклад: *kirchhof* (*der Kirchhof* – церковне подвір'я), *kirchtac* (*der Kirchtac* – свято (день) посвячення церкви), *gotsdienst* (*der Gottesdienst* – богослужіння), *jûbeljâr* (*das Jubeljahr* – ювілейний рік), *gotessun* (*der Gottessohn* – Богочоловік). Кажучи про більш конкретні лексичні засоби, необхідно зазначити використання заперечень, утворених за допомогою

префіксів *ent-*, *niht-*, *un-*, *ver-* та суфікса *los-*: *entgeistern*, *entnehmen*, *unmensch*, *wortelos*, *verloignen*, *nihtwissen* [257].

Необхідно також підкреслити, що у XII столітті кількість проповідей народною мовою збільшується. Однак вершиною німецького проповідництва вважається так званий період “жебрачих орденів” між 1250 – 1350 рр. У другій половині XIII ст. виникають проповіді св. Георгія та Шварцвальдські проповіді [291, 12].

Поряд із творами містиків у цей період з’являється ціла низка енциклопедичних збірників, так званих сум. Сума (лат. *summa*) – систематичне визначення того, що ми знаємо про окремий розділ науки, наприклад, теологію [120, 317]. Перша середньовірна німецька сума відома вже з XII ст. під назвою “Луцідаріус”; вона водночас є першим оригінальним прозовим твором німецької літератури цього періоду. У творі відображено світосприйняття та віровизнання народною мовою, яке адресовано учням, але не фахівцям. Однак, для кращого сприйняття та розуміння, він вимагає певного рівня освіти або пізнання. Як дидактичний прозовий текст, “Луцідаріус” позбавлений панівного впливу латинської мови і може слугувати матеріалом для дослідження німецької фахової мови. Автор твору невідомий. Відомо, що при написанні твору він спирався на латинські тексти *Imago mundi*, *Gemma animae* та *Elucidarium* Гоноріуса Аугостодуненсіса, *Philosophia* Вільгельма фон Кончеса та *De divinis officiis* Уперта фон Дойтца. Сума складається із трьох частин. Перша розповідає про створення всесвіту та землі. Цей розділ, за винятком деяких питань стосовно Трійці, торкається більше проблем природничих наук. У другій частині йдеться про християнство та літургійне життя. Третя частина висвітлює проблеми долі душі після смерті та після страшного суду. “Луцідаріус” – це не виключно теологічний твір, хоча торкається теологічних проблем. Він висвітлює також проблеми філософії та природничих наук того часу німецькою мовою. Тісне поєднання філософії й теології визначають мову “Луцідаріуса”. Автор використовує німецьку наукову мову. Однак латина і надалі має пріоритет [249, 2338]. На думку В. Зайбіке, мову суми можна зарахувати до перехідної від латинської мови до народної. Якщо

говорити про фахове спрямування самого тексту, то “Луцідаріус” відноситься до теологічно-філософського напрямку в широкому розумінні, фаховий характер якого полягає у теоретично-науковій сфері. З точки зору історичного розвитку мови особливістю даного тексту є постійне протистояння науково-осмисленої латини та відповідної німецької мови, якою необхідно було передати зміст тексту. Однак таке протистояння стимулює утворення нових слів, запозичення фахових термінів з інших мов, деривацію та утворення композит. Якщо ж говорити про вживання термінів у “Луцідаріусі”, то поряд із латинськими словами використовується термінологія ранньої середньовісньонімецької мови XII ст., яка була характерною для так званих народних проповідей того часу: *prîme* (*die Prim* – перший час), *terzje* (*die Terz* – третій час), *nône* (*die Non* – дев’ятий час), *albe* (*die Albe* – альба), *stôle* (*die Stola* – штола), *oblâte* (*die Oblate* – облатка) [296, 2379].

Важливим моментом розвитку фахової мови богослов’я цього періоду виступає передача текстів Святого Письма національною мовою. На думку Є.Г. Жерновея, переклади Святого Письма і використання мови під час богослужіння, у проповіді, молитві збагачували словниковий склад мови, сприяли інтенсивному розвитку в мові нових видів мовлення – алегоричного, абстрактно-філософського, експресивно-метафоричного, які проникають у мову у вигляді приказок, термінів, фразеологізмів, доступних образів і символів [72 , 19].

Із самого початку німецької літератури існувало інтенсивне намагання перекласти всю Біблію або її уривки німецькою мовою і цим самим зробити її доступнішою для тих, хто не володів латиною. Уже в ранньому IX ст. виникли об’ємні римовані біблійні епоси, а також переклади з коментарями та тлумаченнями, особливо переклади Псалтиря та Євангелій.

До XIII ст. біблійна поезія – римований переказ та літературна актуалізація – займає панівне положення. У XIV ст. вибрані частини Святого Письма передавалися у формі прози. Цей розвиток досягає кульмінації у часто багатотомних німецьких повних Бібліях XV ст., які значною мірою ближчі до тексту Вульгати. Пергаментні рукописи малого формату є раннім доказом перенесення Біблії на німецьку прозу, яка з першої половини XIV ст. починає витісняти біблійну поезію. Вона вміщує

уривки з Євангелія, які проголошувалися під час церковного року, розповідаючи історію життя Ісуса Христа. Рукопис виник у 1327 році у Баварському регіоні як писемний текст [239, 128].

Перша Біблія, перекладена німецькою мовою, пов'язана із іменем Йоганна Ментела, Страсбурзького книгодрукаря, і датується 1466 роком. У ній зустрічаються такі нові слова, як: свн. *barmherzigkeit* < лат. *miseratio* (*die Barmherzigkeit* – милосердя), свн. *pfaff* < лат. *sacerdotalis* (*priesterlich* – священничий) [248, 5]. Але нам відомо існування ще 18 перекладів Святого Письма. Та ці переклади не набули широкого розповсюдження. Проривом послужила епоха Реформації, основною ідеєю якої вважалося, що навіть неосвічені миряни мають право ознайомитися з текстом Святого Письма. Із винаходом книгодрукування стало можливим розповсюдження перекладів Біблії різними національними мовами [239, 160].

Переклад Біблії М. Лютера значною мірою вплинув на розвиток фахової богословської термінології німецької мови, будучи одним із найвизначніших та найуспішніших, однак не єдиним і не першим. Як із боку католицьких учених, так і євангелістських здійснювалися спроби перекладу текстів Біблії. Одним із представників католицького напрямку перекладу Святого Письма був теолог Єронім Емзер, який на прохання Герцога Георга Саксонського здійснив переклад Нового Завіту німецькою мовою у 1527 році. Наступний представник – Йоганн Дітенбергер, домініканський монах, професор теології в Майнці. Його переклад відомий під назвою Дітенбергська Біблія, надрукована у 1534 році. Саме цей переклад став найбільш розповсюдженим у католицьких колах того часу [239, 159].

На думку С. Зондереггер, переклад Біблії німецькою мовою дуже важливий для формування сучасної німецької мови, оскільки Біблія виступає основним твором німецької історії перекладу, Біблія має значення для традиції (передання) через те, що формує цілісний текстовий корпус протягом дванадцяти століть; завдяки Біблії розширилася християнсько-церковна та етично-моральна термінологія [298, 230].

Переклад Біблії М. Лютером може слугувати репрезентативним джерелом для порівняння більш ранніх, сучасних і пізніших перекладів та виявлення змін щодо вибору та використання термінів, зокрема, іншомовних слів, оскільки М. Лютер

десятиліттями займався перекладом Біблії та переробив її. У нашій роботі ми не займаємося дослідженням перекладу Біблії М. Лютера, оскільки це не предмет нашого дослідження. Однак переклади М. Лютера мали значний вплив на становлення досліджуваної нами терміносистеми, і тому вважаємо доцільним, спираючись на дослідження інших мовознавців, подати деякі особливості перекладу Святого Письма.

У перекладі Біблії М. Лютер застосовує іншомовні слова порівняно рідко, лише 5%. За Й. Бюмером, загальна кількість іншомовних слів у перекладі Біблії М. Лютера становить 244 одиниць. З них 111 із Біблії та 133 не біблійні. З біблійних основних слів 71 запозичення має староеврейське походження і 40 – грецьке. Зі 133 не біблійних іншомовних слів 81 слово має латинське, 40 – грецьке походження (включаючи 1 єгипетське, 5 перських та 2 арабських слова опосередковано через грецьку), 5 слов'янських, 4 французькі та 3 слова італійського походження [216, 13].

Якщо М. Лютер перейняв латинські слова, то це було зумовлено, з одного боку, їхнім застосуванням у Вульгаті (латинський переклад Біблії з IV століття, здійснений переважно св. Ієронімом, який замінив різні варіанти латинських перекладів Біблії), з іншого боку, їхньою частотністю у німецькій мові XVI ст.

М. Лютер надає деяким староеврейським словам, на противагу їхньому тогочасному латинському формулюванню, оригінальну форму. Наприклад, він використовує форму ім'я бога “*Zabaoth*”, а не “*Sabaoth*”, як у Вульгаті. Так само для слів “*Hosianna*” та “*Haleluia*” вибрано першопочаткові форми староеврейської замість латинізованих “*osanna*” і “*alleluia*”. Поряд з цим неперекладеними, взятими з оригіналу, залишаються такі староеврейські слова, як *Abba*, *Mammon*, *Nasir*, *Racha*, які вперше застосовує М. Лютер. Усі староеврейські слова мають біблійний характер [313, 19].

При перекладі Біблії М. Лютер схильний використовувати іншомовне слово на противагу існуючому німецькому, оскільки запозичений термін більш конкретний та теологічно більш обґрунтований. Так, М. Лютер використовує запозичений термін *Apostel* замість існуючих відповідників *botten*, *jungern*, *zwelfboten*, які вживаються іншими перекладачами. Німецький термін *Summ* він замінює на

латинський *Summa*, а єврейське запозичення *Rabbi* не замінюється на німецький відповідник *meyster*. Однак, у М. Лютера наявний і зворотний процес – використання німецьких термінів на противагу запозиченим: так, латинський *Mysterium* замінюється на німецький *Geheimnis* (Рим. 11, 25), *gloria* на *Herrlichkeit*, *Jahwe/Jehova* на *Herr*, *Mayestät* на *Herrlichkeit* (2 Пт. 1, 16) [313, 22].

Поряд з перекладом Святого Письма М. Лютер займався і перекладом молитви “*Vater Unser*” [245] (Отче наш). Проаналізувавши текст молитви за М. Лютером із відповідними варіантами давньоверхньонімецького періоду, можна спостерігати певне спрощення синтаксичних конструкцій, спостерігається також наближеність “*Vater Unser*” за М. Лютером до сучасного варіанту цієї молитви щодо порядку слів та слововживання. Детальніше дивіться у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Порівняння молитви “Отче наш”

За М. Лютером	Сучасний варіант німецькою мовою
Unser Vater in dem Himmel!	Vater unser im Himmel!
Dein Name werde geheiligt.	Geheiligt werde dein Name.
Dein Reich komme.	Dein Reich komme.
Dein Wille geschehe auf Erden wie im Himmel.	Dein Wille geschehe, wie im Himmel, so auf Erden.
Unser täglich Brot gib uns heute.	Unser tägliches Brot gib uns heute.
Und vergib uns unsere Schulden, wie wir unsern Schuldigern vergeben.	Und vergib uns unsere Schuld, wie auch wir vergeben unseren Schuldigern.
Und führe uns nicht in Versuchung, sondern erlöse uns von dem Übel.	Und führe uns nicht in Versuchung, sondern erlöse uns von dem Bösen.

Таким чином, можемо зробити висновок, що утворення німецьких християнсько-богословських термінів у давньоверхньонімецький та середньоверхньонімецький періоди створили фундамент для подальшого розвитку німецької християнсько-богословської терміносистеми. Номіналізація та утворення термінологічних одиниць на основі абстрактних суфіксів відіграла в

давньоверхньонімецький, а ще більшою мірою у середньоверхньонімецький періоди важливу роль.

Висновки до першого розділу

1. Фахова мова богослов'я – це сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у богословській сфері комунікації, щоб забезпечити порозуміння між людьми у цій сфері. Фахова мова богослов'я, яка існує на рівні лексики, синтаксису та тексту, включає в себе богословські терміни. Богословські терміни утворюють терміносистему богослов'я, яка обслуговує теологію як галузь науки.

2. Німецькі християнсько-богословські терміни системні, мають дефініцію, володіють частково ознаками однозначності, точності та короткості. Системність досліджуваної терміносистеми проявляється у наявності термінологічного гнізда. Наявність одного й того ж детермінативу у низці композитів свідчить про спільні ознаки у відповідних понять. Виявлено гіперо-гіпонімічні зв'язки між термінами, що також є свідченням системності досліджуваних нами термінів. Терміни християнсько-богословської терміносистеми співвідносяться з конкретними поняттями за допомогою дефініцій. Часткова однозначність німецьких християнсько-богословських термінів зумовлена наявністю полісемії та синонімії наявні в досліджуваній терміносистемі. Вмотивованість виступає важливою ознакою терміна, чітко прослідковується у похідних термінів та термінів-композитів, слугує з'єднувальним елементом між формою та змістом знака.

3. Класифікація німецьких християнсько-богословських термінів відображає наявність таких тематичних груп: терміни історичної теології, до якої належать патристика, історія церкви; терміни зі сфери догматичної теології; терміни з галузі практичної теології з такими підгрупами: пасторальна теологія, церковне право, літургіка (з власними підгрупами: обряди та богослужіння, свята, церковні речі, молитви), катехетика, моральна теологія; терміни з галузі біблійної теології з підгрупами біблістика та екзегетика. Класифікація термінологічних одиниць

німецької християнсько-богословської терміносистеми підтверджує ієрархічну структуру, вказуючи на тематично-поняттєвий зв'язок між ними.

4. Вербалізація наукових понять християнського богослов'я німецькою мовою відбувається за допомогою терміну. Терміноконцепт *Gott* у християнсько-богословській системі німецької мови вербалізується за допомогою цілого ряду лексичних одиниць, які містяться у Книгах Святого Письма Старого і Нового Завіту.

5. Німецька християнсько-богословська терміносистема належить до однієї із найстаріших. Фрагментарний аналіз підтвердив, що в давньоверхньонімецький період відбувалося закладання фундаменту для утворення лексичних одиниць фахової мови теології. Запозичення, номіналізація та побудова термінологічних одиниць відбувалася на основі абстрактних суфіксів, серед яких важливу роль у термінотворчому процесі відіграли суфікси *-i*, *-ida*, *-nissa*, *-unga*, *-heit*, *-od*, *-tuam* та *-scaft*. Запозичення термінологічних одиниць відбувалося передусім з латинської та грецької мов шляхом прямого (двн. *pfinchste* < гр. *pentekoste* (*das Pfingsten* (Зіслання Святого Духа) та непрямого запозичення (двн. *biscof* < лат. *episcopus* < гр. *episkopos* (*der Bischof* – єпископ), двн. *prester* < лат. *presbyter* < гр. *presbyteros* (*der Priester* – священник).

6. У середньовісньонімецькому періоді в утворенні нових німецьких християнсько-богословських термінологічних одиниць активно використовувалися абстрактні суфікси *-heit*, *-keit*, *-unge*, заперечні префікси *ent-*, *niht-*, *un-*, *ver-* та суфікс *los-*. Аналіз термінологічних одиниць виявив певну упорядкованість в утворенні німецьких термінів на основі латинських. Одиниці із латинським суфіксом *-(at)io* утворюють німецький відповідник *-ung(e)*, із латинським *-tas* – німецький відповідник із суфіксом *-heit*. Зафіксовано також терміни, утворені шляхом основоскладання: *kirchhof* (*der Kirchhof* – церковне подвір'я), *gotessun* (*der Gottessohn* – Богочоловік). Для середньовісньонімецького періоду характерне вживання значної кількості запозичень із латинської та грецької мов.

7. В середньовісньонімецький період зароджуються перші оригінальні прозові твори богословського змісту, серед яких вагоме місце посідає середньовісньонімецька сума “Луцідаріус”, для якої характерне поряд із

латинськими термінами вживання також богословських термінів ранньої середньовісньонімецької мови *prîme* (*die Prim*), *terzje* (*die Terz*), *nône* (*die Non*).

8. Переклади текстів Святого Письма у давньовісньонімецький та середньовісньонімецький періоди зробили вагомий вклад у розвиток німецької богословської терміносистеми, давши поштовх утворенню нових та використанню наявних у мові ресурсів. За допомогою переосмислення та надання нового значення існуючим мовним одиницям у давньовісньонімецькому перекладі Вульфїлі лексичні одиниці набувають нових значень. У середньовісньонімецьких перекладах Біблії спостерігається утворення нових термінологічних одиниць, а також використання запозичень та власних мовних ресурсів.

Результати дослідження висвітлені у публікаціях автора Вереш М.Т. [25; 26; 30; 33;].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ХРИСТИЯНСЬКО- БОГОСЛОВСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

З'ясувавши основні теоретичні аспекти понять фахова мова, терміносистема та термін, у другому розділі розглянемо методи дослідження, які були обрані для аналізу німецької християнсько-богословської терміносистеми з метою досягнення поставлених у дисертаційній роботі завдань.

2.1. Поняття “методологія” та “метод” у лінгвістиці

Поняття *методологія* (від гр. *μεθoδoσ* – шлях дослідження та *λoγoσ* – слово, вчення) – це “дослідницькі принципи, способи аналізу об'єктів різних наук” [155, 344]. Теоретичне підґрунтя методології обумовлене потребами наук, що розвиваються, зокрема лінгвістики. Методологія в мовознавстві розглядає лінгвістичні принципи дослідження. Методологія визначає зв'язок між об'єктом та суб'єктом вивчення, загальний характер та напрямок лінгвістичного дослідження [199, 299].

Методологія дисертаційного дослідження ґрунтується на принципах системного підходу до аналізу мовних явищ. Єдність терміна та позначуваного ним поняття створюють основу для наукового термінотворення, що в свою чергу дозволяє розглядати термін як “основну одиницю мови науки, спеціальних галузей знань і сфер діяльності людини, яка покликана номінувати об'єкти і процеси та одночасно слугувати засобом пізнання” [77, 14].

Термін *метод* (від гр. *μεθoδoσ* – шлях дослідження), з одного боку, – “спосіб організації пізнавальної і дослідницької діяльності науковця з метою вивчення явищ і закономірностей певного об'єкта науки”, з іншого, – “система процедур аналізу об'єкта та / або перевірки отриманих результатів” [155, 329]. На думку М.П. Кочергана, “у загальнонауковому значенні термін *метод* означає шлях пізнання й витлумачення будь-якого явища. <...> Спільними для всіх наук є вихідні

підходи до дослідження явищ – індукція (від окремого до загального) й дедукція (від загального до окремого). <...> У мовознавстві здебільшого обидва методи використовуються одночасно, що робить результати дослідження достовірнішими, об'єктивнішими” [106, 11]. Р. Декарт визначає метод як систему дотримання певних правил. Під методом він розуміє точні і прості правила, суворе дотримання яких завжди перешкоджає прийняттю брехливого за достеменне і сприяє тому, що розум досягає дійсного пізнання всього, що йому доступно, без надмірної витрати розумових сил, але поступово і безперервно збільшуючи знання [65, 89].

Існує безліч підходів та методів досліджень у лінгвістиці. В основі нашого дисертаційного дослідження лежать структурний метод, метод кількісних підрахунків, системний підхід.

2.2. Структурний метод у лінгвістичних дослідженнях

Початок ХХ століття характеризується цілим рядом великих відкриттів та нововведень у мовознавстві. Насамперед йдеться про те, що в лінгвістичних дослідженнях на передній план виходить структурний напрямок вивчення мови. Цей напрямок увійшов в історію під назвою структурна лінгвістика, основоположниками якої вважаються І.О. Бодуен де Куртене, О. Єсперсен, Л. Блумфілд, Ф. де Соссюр, Ф.Ф. Фортунатов. Під структурними методами аналізу М.Д. Степанова розуміє такі методи, які “були розроблені дескриптивною лінгвістикою у зв'язку із прагненням до максимальної об'єктивності підходу до мови, оскільки структура – найбільш реальний показник даного явища” [169, 79]. До структурних методів відносять, зокрема, дистрибутивний аналіз, аналіз за безпосередніми складниками, трансформаційний аналіз, компонентний аналіз. Структурний метод має за мету “пізнання мови як цілісної функціональної структури, елементи якої співвіднесенні й пов'язані строгою системою відношень і зв'язків” [106, 13]. Структура – ключове слово, що визначає основні напрямки сучасної лінгвістики та розглядається як “автономна сутність із внутрішньою залежністю” [69, 8]. За М.Д. Степановою, “структура – це форма організації одиниці мовного вираження, що має системний,

закономірний характер. <...> Структура ніколи не носить випадковий характер, але завжди пов'язана із системною організацією мови” [169, 11].

Аналіз за безпосередніми складниками, в основі якого лежить поступове членування мовної одиниці (слова, словосполучення, речення) на складники, та трансформаційний аналіз, суть якого полягає в здатності чи нездатності мовних одиниць трансформуватися на інші одиниці [106, 14-15], використовувалися у дослідженні словотвірних процесів, зокрема, термінів-комполітів, термінів-словосполучень та дериватів.

Безпосередні складники – це “максимальні сегменти, на які можна розкласти синтаксичну, лексичну або морфологічну структуру” [113, 208]. Графічно структуру термінологічної одиниці *Heilsnotwendigkeit* можна відобразити наступним чином, розглядаючи сполучуваний елемент у складі першої одиниці.

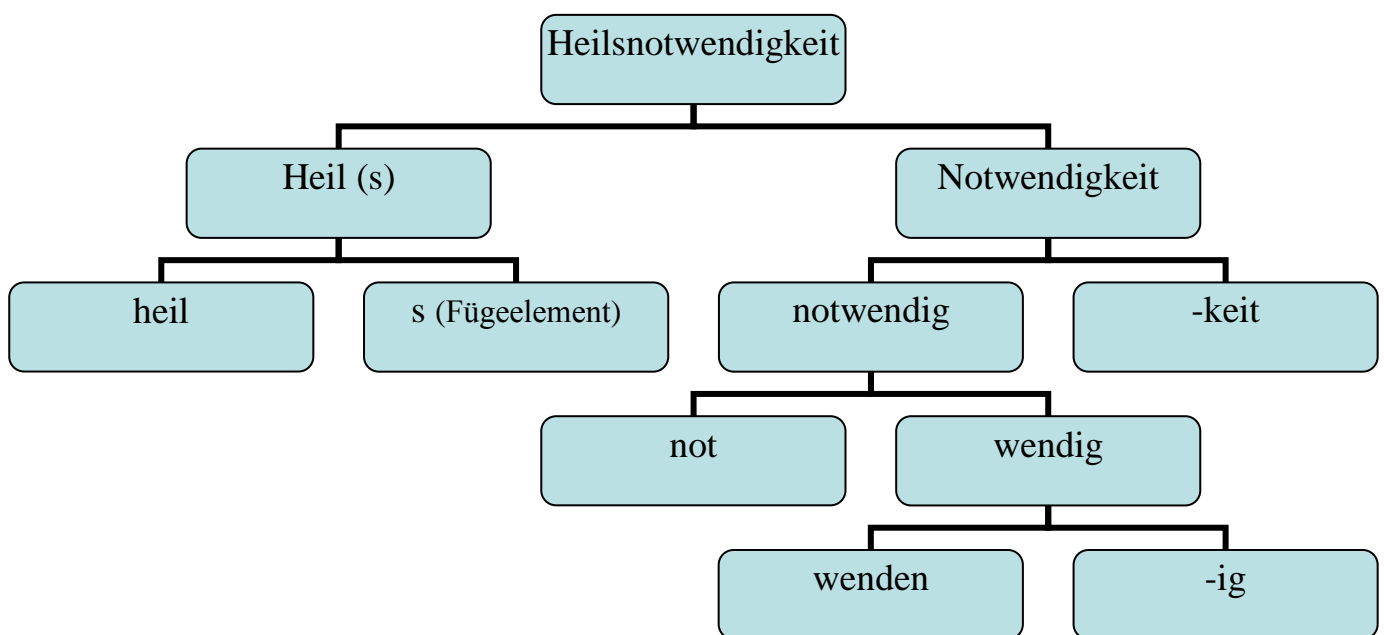

Рис. 2.1. Графічна структура термінологічної одиниці die Heilsnotwendigkeit

Семантичні критерії, які залучені до критерію розкладання слова на безпосередні складники, у деяких випадках не дозволяють розщеплення лексичних одиниць до найдрібніших морфологічних компонентів [113, 209]. Так, дієслово *bescheren* складається з компонентів *be* + *scheren*, проте компонент *bescheren* не

піддається подальшому членуванню, оскільки іменник *Bescherung* утворено від дієслівної основи *bescheren*, а не *scheren*.

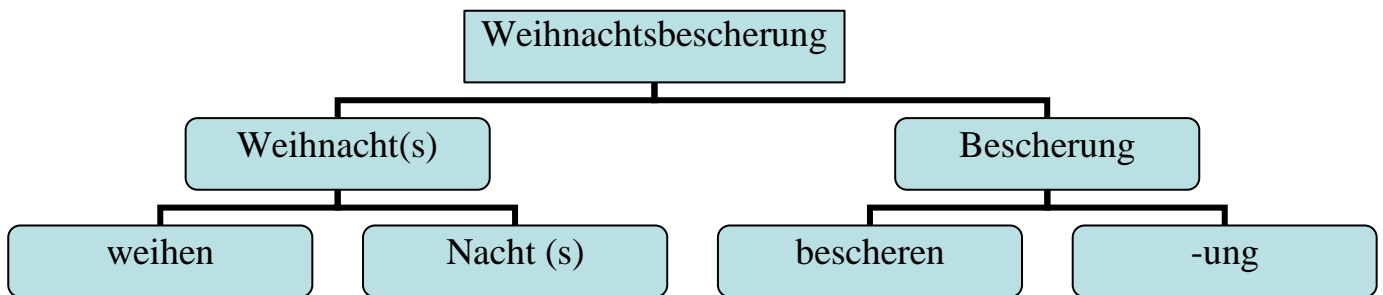

Рис. 2.2. Графічна структура термінологічної одиниці die Weihnachtsbescherung

У межах аналізу за безпосередніми складниками, з метою виявлення структурних та семантичних особливостей німецьких християнсько-богословських термінів, ми скористалися наступними позначеннями (за Т.Р. Кияком):

S – іменник (кореневий);

S_v – іменник, утворений від дієслова;

S_a – іменник, утворений від прикметника;

S_s – іменник із суфіксом;

S_g – іменник у родовому відмінку;

V – дієслово;

V_a – дієприкметник чи дієприслівник;

a – прикметник як складова словосполучення;

A – прикметник як складова складного слова;

Pr – прийменник;

N – ім'я [91, 48].

Наведені початкові позначення були застосовані для створення моделей з метою виявлення словотвірних принципів утворення німецьких християнсько-богословських термінів-комполітів та термінів-словосполучень. Були виявлені такі структурні моделі двокомполітних термінів-комполітів: S + S_s: *die Gottesverehrung* (Богочитання), S + S: *das Gottesgericht* (суд божий), S + A: *gottergeben* (вірний

Богу), A + A: *strenggläubig* (правовірний), трикомпонентних термінів: S + S + S_s: *die Herz-Jesu-Verehrung* (вшанування найсвятішого серця Ісусового), чотирикомпонентних термінів: S + S + S + S: *der Augustinerchorherrenstift*. Структурний аналіз складових словосполучень виявив: двочленні словосполучення a + S: *Neues Testament* (Новий Завіт), *ewiges Leben* (вічне життя), S + S: *Gebote Gottes* (Божі закони), *Gebet des Herrn* (Отче наш), Num + S: *1. Johannesbrief* (Перше послання від Івана); тричленні терміни-словосполучення S + S + S: *der Brief des Paulus an die Kolosser* (Послання Апостола Павла до Колоссян), a + S + S: *die armen Seelen im Fegefeuer* (забуті душі в чистилищі) та чотиричленні S + Pr + S + S: *Kongregation für Evangelisierung der Völker* (Конгрегація в справах євангелізації народів). Детальні результати досліджень представлені у третьому розділі.

На думку Т.Р. Кияка, структурна модель терміна дає можливість відобразити “словотвірну архітектоніку термінологічної одиниці, здатна передати граматичну структуру відповідного терміна, вказати на частини мови, до яких належать компоненти терміна, на морфемний склад компонентів, на їхній порядок у термінологічній одиниці” [91, 48].

Трансформаційний аналіз доповнює аналіз за безпосередніми складниками. Трансформація – це таке перетворення плану вираження, під час якого не змінюється план змісту [113, 209]. Так, *Markusevangelium* можна трансформувати у *Evangelium nach Markus*, *Gotteswort* > *Wort Gottes*, *Gottesvolk* > *Volk Gottes*. Трансформація складних слів здійснюється за допомогою розгортання їх у синтагми, наприклад термінологічна одиниця *Seligprechungsverfahren* розкладається на *seligsprechung* + *verfahren*.

Компонентний аналіз використовується для “опису значення слів. Суть його полягає в розщепленні значення слова на його елементарні смисли – семи, які ще називають компонентами” [106, 15]. Цей метод, за Д.В. Мовчан, “базується щонайменше на двох положеннях: по-перше, значення кожної одиниці певного рівня мовної структури складається з набору семантичних ознак: по-друге, увесь словниковий склад мови може бути описаний за допомогою обмеженої й порівняно невеликої кількості одиниць”. У межах компонентного аналізу використовують,

зокрема, “метод словотвірного аналізу дериватів, за допомогою якого можна встановити словотвірний формант, інтерпретувати словотвірне значення та встановити спосіб утворення нової одиниці” [126, 112-113]. Застосовується у дослідженні похідних термінів: префікс *ver-* зі значенням позитивного ставлення до істоти *verehren* (почитати) та зі значенням негативного ставлення до особи *verdammen* (проклясти); *ur-* підкреслює значення “давності” *die Urkirche* (рання церква) Суфікс *-ung* має значення дії, процесу: *das Stigma* (стигмата) → *stigmatisieren* (дати комусь стигми) → *die Stigmatisierung* (стигматизація), *heilig* (святий) → *die Heiligung* (освячення), суфікс *-in* позначає осіб жіночої статі, які належать до певного монастиря або ж релігійних осіб: *die Benediktinerin* (монашка чину бенедиктинців). Запозичений суфікс грецького походження *-logie* слугує для позначення богословських наук: *die Ekklesiologie* (еклезіологія, наука про церкву), *die Eskatologie* (наука про останні речі).

Дистрибутивний аналіз як додаток до компонентного аналізу застосовується для розмежування різних значень слова. “Опирається він на положення про те, що різні мовні елементи мають різне оточення (дистрибуцію)” [106, 13]. Використовується дистрибутивний аналіз у дослідженні синонімії. Аналізувати синоніми можна, з одного боку, опираючись на лексикографічні джерела, з іншого, – на фахові тексти. Б.О. Плотніков вважає, “якщо значення лексеми досліджуваної групи описано за допомогою іншої лексеми, що належить до цієї самої групи, то між цими лексемами існує семантичний зв’язок” [139, 47]. Так, термінологічна одиниця *der Hilfsbischof* (помічний єпископ) описана у лексикографічному джерелі за допомогою термінологічних одиниць *der Weihbischof* та *der Auxiliarbischof*, а латинський термін *die Infallibilität* – за допомогою німецького відповідника *die Unfehlbarkeit*. Синоніми досліджують також і на рівні тексту. А.Я. Шайкевич вважає: якщо слова, пов’язані за змістом, то вони повинні міститися в тексті неподалік одне від одного і навпаки [192, 15].

Die zehn Gebote sind Teil der Offenbarung Gottes. Zugleich lehren sie uns die wahre Natur des Menschen. Sie heben seine wesentlichen Pflichten hervor und damit indirekt auch die Grundrechte, die der Natur der menschlichen Person innewohnen.

Der Dekalog enthält einen hervorragenden Ausdruck des natürlichen Sittengesetzes: „Von Anfang an hatte Gott die natürlichen Gebote in die Herzen der Menschen gepflanzt. Er begnügte sich zunächst damit, an sie zu erinnern. Das war der Dekalog“ (Irenäus, hær. 4,15,1) [267, 534].

Для проведення семантичного аналізу використовується мова RX-кодів в їхньому аналітичному варіанті, який більш детально розкритий у праці “Інформаційно-пошукова система “Біт” [78]. Цей спосіб полягає в тому, що система семантичних зв’язків подається у вигляді формул, основним компонентом яких виступають символи X та R з відповідними індексами. Символи X у таких моделях позначають лексико-семантичні категорії, а R – семантичні відношення, тобто відображають тип семантичного зв’язку між компонентами слова чи словосполучення. З метою більш компактного викладу матеріалу основні найбільш важливі категорії X_{020} (“руху”), X_{040} (“тіла”) та X_{060} (“якості”) нема необхідності розбивати на менші групи. Так, до категорії “тіла” відносимо всі конкретні предмети (“людина”, “спороди” та ін.), а до категорії “властивості” – “наукові абстракції”, “кількості” тощо. Такі спрощення не мають суттєвого впливу на характер семантичних моделей, вважає Т.Р. Кияк [91, 49]. Відношення між лексико-семантичними категоріями передаються за допомогою символу R, з відповідним індексом, який позначає тип відношення. Так, R_{001} позначає відношення “бути елементом класу”. Протилежні відношення позначаються за допомогою штриха у верхньому індексі (наприклад, R_{061} “бути атрибутом”, R'_{061} “мати атрибутом”). Заперечні відношення позначаються за допомогою знака заперечення ($\neg R_{061}$, $\neg R'_{061}$) [91, 49]. Наприклад, семантичну модель *liturgisches Gewand* (літургічне вбрання) можна записати $R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$, що означає “предмет, який має атрибутом властивість”, а для терміна *der Sündenfall* (гріхопадіння) відповідає семантична модель $R_{001}X_{020}R'_{053}X_{060}$ “рух, що має об’єктом властивість”.

До найчастіше вживаних типів семантичних відношень належать: 1) R_{001} – “бути підкласом”; 2) R_{002} “бути частиною”; 3) R'_{002} “мати частиною”; 4) $\neg R'_{002}$, “не мати частиною”; 5) R_{003} “бути призначеним для використання”; 6) R_{050} “бути суб’єктом”; 7) R'_{050} “мати суб’єктом”; 8) R_{051} “бути потенційним суб’єктом”; 9) R_{052}

“бути призначеним для”; 10) R₀₅₃ “бути об’єктом”; 11) R'₀₅₃ “мати об’єктом”; 12) R'₀₅₅ “мати результатом”; 13) R'₀₅₆ “мати за умову”; 14) R₀₅₇ “бути місцем”; 15) R₀₆₁ “бути атрибутом”; 16) R'₀₆₁ “мати атрибутом”; 17) R'₀₆₇ “мати найменуванням”; 18) R₁₀₀ “бути подібним”; 19) R'₁₂₁ “мати об’єктом дії”; 20) R'₁₂₃ “мати інструментом”; 21) R₁₅₀ “бути місцем дії”; 22) R'₁₅₀ “мати місцем дії” [91, 50]. Детальніше про результати висвітлено у третьому розділі.

Семантичні моделі в цілому та в термінознавстві зокрема використовуються для “відображення лексико-семантичних категорій компонентів слова чи словосполучення, вказуючи на тип семантичного зв’язку між ними” [159, 46-47]. На думку Т. Р. Кияка, семантичні моделі виявляють “категорії предметів та зв’язку між ними, які відображені у внутрішній формі” [91, 49].

2.3. Системний підхід у дослідженні мовної комунікації

З метою виокремлення богослов’я в окремий дискурс, ми використовували методи, які прийняті у дослідженні мовної комунікації.

Дискурсом прийнято вважати мовну комунікацію, яка вербалізує мовленнєво-мисленнєву діяльність, складовими якої виступають мовні та позамовні компоненти [201, 90]. Для дослідження мовної комунікації використовують здебільшого системний підхід, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, гіпотетико-індуктивний, описовий, компаративний, контрастивний методи, моделювання та спостереження. Системний підхід розглядає об’єкт дослідження як сукупність взаємопов’язаних елементів, які утворюють певну цілісну структуру і зумовлюють її інтегральні властивості. Так, комунікативний акт як найменша одиниця дискурсу з погляду системного підходу розкриває різноманітні зв’язки та відношення всередині самого акту, а також його зв’язок із оточенням, вплив цього оточення на характер, цілі, стратегію комунікації. [201, 29]. Під комунікативною стратегією розуміють “головну лінію мовленнєвої поведінки в межах конкретної комунікативної події, що визначається загальною метою комунікації, ситуативним контекстом і уявленнями про адресата” [201, 156]. Стратегія, за Т. Янко, включає вибір глобального

мовленнєвого наміру – поставити питання, звернутися з проханням; добір компонентів семантики речення та екстралінгвістичної конситуації, визначення обсягу інформації, що припадає на одну тему, одну рему; визначення послідовності комунікативних складових; налаштування комунікативної структури висловлювання на певний комунікативний режим, стиль. [200, 47-53], [201, 155]. Кожна стратегія реалізується за допомогою певних тактик. “Комунікативна тактика – це зумовлені стратегією мовленнєві кроки, що в сукупності дають змогу досягти головної комунікативної мети” [201, 156]

Існує декілька класифікацій комунікативних стратегій. Для нашого дисертаційного дослідження ми обрали типологію комунікативних стратегій Т. Толмачової, яка має за основу групи мовленнєвих актів, що об’єднані схожими комунікативними функціями (обмін інформації, оцінювання, вираження емоцій, спонукання тощо). Згідно цієї типології, виділяють інформативну, оцінно-впливову, емоційно-впливову, регулятивно-спонукальну та конвенційну комунікативні стратегії [177, 96]. Кожна з перерахованих стратегій знайшла свою актуалізацію у відповідних мовленнєвих актах. (Детальніше дивіться у четвертому розділі). Так, інформативно-комунікативна та оцінно-впливова комунікативні стратегії знайшли своє вираження через репрезентативи, емоційно-впливова – у експресивах, регулятивно-спонукальна – на базі директив та комісивів. (Детальніше дивіться про це у четвертому розділі).

За допомогою аналізу (метод наукового дослідження дійсності, який полягає у розчленуванні цілого на частини) та синтезу (метод наукового дослідження явищ дійсності в їхній єдності та цілісності, що передбачає з’єднання частин у ціле), а також дедукції (прийом дослідження, за якого на підставі загального правила логічним шляхом з одних положень як істинних виводиться нове істинне положення) [201, 29-30] були визначені стратегії та тактики богословського дискурсу.

2.4. Елементи квантитативного аналізу для характеристики терміносистеми німецької фахової мови богослов'я

Кількісні підрахунки застосовуються в лінгвістичних дослідженнях, оскільки мова “являє собою надзвичайно складну систему дискретних одиниць, які, як і всякі дискретні одиниці будь-якої природи, можуть мати кількісні характеристики. <...> Їхня наявність у мові визначається в явному чи неявному виді всіма мовознавцями. Свідченням цього є використання при описі мови таких кількісних понять, як “більше”, “менше”, “багато”, “часто” тощо” [138, 5-6]. Кількісні параметри використовуються також для дослідження “з’ясування частотності вживання конкретних мовних одиниць” [21, 24].

Метод кількісних підрахунків дослідження фахових мов базується на письмових або усних фахових текстах. Аналіз розпочинається підбором вибірки, який передбачає передусім огляд літератури, яка відображає як основні базові принципи та знання в даній галузі, так і новітній стан та тенденції розвитку даного фаху [258, 243]. Результати досліджень у мові використовуються при укладанні частотних словників. Мета таких досліджень – “встановлення статистичних характеристик мови (коло сполучуваності одиниць нижчого рівня при утворенні одиниць вищого рівня), а також знаходження статистичних характеристик мовлення в цілому та його функціонально-стилістичних і авторських різновидів” [138, 13].

Використання кількісних підрахунків у лінгвістиці має як теоретичне, так і практичне значення. Теоретичне значення цих методів надає не тільки “більшої ваги і авторитетності, доказовості мовознавчим висновкам, але вони здатні розкрити такі закономірності будови мови та мовлення, які без них розкрити неможливо, перевірити і часто відкинути такі загальноприйняті твердження, існування яких можливе було лише внаслідок недостатнього проникнення в глибину структури мови” [138, 14]. З практичної точки зору кількісні параметри, зокрема визначення частотності вживання термінологічних одиниць у текстах у комбінації із іншими критеріями може бути використане для укладання фахових словників.

При дослідженні особливостей німецької християнсько-богословської терміносистеми використовувалися абсолютні та відносні показники. Відносна частотність (відносна похибка – за В.І. Перебийніс) – це “відносна різниця між теоретично обчисленою і спостереженою частотою. <...> Теоретично обчисленою частотою можна вважати центр (одиниця), навколо якого здійснюється коливання випадкових величин. <...> Для обчислення ймовірності даної одиниці необхідно або повністю дослідити всю генеральну сукупність, або вирахувати ймовірність за формулами, які пропонує статистика, базуючись на репрезентативній вибірці з генеральної сукупності. Обчисливши теоретичну частоту певного явища, зіставляють з нею інші спостережувальні частоти, вимірюючи відстань кожної спостережувальної частоти від теоретично обчисленої за допомогою відносної різниці між цими двома числами” [138, 28].

Визначаючи відносну частотність, використовують таку формулу :

$$p = \frac{m}{N},$$

де p – відносна частотність, m – абсолютна частотність, N – довжина тексту [138, 28]. Наприклад, відносна частотність вживання терміну *die Kirche* (церква) у тексті завдовжки 233019 слововживань та з абсолютним показником 1485 слововживань вираховується наступним чином: $\frac{1485}{233019} = 0,00637$. Детальніше дивіться у розділі 4.

За допомогою кількісних параметрів визначається на рівні тексту термінологічна частотність та насиченість. Під термінологічною частотністю розуміють виражену у відсотках частку вживання термінологічних одиниць серед усіх слововживань у тексті, тобто частоту вживання термінів у тексті. Розрахунки проводимо з допомогою наступної формули:

$$\gamma = \frac{\sum m - v * 100}{\sum v. c - v},$$

де γ – це термінологічна частотність, $\sum m - v$ – це множина терміновживань, а $\sum v. c - v$ – усі слововживання у тексті.

Під термінологічною насиченістю фахового тексту розуміють виражену у відсотках частку термінологічних слововживань серед повнозначних слів. Розрахунки проводимо за формулою:

$$\rho = \frac{\sum m-v * 100}{\sum n.c-v},$$

де ρ – це термінологічна насиченість, $\sum m-v$ – це множина терміновживань, а $\sum n.c-v$ – множина повнозначних слів.

Висновки до другого розділу

В основі дисертаційного дослідження лежать структурний метод, метод кількісних підрахунків та системний підхід.

1. У межах структурного методу використовується дистрибутивний аналіз, аналіз за безпосередніми складниками, трансформаційний аналіз, компонентний аналіз. Аналіз за безпосередніми складниками та трансформаційний аналіз застосовано для дослідження словотвірних процесів термінів-комполітів, термінів-словосполучень та дериватів. Компонентний аналіз слугує для опису значення слів. Використано метод словотвірного аналізу для встановлення словотвірних формантів у похідних термінів.

2. Аналіз за безпосередніми складниками дав можливість виявити словотвірні принципи утворення німецьких християнсько-богословських похідних термінів, термінів-комполітів та термінів-словосполучень, застосувавши при цьому структурні моделі, за допомогою яких було виявлено частини мови, які входять до складу вищезазначених термінів.

3. Компонентний аналіз використано у дослідженні похідних термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми. Визначено семантику конкретних префіксів та суфіксів: префікс *ver-* зі значенням позитивного або негативного ставлення до особи, префікс *ig-* зі значенням “давності”, суфікс *-ung* зі значенням дії, процесу, суфікс *-in* для позначає осіб жіночої статі, які належать до

певного монастиря або ж релігійних осіб, запозичений суфікс грецького походження *-logie* для позначення богословських наук.

4. Дистрибутивний аналіз як додаток до компонентного аналізу слугує для розмежування різних значень слова. Використовується при дослідженні явища синонімії на основі лексикографічних джерел та фахових богословських текстів.

5. Семантичний аналіз здійснено за допомогою мови RX-кодів у їхньому аналітичному варіанті. Семантичні моделі, створені на основі зазначеної мови кодів, застосовується для визначення категорії предметів та зв'язку між ними. Подається у вигляді формул. Семантична модель термінологічної одиниці *liturgisches Gewand* (літургічне вбрання) виглядає наступним чином: $R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$. Значення наведеної моделі – “предмет, який має атрибутом властивість”,

6. Системний підхід у дослідження мовної комунікації на основі мовленнєвих актів, об'єднаних подібними комунікативними функціями, дозволяє виявити стратегії та тактики дискурсу богослов'я.

7. Квантитативний аналіз німецьких фахових богословських текстів дає змогу виявити термінологічну насиченість фахових текстів, дослідити абсолютну та відносну частоту вживання термінологічних одиниць.

Результати досліджень висвітлені у публікаціях автора Вереш М.Т. [27; 32].

РОЗДІЛ 3

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ХРИСТИЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Третій розділ присвячений лексико-семантичному аналізу термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми. Корпус досліджуваних термінів становить близько 4000 одиниць (на основі фахових словників Ф. Гаука та Г. Швінге “Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch”, Г. Форгрімлера “Neues theologisches Wörterbuch”, Е. Агріколи “Wörterbuch des christlich geprägten Wortschatzes”, лексикону “Lexikon für Theologie und Kirche” в 10 томах). Визначаються структурні та семантичні особливості утворення німецьких християнсько-богословських термінів з метою виявлення основних шляхів поповнення термінологічного фонду німецької богословської терміносистеми. Здійснюється етимологічний аналіз запозичених термінів. Досліджуються фразеотерміни та метафори на базі фахових текстів та Святого Письма. Проводиться також семантичний аналіз двокомпонентних термінів-комполітів та термінів-словосполучень із використанням RX-кодів для визначення структурно-семантичних моделей.

3.1. Словотвірні особливості німецьких християнсько-богословських термінів

Спеціальна лексика фахових мов привертає увагу як лінгвістів, так і фахівців відповідної галузі. Система термінів передає систему наукових понять, які є наслідком тривалого попереднього розвитку цієї галузі і необхідною умовою дальшого її прогресу [103, 154]. Основою наукового тексту є термінологія даної галузі науки. Робота з термінологією – один з найважливіших напрямків дослідження фахових мов.

Терміносистеми можуть послуговуватися різними методами поповнення свого термінологічного фонду. З-поміж іншого виділяють лексико-семантичний, морфологічний, синтаксичний та способи утворення нових термінологічних одиниць, а також запозичення іншомовних лексем [175, 210]. Семантичний спосіб включає термінологізацію загальноживаного значення слова (розширення значення загальноживаного слова, метафоризацію значення загальноживаного слова [60, 128]; під морфологічним способом розуміють словоскладання, деривацію, а також аббревіацію [155, 397]; до синтаксичного способу відносять утворення термінів за допомогою словосполучень – поєднання двох і більше значущих слів, що ґрунтується на граматичному зв'язку керування [199, 469].

Т. Рьолке по-іншому згруповує морфологічний спосіб словотворення і відносить до нього:

- словоскладання – композити: *das Grabtuch* (Плащаниця), *die Kirchensprache* (церковна мова), *das Mönchskloster* (чоловічий монастир);
- деривацію: *das Mönchstum* (монашество), *das Purgatorium* (чистилище);
- скорочення (аббревіатури): *Röm – der Brief an die Römer* (Рим – Лист до Римлян), *KKK – Katechismus der Katholischen Kirche* (ККЦ – Катехизм Католицької Церкви);
- конверсію: *der Glauben* (віра) → *glauben* (вірити) [290, 73-75].

Б.Н. Головін, підводячи підсумок, згруповує всі вище подані класифікації та виділяє наступні типи:

- 1) афіксальний з його різновидами: суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний: *die Kongregation* (конгрегація), *die Urkirche* (раннє християнство), *die Unfehlbarkeit* (непомильність);
- 2) основокладання – складання повних основ, усічення: *die Kirchenmusik* (церковна музика), *das Kirchenjahr* (церковний рік), *Lev – Levitikus* (Книга Левитів);
- 3) конверсія – перехід з однієї частини мови в іншу: *kardinal* (головний) → *der Kardinal* (кардинал титул);

4) семантичний – зміна значення: *die Messe* (богослужіння), *die Messe* (виставка, ярмарок), *die Menschenwerdung* (коли Бог став людиною, вочлочення), *die Menschwerdung* (антропогенез) [54, 130-131].

А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько пропонують наступну класифікацію словотворчих типів:

- 1) терміни кореневі слова, а саме:
 - 1.1) корінна непохідна лексика: *der Himmel* (небо), *der Gott* (Бог), *die Tugend* (чеснота);
 - 1.2) запозичену непохідну: *der Kanon* (Канон), *die Deesis* (деезіс);
- 2) похідні терміни, утворені шляхом
 - 2.1) суфіксації: *kirchlich* (церковний), *die Äbtissin* (ігуменя);
 - 2.2) префіксації: *die Urkirche* (рання церква, раннє християнство), *die Urgemeinde* (громада ранньої церкви), *unbefleckt* (непорочний);
- 3) терміни складні слова: *der Gottesdienst* (богослужіння), *die Religionspädagogik* (релігійна педагогіка), *die Moraltheologie* (моральна теологія);
- 4) терміни-словосполучення: *Kinder Gottes* (діти божі), *das jüngste Gericht* (страшний суд);
- 5) терміни-абревіатури: *AT* – *Altes Testament* (Старий Завіт), *Spr* – *das Buch der Sprichwörter* (Приповідки) [62, 13-14].

Творення похідних слів, надання наявним словам нових значень, складання основ, укладання словосполучень – це методи збагачення словникового складу мови, при якому використовуються внутрішні ресурси мови [62, 105].

Аналіз вищенаведених класифікацій дає змогу стверджувати, що всі вони базуються на таких основних елементах: семантичному, синтаксичному та морфологічному. У своїй роботі ми будемо опиратися на класифікацію А.С. Д'якова, Т.Р. Кияка, З.Б. Куделько.

Структурний аналіз словотвірних моделей буде проводитися за принципом моделей зазначених в розділі 2 на основі похідних термінів, термінів-комполітів,

термінів-словосполучень та абревіатур, семантичний аналіз – на базі двокомпонентних термінів-комполітів та термінів-абревіатур.

3.2. Структурні особливості німецьких християнсько-богословських термінів

Вивчення структурних та морфологічних особливостей термінологічних одиниць фахової мови у дослідженнях сучасної лінгвістики має велике значення, оскільки воно відображає рівень розвитку даної терміносистеми та основні шляхи її формування. Відомості про принципи побудови термінів потрібні не тільки для того, щоб правильно створювати нові терміни, але й для правильного розуміння фахового тексту, оскільки “структура терміна зв’язана з його семантикою, а точніше, семантика термінологічної одиниці частіше, ніж це має місце в загальнолітературній лексиці, формально виражається структурними особливостями терміна” [175, 265]

Дослідження структур термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми виявили, що автохтонні термінологічні одиниці складають 432 терміни, що становить 11,81 % від всіх досліджуваних нами термінологічних одиниць: *das Amen* (амінь), *der Kanon* (канон), *der Himmel* (небо), *die Hölle* (пекло).

3.2.1. Похідні терміни християнсько-богословської терміносистеми

Похідні терміни – це термінологічні одиниці, утворені від похідних слів за допомогою афіксів [13, 365]. Під афіксом розуміють морфему, яка у своєму розвитку набула абстрактного значення, властивого для цілого класу слів, і яка, приєднуючись до основи, змінює її значення [84, 33]. Утворення похідних термінів відбувається за допомогою префіксів, які впливають на значення лексичної одиниці, зокрема, **un-** виражає “заперечення” *die Unsterblichkeit* (безсмертя) – *die Sterblichkeit* (смертність), **ur-** підкреслює значення “давності” *die Urkirche* (рання церква) – *die Kirche* (церква).

Похідних термінів зафіксовано 971 одиницю, що складає 26,54 % від усіх досліджуваних термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми. 811 термінів утворено суфіксальним способом, серед них найбільш вживаними суфіксами виступають: **-er** (120 термінів): *der Franziskaner* (францисканець), *der Prediger* (проповідник); **-isch** (112 термінологічних одиниць): *laizistisch* (світський), *jesuitisch* (єзуїтський); **-(t)ion** (65 термінів): *die Devotion* (почитання), *die Evangelisation* (євангелізація); **-in** (52 терміна): *die Katholikin* (католичка), *die Wallfahrerin* (паломник-жінка); **-ismus** (46 термінів): *der Exorzismus* (екзорцизм), *der Mystizismus* (містицизм); **-ung** (42 термінологічні одиниці): *die Christianisierung* (християнізація), *die Kreuzung* (розп'яття); **-um** (40 термінів): *das Baptisterium* (баптистерій), *das Vatikanum* (Перший та Другий Ватиканські Собори); **-(log)ie** (30 термінів): *die Theophanie* (Преображення), *die Hagiologie* (наука про життя святих); **-at** (28 термінів): *das Episkopat* (єпископат), *das Konkordat* (конкордат); **-e, -ist, -lich, -ieren** (по 25 термінів кожен): *der Theologe* (теолог), *das Dekretale* (декрет), *der Katechist* (катехет), *der Trappist* (трапіст), *päpstlich* (папський), *priesterlich* (священничий), *missionieren* (провадити місіонерську діяльність), *kanonisieren* (канонізувати, возвести в лик святих).

Менш продуктивними виявилися такі словотвірні суфікси, як: **-ar** (22 термінологічні одиниці): *der Missionar* (місіонар); **-ik** (19 термінів): *die Patristik* (патристика); **-al** (15 одиниць): *pastoral* (пасторальний); **-ei, -or, -heit, -keit, -haft** (по 14 термінологічних одиниць): *die Abtei* (абатство), *der Salvator* (Спаситель), *die Gottheit* (божественність), *die Heiligkeit* (святість), *märtyrerhaft* (мученичий); **-ant** (13 одиниць): *der Postulant* (постулант); **-tät** та **-tum** (по 11 термінів кожна одиниця): *die Spiritualität* (духовність), *das Christentum* (християнство); **-schaft, -enz** (5 термінів кожен): *die Priesterschaft* (духовенство), *die Pönitenz* (покута); **-anz**, (3 термінологічні одиниці): *die Monstranz* (монстранція); **-ell**, (2 терміна): *spirituell* (духовний).

Результати аналізу похідних термінів відображений в таблиці 3.1.

Частотність вживання словотвірних суфіксів у німецьких християнсько-богословських похідних термінах

Словотвірні суфікси	Абсолютна кількість	Відносна кількість
-er	120	14,80%
-isch	112	13,81%
-(t)ion	65	8,01%
-in	52	6,41%
-ismus	46	5,67%
-ung	42	5,18%
-um	40	4,93%
-logie	30	3,70%
-at	28	3,45%
-e	25	3,08%
-ist	25	3,08%
-lich	25	3,08%
-ieren	25	3,08%
-ar	22	2,71%
-ik	19	2,34%
-al	15	1,85%
-ei	14	1,73%
-or	14	1,73%
-heit	14	1,73%
-keit	14	1,73%
-haft	14	1,73%
-ant	13	1,60%
-tät	11	1,36%
-tum	11	1,36%

-schaft	5	0,62%
-enz	5	0,62%
-anz	3	0,37%
-ell	2	0,25%
Всього:	811	100 %

Проведений аналіз словотвірних суфіксів виявив наявність у них значень, які вони надають утвореним термінологічним одиницям. Так, суфікс **-er** позначає духовних осіб чоловічої статі, які в багатьох випадках належать до того чи іншого монашого чину, або ж позначають особу, яка працює або прислуговує в церкві: *der Benediktiner* (бенедиктинець, особа, яка належить до монашого чину бенедиктинців). Суфікс **-in** позначає осіб жіночої статі, які належать до певного монастиря або ж релігійних осіб: *die Benediktinerin* (монашка чину бенедиктинців). Суфікс **-ung** має значення дії, процесу: *das Stigma* (стигмата) – *stigmatisieren* (дати комусь стигми) – *die Stigmatisierung* (стигматизація), *heilig* (святий) – *die Heiligung* (освячення). Запозичений суфікс грецького походження **-logie** слугує для позначення богословських наук *die Ekklesiologie* (еклезіологія, наука про церкву), *die Eskatologie* (наука про останні речі). Суфікс **-ieren** зустрічається у відіменникових або відприкметникових дієсловах: *das Dogma* (догма) – *dogmatisch* (догматичний) – *dogmatisieren* (догматизувати), *Christ* (Христос) – *christianisieren* (християнізувати). Суфікс **-lich** має значення приналежності до групи осіб, закладів, часто використовується для утворення відіменникових похідних: *der Priester* (священик) – *priesterlich* (священничий), *das Kloster* (монастир) – *klösterlich* (монастирський).

У німецькій християнсько-богословській терміносистемі наявні також лексичні одиниці, утворені префіксальним способом (62 терміни). Зафіксовані такі префіксальні похідні: **ver-** (24 термінологічних одиниць): *verehen* (шанувати) зі значенням позитивного ставлення до істоти, *verdammten* (проклясти) зі значенням негативного ставлення до особи; **erz-, ab-** (по 8 термінів): *der Erzbischof* (архієпископ), *abkanzeln* (проголошувати з казальниці); **un-, ur-** (по 5 одиниць кожен): *die Unschuld* (невинність), *die Urgemeinde* (рання церква); **archi-, er-, sub-**,

vor-, unter-, prä- (по 2 терміни): *der Archidiakon* (архідиякон), *erlösen* (відкупити) у значенні досягнення мети, *der Subdiakon* (піддиякон), *die Vormesse* (слово Боже на літургії), *die Unterkirche* (крипта, нижня церква), *die Prä vulgata* (збірка латинських перекладів до Вульгати). Зафіксовані префікси мають у собі певне значення. Так, запозичений із латинської мови префікс **prä-** надає іменникам значення “передувати чомусь”, запозичений суфікс **sub-** вказує на підпорядкованість, **un-** виражає заперечення, **ur-** підкреслює значення “давності, старості”. Зведена інформація представлена у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Частотність вживання словотвірних префіксів у німецьких християнсько-богословських похідних термінах

Словотвірні префікси	Абсолютна кількість	Відносна кількість
ver-	24	38,71%
erz-	8	12,90%
ab-	8	12,90%
un-	5	8,06%
ur-	5	8,06%
archi-	2	3,23%
er-	2	3,23%
sub-	2	3,23%
vor-	2	3,23%
unter-	2	3,23%
prä-	2	3,23%
Всього:	62	100 %

У ході дослідження структури похідних термінологічних одиниць були виявлені терміни, утворені префіксально-суфіксальним способом. Зафіксовано 98 термінологічних одиниць цього типу. Похідні терміни цієї групи утворені за моделями Pref. + S + Suf. → ${}_pS_s$, Pref. + A + Suf. → ${}_pS_s$, Pref. + V + Suf. → ${}_pS_s$.

Найбільш вживаними серед таких похідних виступають суфікси **-ung** (25 термінів); **-isch** (11 термінологічних одиниць), **-(t)ion** (10 одиниць), **-e** (8 термінів), **-lich** (7 одиниць), **-er**, **-ismus**, **-ig** (по 5 термінологічних одиниць), **-ik**, **-ei**, **-keit**, **-et** (по 3 одиниці), **-al**, **-el** (по 2 терміни), **-in**, **-tät**, **-tum**, **-heit**, **-bar**, **-at** (по 1 терміну). Щодо префіксів, то тут зафіксовані такі: **un-** (23 терміни), **a-** (19 термінологічних одиниць), **ab-** (13 термінів), **ex-** (7 одиниць), **er-** (6 термінів), **anti-** (3 одиниць), **ur-**, **archi-**, **auf-**, **be-**, (по 3 терміни), **prä-**, **unter-**, **trans-**, **ent-**, **all-**, **gegen-** (по 2 термінологічні одиниці); **über-** (1 термін). Наприклад: *urchristlich* (ранньохристиянський), *das Archidiaconat* (архидияконат), *die Exkommunikation* (екскоммукація, виключення з церкви), *unterirdisch* (підземний, те, що стосується потойбічного світу), *die Transfiguration* (преображення), *gegenreformatorisch* (антиреформаторський), *überirdisch* (неземний, божественний).

3.2.2. Німецькі християнсько-богословські терміни-компози

Композиція як багатоконпонентний термін відноситься до одного з найбільш продуктивних методів збагачення термінологічного фонду німецької фахової мови богослов'я. Композиція – результат процесу словоскладання двох і більше основ [199, 69].

У дослідженні німецьких композит основна увага зосереджена на аналізі структур, утворених шляхом поєднання двох або кількох основ у процесі морфологічного словотворення, з метою виявлення основних моделей складних слів у християнсько-богословській терміносистемі німецької мови. Утворення нових складних слів потрібне не тільки для задоволення потреб в нових словах, але й тому, що дуже часто існує необхідність подати дві ідеї в одному слові [43, 46].

Композиції досліджували у своїх працях відомі вчені, зокрема, Г.О. Винокур, М.Д. Степанова, М. Лоде, Ф. Патоцка, Г. Паул, В. Фляйшер та інші.

У словотворі розрізняють детермінативні та копулятивні композиції. Детермінативні композиції – це такі складні слова, в яких перший компонент (під компонентом ми розуміємо лексему) (означувальне слово) визначає чи пояснює

другий компонент (основне слово) [277, 36]: *der Mönchsorden* (чернечий орден), *das Nonnenkloster* (жіночий монастир), *das Kirchenrecht* (церковне право) тощо. Так, у слові *der Adventsonntag* (неділя адвента) компонент *Advent* (адвент) тематизує та чіткіше окреслює слово *Sonntag* (неділя), виділяючи його серед інших неділь та визначаючи його особливість. Детермінативні композити за своєю структурою – бінарні, утворені таким чином, що їх можна розділити на дві частини [277, 36]: *Kirchen* (1) *recht* (2); *Abend* (1) *mahl* (2). М. Лоде розрізняє правосторонні, лівосторонні та двосторонні композити [277, 36]. Лівосторонні – це такі композити, в яких перший елемент може мати ієрархічний поділ. Правосторонні композити відповідно мають ієрархічний поділ у другому елементі. При двосторонніх композитах як перший, так і другий елементи вказують на ієрархічний поділ. Таким чином утворюється ієрархічна структура, в якій складові частини більш глибокого рівня можуть бути виражені у формі композит. Тоді лексичні одиниці, утворені цим способом, підпорядковані формальним умовам, які існують виключно у такому виді.

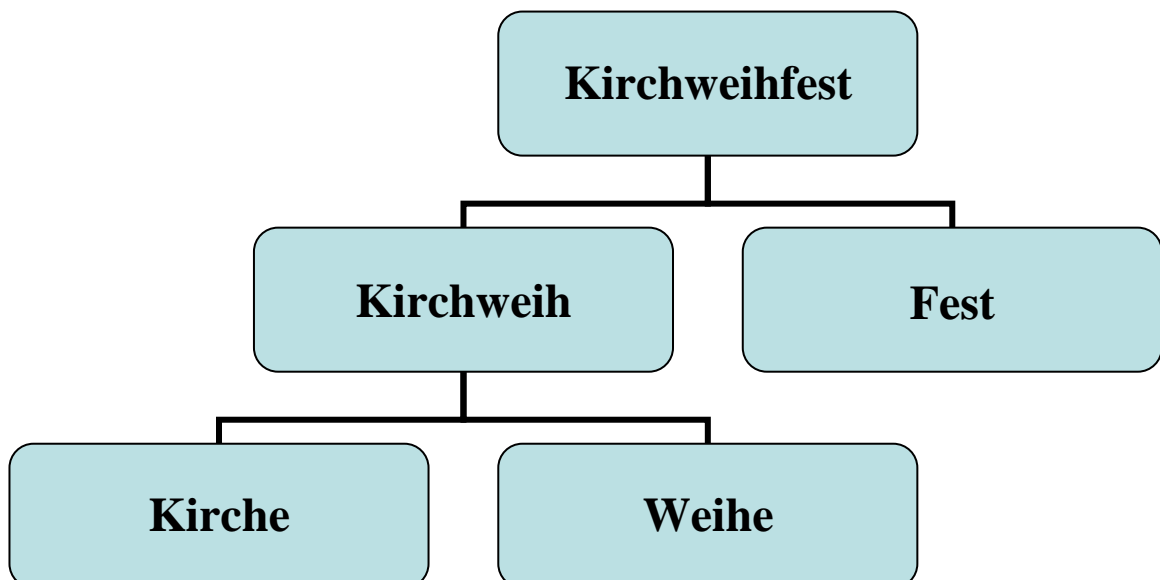

Рис. 3.1 Лівостороння детермінативна композита

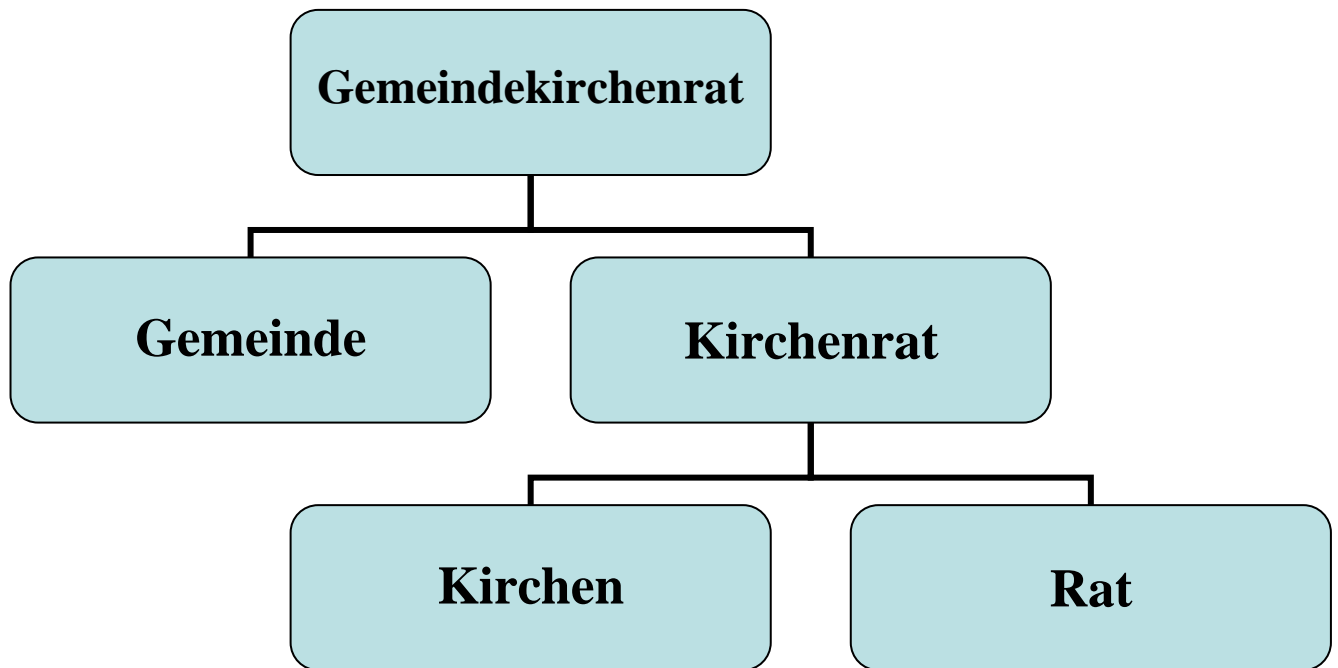

Рис.3.2. Правостороння детермінативна композиція

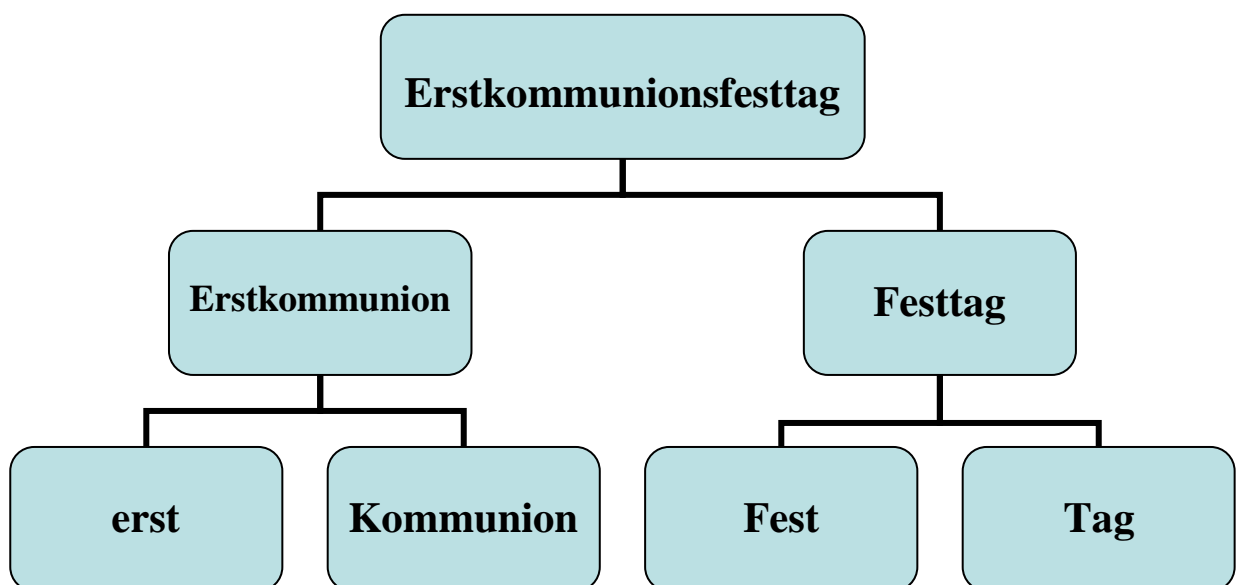

Рис.3.3. Двостороння детермінативна композиція

Копулятивні композиції – це складні слова, які утворюються за допомогою складання компонентів таким способом, що їхнє значення накладається одне на

одного [13, 431]. Обидва компоненти такої композити однаково беруть участь у формуванні значення словотворчої конструкції [169, 115] і характеризуються “абсолютною рівністю компонентів у частиномовному відношенні та на рівні семантичної конкретності” [182, 9]: *asketisch-mystisch* (аскетично-містичний), *heidnisch-gnostisch* (язичницький та гностичний), *mystisch-asketisch* (містично-аскетичний), *mystisch-spirituell* (містично-духовний), *der Fürsterzbischof* (князь, архієпископ), *der Gottmensch* (Богочоловік), *der Fürsterzbischof* (князь-архієпископ), *der Kardinalerzbischof* (кардинал-архієпископ).

У дослідженні німецьких композит важливим елементом виступає аналіз співвідношень закріплених уже типів моделей словоскладання, а також їхні стилістичні можливості. У процесі словоскладання два і більше окремих слова з’єднуються у нове, причому цими окремими елементами можуть виступати як виключно основи слів (основоскладання): *die Mutterkirche* (католицька церква, головний храм), *das Mutterhaus* (провінціальний/ генеральний будинок монастиря), так і деривати з відповідними афіксами: префікс *un-*: *das Unfehlbarkeitsdogma* (догма непомильності папи у питаннях правд віри) та суфікси *-ung*, *-keit*, *-heit*, *-schaft*, які мають абстрактні значення: *die Kreuzerhöhung* (воздвиження Чесного і Животворящого Хреста), *die Klostersgemeinschaft* (монастир).

Необхідно також зазначити, що між окремими одиницями композит можуть бути наявні з’єднувальні елементи – фуги, які не впливають на значення слова, оскільки не несуть у собі жодної семантики. Такими фугами виступають *-(e)s-*, *-(e)n-*: *die Gottesverehrung* (Богочитання), *die Bischofskonferenz* (єпископська конференція), *der Kirchenheilige* (святий церкви).

У словоскладанні один і той же компонент може виступати складовою частиною багатьох композит. У християнсько-богословській терміносистемі найбільш плідними словотвірними складовими виступають одиниці *der Gott* (Бог) та *die Kirche* (церква). У ході дослідження лексичної одиниці *der Gott* (Бог) зафіксовано 52 композити, в основу яких входить дане слово, з них 36 іменників та 16 прикметників. 30 іменників утворено за допомогою складання двох основ S + S: *das Gottesvolk* (народ божий), *das Gottesgericht* (суд божий), *das Gotteskind* (дитя

боже), *der Gottessohn* (Син Божий), 6 – шляхом складання іменника кореневого та іменника із суфіксом *-ung* та *-er* $S + S_s$: *die Gottesverehrung* (шанування Бога), *der Gottessucher* (той, хто шукає Бога). Прикметники утворені шляхом складання іменникової основи *Gott* та власне прикметника $S + A$: *gottergeben* (вірний Богу), *gottgläubig* (той, що вірить в Бога). Досліджуючи композити, утворені за допомогою термінологічної одиниці *die Kirche* (церква), ми виявили 87 одиниць, в основу яких входить назване слово, серед них 85 іменників та 2 прикметники, причому в 66 композит *die Kirche* виступає першим компонентом, а у 19 лексичних одиниць – другим. Зафіксовано такі словотвірні моделі: $S + S$ (62 одиниці): *der Kirchtage* (день церкви), *das Kirchengesetz* (церковний закон), *das Kirchengebot* (церковна заповідь), *die Kirchweihe* (посвячення церкви), *das Kirchenjahr* (церковний рік); $S + S_s$ (21 одиниця): *die Kirchenspaltung* (розкол церкви) *die Kirchenverfolgung* (переслідування церкви), *die Kirchenvisitation* (візитація церкви), *der Kirchenheilige* (святий церкви); $S_s + S$ (2 слова): *die Abteikirche* (монастирська церква), *die Patriarchalkirche* (патріарша церква). Терміни-композити, утворенні на основі терміна *der Bischof* (24 лексичні одиниці), виявляють такі словотвірні моделі: $S + S$ – 22 терміни: *der Bischofsring* (єпископський перстень), *der Bischofskreuz* (єпископський хрест), *der Weihbischof* (помічний єпископ); $S + S_s$ – 2 термінологічні одиниці: *die Bischofskonferenz* (єпископська конференція), *das Bischofskollegium* (колегія єпископів). Наявність одного й того ж детермінативу у ряді композит свідчить про наявність спільних ознак у відповідних понять.

Під час дослідження структурних моделей зафіксовано 1395 термінів-композитів, більшість із яких – 1297 одиниць – це винятково іменникові утворення, 84 одиниці – сполучення іменника й прикметника та 14 одиниць, в яких усі елементи – прикметники. Вагому частку серед термінів-композитів складають двоосновні композити – 1251 одиниці. Значна кількість двокомпонентних термінів у складі німецької християнсько-богословської терміносистеми зумовлена ймовірно тим, що такий структурний тип термінологічних одиниць відповідає високим вимогам до терміна, а саме: точності та короткості.

У 1159 термінологічних одиницях зафіксовані такі структурні моделі: S + S, *der Weihbischof* (помічний єпископ), *die Singmesse* (співана месса), *der Schutzpatron* (покровитель), S + S_s, *der Ordensgeistliche* (духівник ордена), *die Gebetsordnung* (молитовний порядок), *der Gefängnisgeistlicher* (духівник в'язниці); S_s + S *der Titularbischof* (титулярний єпископ), *der Dominikanerorden* (чин домініканців), та S_s + S_s *die Religionspsychologie* (релігійна психологія), *die Benediktinerabtei* (бенедиктинський монастир). Висока продуктивність двокомпонентних моделей, до складу яких входять винятково іменники, зумовлена здатністю останнього відображати в основному слові базове поняття, і одночасно в означальному – певні ознаки даного поняття. Друга найбільш часто вживана модель двокомпонентних термінів – це S + A – 38 одиниць: *kirchenrechtlich* (церковно-правовий), *kirchenslavisch* (церковно-слов'янський), *kirchentreu* (вірний церкві), *gottgegeben* (Богом даний). Третю групу складає структурна модель A + S – 32 терміни: *der Generalvikar* (генеральний вікарій), *die Generalsynode* (головний синод), *die Generalbeichte* (генеральна сповідь), *der Hochaltar* (головний вівтар), *der Hochwürden* (звернення до священника “високопреподобний”), *die Fundamentaltheologie* (фундаментальна теологія). Найменшу групу двокомпонентних композитів зафіксовано зі структурною моделлю A + A – 22 одиниці: *rechtgläubig* (правовірний), *strenggläubig* (правовірний), *stockkatholisch* (глибоко католицький).

Терміни-композити, що складаються з трьох компонентів, зафіксовано у 142 одиницях: S + S + S: *der Dankgottesdienst* (літургія подяка), *der Gemeindegemeinderat* (церковна рада), *der Domkapellmeister* (капелмайстер катедр), *das Herz-Jesu-Fest* (свято найсвятішого серця Ісусового), S + S + S_s: *die Gottesdienstordnung* (порядок богослужінь), *die Herz-Jesu-Verehrung* (вшанування найсвятішого серця Ісусового).

Композити, до складу яких входять 4 компоненти, зафіксовано із моделлю S + S + S + S лише в 2 випадках: *der Augustinerchorherrenstift* (монастир, члени якого живуть за правилами Августинів). Композити, утворені із 4 і більше основ, створюють труднощі щодо правильного розуміння, не виконують умови короткості та чіткості, яким повинен відповідати термін. Саме тому, на наш погляд, вони

становлять незначний відсоток у німецькій християнсько-богословській терміносистемі. Детальніше результати дослідження дивіться у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

**Структурний аналіз німецьких християнсько-богословських
термінів-комполит**

	Абсолютна кількість	Відносна кількість у %
двокомпонентні	1251	89,68 %
трикомпонентні	142	10,18 %
чотирикомпонентні	2	0,14 %
Всього:	1395	100 %

Таким чином, проведений структурний аналіз німецьких християнсько-богословських термінів-комполит дозволив зрозуміти, що словоскладання в цій терміносистемі – найбільш поширене явище, яке слугує важливим засобом утворення нових термінологічних одиниць.

3.2.3. Терміни-словосполучення у християнсько-богословській терміносистемі німецької мови

За допомогою синтаксичного способу утворюються багатоконпонентні засоби спеціальної номінації – термінологічні словосполучення (терміни-словосполучення) [175, 219]. Під терміном-словосполученням розуміють граматичне поєднання двох і більше слів, яке є засобом номінації спеціальних понять і має відносно сталу й адекватну дефініцію [81, 41]. Терміни-словосполучення – це результат синтаксичного поєднання принаймні двох фахових мовних елементів для вираження професійно спрямованого змісту, внутрішня когерентність яких залежить від можливостей їх поняттєвого зв'язку [205, 34]. Отже, із огляду на із вищезгадані

дефініції, можна зробити висновок, що терміном здатне виступати не тільки окремо взяте слово, але і ціле словосполучення.

За кількістю компонентів терміни-словосполучення можуть бути двочленними (бінарними) (390 термінологічних одиниць, що становить 84,2% усіх проаналізованих термінів-словосполучень), наприклад: *Gebote Gottes* (Закони Божі), *die byzantinische Kirche* (Візантійська церква), *das koptische Kreuz* (коптський хрест), *Erscheinen Gottes* (Богоявлення); тричленними з або без прийменника (72 одиниці, що становить 15,6% усіх проаналізованих термінів-словосполучень): *Evangelium nach Markus* (Євангеліє від Марка), *Auferstehung Jesu Christi* (Воскресіння Господа Ісуса Христа), *Mysterien des Lebens Jesu* (містерія життя Ісуса Христа), *Hohepriesterliches Gebet Jesu* (Архієрейська молитва Ісуса Христа), *Unbefleckte Empfängnis Marias* (Непорочне Зачаття Пресвятої Богородиці), *Aufnahme Marias in den Himmel* (Небовзяття (Успіня) Пресвятої Богородиці); словосполученням, що складається з 4-х слів (1 одиниця, що становить 0,2% усіх проаналізованих термінів-словосполучень) *Oberster Gerichtshof der Apostolischen Signatur* (Апостольська Сигнатура).

Розглядаючи синтаксичний спосіб утворення термінів, необхідно зазначити і про динаміку терміносполучень в утворенні “термінологічних гнізд” [82, 154]. Характерною особливістю таких словосполучень є присутність у них спільного організуючого, опорного слова (найчастіше терміна), який, як ядро, обростає додатковими уточнюючими одиницями і тому набуває смислової цільності, точності визначення того чи іншого поняття. Дуже часто таким організуючим словом буває термін із широким родовим значенням (до того ж, як правило, багатозначний) [98, 293]. Наприклад, слово *die Kirche* може позначати церкву як будівлю та церкву як інституцію. Зафіксовано 29 термінів-словосполучень із цим терміном, наприклад: *Einheit der Kirche* (єдність Церкви), *katholische Kirche* (католицька Церква), *orthodoxe Kirche* (православна Церква), *unierte Kirche* (уніатська Церква), *Gebote der Kirche* (церковні закони).

Найпоширенішим типом є терміни-словосполучення, у яких опорне слово виражене іменником. Зафіксовано 463 одиниці, що становить 100% від загальної

кількості проаналізованих термінів-словосполучень. У 236 випадках залежним словом виступає прикметник: *letzte Dinge* (останні речі), *Synoptische Evangelien* (Синоптичні Євангелія), *griechisch-katholische Kirche* (греко-католицька Церква). Для 120 термінологічних одиниць вищезазначеного типу залежним словом виступає іменник у родовому чи давальному відмінках з прийменником або без нього: *Vergebung der Sünden* (прощення гріхів), *Unsterblichkeit der Seele* (безсмертя душі), *Sohn Gottes* (Син Божий), *Evangelium nach Matthäus* (Євангеліє від Матея), *Bekennnis von Nikäa* (Нікейсько-Константинопольський символ віри).

За морфологічною структурою двочленні словосполучення християнсько-богословської терміносистеми німецької мови найбільші за чисельністю – 390 одиниць, що складає 84,2% від усіх проаналізованих термінів-словосполучень. Розрізняють такі моделі:

- 1) а + S налічує найбільшу кількість серед усіх опрацьованих бінарних термінів – 214 одиниць, що становить 46,2% усіх досліджуваних термінів-словосполучень. Наприклад: *Neues Testament* (Новий Завіт), *ewiges Leben* (вічне життя), *der Heilige Stuhl* (Апостольський Престол), *das Jüngste Gericht* (Страшний суд), *die katholische Kirche* (Католицька Церква), *bewegliches Fest* (рухоме свято);
- 2) S + S зафіксована у 146 термінах (31,5% від усіх досліджуваних термінів-словосполучень), наприклад: *Anschauung Gottes* (споглядання Бога), *Auferstehung der Toten* (воскресіння мертвих), *Gebote Gottes* (Божі закони), *Gebet des Herrn* (Отче наш), *das Gelübde des Gehorsams* (обіт послуху). Серед бінарних термінів даного типу можна вирізнити сполучення, утворені за допомогою одного чи двох прийменників (прийменникові конструкції): *Evangelium nach Johannes* (Євангеліє від Івана), *von Gottes Gnade* (з Божої милості), *von Ewigkeit zu Ewigkeit* (навіки віків), *der Konzil von Trient* (Триденційський Собор);
- 3) Num + S зазначена у 15 термінологічних одиницях (3,2% від усіх досліджуваних термінів-словосполучень), де Num – числівник, наприклад:

die 10 Gebote (Десять Божих Заповідей), *1. Johannesbrief* (Перше послання від Івана), *2. Korintherbrief* (Друге Послання до Коринтян);

- 4) Зі словотворчим типом S + V з та без прийменника було зафіксовано 14 одиниць (3,1% від усіх досліджуваних термінів-словосполучень): *das Glaubensbekenntnis ablegen* (дати визнання віри), *für das Seelenheil beten* (молитися за спасіння душі), *Predigt halten* (виголошувати проповідь), *das Evangelium verkünden* (проголошувати Євангеліє);
- 5) Зафіксована також модель V_a + S (1 одиниця = 0,2% від усіх досліджуваних термінів-словосполучень): *Heiligmachende Gnade* (освячуюча благодать).

Розглядаючи морфологічну побудову тричленних термінів-словосполучень досліджуваної фахової мови (72 одиниці, що складає 15,6% від 463 аналізованих термінологічних з'єднань), можна виділити наступні моделі:

- 1) Найбільшу групу тричленних термінів-словосполучень налічує модель S + S + S. Зафіксовано 28 одиниць (6,1% усіх досліджуваних термінів-словосполучень) з та безприйменниковим сполученням: *Leib und Blut des Herrn* (Тіло і Кров Господнє), *Mysterien des Lebens Jesu* (Тайни життя Ісуса Христа). З прийменниковим зв'язком зафіксовано два різновиди: S + S + Pr + S *der Brief des Paulus an die Kolosser* (Послання Апостола Павла до Колоссян) та S + Pr + S + S: *Kongregation für Evangelisierung der Völker* (Конгрегація в справах євангелізації народів), *Kongregation für Gottesdienst und Sakramentenordnung* (Конгрегація Богослужінь і дисципліни Таїнств), *Mysterium vom Reiche Gottes* (Таїнство Царства Небесного).
- 2) Другу за чисельністю групу утворює модель Num + S + S (24 одиниці, що складає 5,2% усіх досліджуваних термінів-словосполучень). Наприклад: *der 1. Brief des Johannes* (Перше Послання Івана), *das 1. Buch Makkabäer* (Перша Книга Маковія), *das 3. Buch Mose* (Третя Книга Мойсея). Можливий також і прийменниковий зв'язок: *der 1. Brief an die Thessaloniker* (Перше Послання до Солунян), *der 2. Brief an die Timotheus* (Друге Послання до Тимотея).
- 3) S + a + S (8 одиниць = 1,8% усіх досліджуваних термінів-словосполучень) з або безприйменниковим зв'язком: *Katechismus der Katholischen Kirche*

(Катехизм Католицької Церкви), *Gericht der Römischen Rota* (Римська Рота), *Kongregation für die Orientalische Kirche* (Конгрегація для Східних Церков), *Kongregation für das Katholische Bildungswesen* (Конгрегація Католицького виховання);

- 4) a + S + S (6 одиниць = 1,3% усіх досліджуваних термінів-словосполучень): *Unierte Kirchen des Ostens* (Уніатські Церкви Сходу), *die armen Seelen im Fegefeuer* (забуті душі в чистилищі);

Наступні групи за своєю чисельністю є незначними:

- 5) a + S + V (2 одиниці = 0,4% усіх досліджуваних термінів-словосполучень): *eine heilige Messe zelebrieren* (відслужити Божественну Літургію);
- 6) S + V_a + V (2 одиниці = 0,4% усіх досліджуваних термінів-словосполучень): *in Sünden geboren sein* (народитися в гріхах);
- 7) N + a + S (2 одиниці = 0,4% усіх досліджуваних термінів-словосполучень): *der Erste Vatikanische Konzil* (Перший Ватиканський Собор).

Зафіксований 1 чотирикомпонентний термін-словосполучення, що складає 0,2% від загальної кількості опрацьованих термінологічних з'єднань. Утворена термінологічна одиниця за типом a + S + a + S: *Oberster Gerichtshof der Apostolischen Signatur* (Апостольська Сигнатура). Результати структурного аналізу термінів-словосполучень дивіться у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Структурні моделі термінів-словосполучень

Структурні моделі	Абсолютна кількість	Відносна кількість
a + S	214	46,2%
S + S	146	31,5%
Num + S	15	3,2%
S + V	14	3,1%
V _a + S	1	0,2%
S + S + S	28	6,1%

Num + S + S	24	5,2%
S + a + S	8	1,8%
a + S + S	6	1,3%
a + S + V	2	0,4%
N + a + S	2	0,4%
S + V_a + V	2	0,4%
a + S + a + S	1	0,2 %
Всього	463	100 %

За семантичною структурою розрізняють терміни-словосполучення, в яких:

- a) всі складові частини виступають термінами, наприклад: *Primat des Papstes* (Примат Папи), *theologischer Gottesbeweis* (богословський доказ існування Бога), *Sakrament der Eucharistie* (Свята Тайна Євхаристії);
- b) тільки одна із складових частин виступає в ролі терміна, інша – загальноживане слово. Однак у певному словосполученні вони “номінують одне поняття спеціальної галузі знання” [81, 42]. Наприклад: *Apostolische Väter* (Патристичні Отці Церкви), *die Heilige Familie* (свята родина);
- c) окремі складові термінів-словосполучень належать до загальноживаної лексики, але у певному поєднанні утворюють термін. Наприклад: *ewige Lampe* (лампада – вічний вогонь), *der Neue Bund* (Новий Завіт), *Großer Einzug* (Великий вхід під час Літургії).

Таким чином, проведений вище аналіз німецьких композит християнсько-богословської терміносистеми свідчить про високу продуктивність цього словотвірного методу. У ході дослідження виявлено було наступні структурні особливості: найбільш продуктивними групами виступають двокомпонентні (1251 одиниця) та трикомпонентні терміни-словосполучення (142 термінологічні одиниці). Висока частотність вживання таких моделей свідчить про те, що такі структури найбільш практичні й продуктивні, оскільки вони дають змогу дуже точно виразити поняття, пов’язані із богослов’ям та церковним устроєм, а також відповідають основним вимогам терміна: короткості, і точності.

3.2.4. Терміни-аббревіатури християнсько-богословської терміносистеми німецької мови

Аббревіатура як складова частина термінологічної системи мови утворює один із характерних типів термінотворення наших днів [172, 106]. Результатом аббревіатури повинна бути щонайбільша однозначність за найменшої короткості в межах певного фаху. Якщо ж говорити про причини виникнення аббревіатур, то існує думка, що причиною слугували такі фактори, як економія писемного матеріалу та економія часу. Стосовно економії матеріалу, то йдеться не про заощадження пергаменту чи паперу, а місця для написання – сторінки чи рядка [3, 20-21].

Науковим дослідженням аббревіатур займаються у своїх працях Д.І. Алексеев, О.М. Ардаматская, Л.К. Кондратюкова, О.Д. Краєв, Л.І. Рудницька, Л.Ф. Щербачук, Л.І. Фурсова, Г-Р. Флук.

Аббревіатура (від лат. *abbrevio* – скорочую) – “звичайно іменник, творений шляхом скорочення простого слова або компонентів складного слова чи елементів твірного словосполучення до рівня звуків або букв, складів чи інших фрагментів слів” [155, 8]. За структурною будовою виділяють п’ять груп аббревіатур:

- 1) ініціальна (акроніми – слово утворене шляхом складання початкових букв [140, 76]): *LKA* – *Landeskirchenamt*, *LKB* – *Landeskirchliche Bibliothek*, *DBK* – *Deutsche Bischofskonferenz*, *STD* – *Sacrae Theologiae Doctor*, *DGfP* – *Deutsche Gesellschaft für Pastoraltheologie*;
- 2) складова: *Jos* – *das Buch Josua*, *Lk* – *das Evangelium nach Lukas*;
- 3) поєднання скороченого до складу (у деяких мовах до звука чи букви) першого слова й цілого слова у прямому або непрямих відмінках (не зафіксовано);
- 4) мішана: *FMCap* – *Fratres Minores Capucini*;
- 5) неініціальна (цю групу ще називають складноскороченими словами), яка утворюється шляхом транскрипції чи транслітерації іншомовних

відповідників: *CCEE – Consilium Conferentiarum Episcopaliu Europae (Rat der Bischofskonferenzen Europas)*, *LG – Lumen gentium (Dogmatische Konstitution über die Kirche)* [155, 8].

Німецькій фаховій мові теології властива велика кількість дво, три та більше основних композит, що суперечать вимогам короткості до терміна. Таким чином, з метою мовної економії у досліджуваній фаховій мові використовується велика кількість аббревіатур. Наприклад, *KGR – Kirchengemeinderat*, *KU – Konfirmandenunterricht*, *MDG – Mediendienstleistungsgesellschaft*, *EGB – Einheitsgesangbuch* [254, 227-230].

Інколи скорочення замінюють цілі фрази або вирази, наприклад, назви церковних чи релігійних організацій: *AMD – Arbeitsgemeinschaft Missionarische Dienste*, *BDKJ – Bund der Deutschen Katholischen Jugend*, *DCV – Deutscher Caritas-Verband*; назви наукових ступенів, утворені від латинських основ: *STM – Sacrae Theologiae Magister*, *STB – Sacrae Theologiae Baccalaureus*. Ці аббревіатури зручні у письмовому використанні перед іменами осіб з метою економії місця.

У нашій роботі задокументовано й проаналізовано 399 таких термінологічних одиниць. За структурними особливостями зафіксовано чотири групи термінів-аббревіатур німецької теологічної фахової мови.

Перша група – ініціальна, утворена від початкових літер кожного слова. Зафіксовано 236 одиниць, які утворилися цим способом, що становить 59,1% від усіх досліджуваних термінів-аббревіатур. Виявлено німецькі терміни-аббревіатури (128 одиниць) *DC – Deutsche Christen*, *VDD – Verband der Diözesen Deutschlands*, *LKR – Landeskirchenrat*, *KAN – Katholische Nachrichtenagentur* та іншомовні, а саме: латинські (67 одиниць) *BMV – Beata Maria Virgo*, *STM – Sacrae Theologiae Magister*, *Acta Apostolicae Sedis*; грецькі (2 одиниць) *XP – ΧΡΙΣΤΟΣ (Christus)*, *IHS – ΙΗΣΟΥΣ (Jesus, Jesus habemus socium)*, англійські (39 одиниць) *ASB – Alternative Service Book*, *ATESEA – Association of Theological Education in South East Asia*, *EECCS – European Ecumenical Commission for Church and Society*. До цієї групи належать також термінологічні одиниці, утворені шляхом використання службових частин мови, наприклад, прийменників. Таких виявлено 10 одиниць, серед них

німецьких (9 одиниць) *DGfP – Deutsche Gesellschaft für Pastoraltheologie* та латинських (1 одиниць) *ICN – In Christi Nomine* [254, 216-232].

Необхідно виділити окрему підгрупу аббревіатур, які за способом творення належать до ініціальної, однак відрізняються вони від всіх інших тим, що використовується скорочення імені авторів, а не назв книг. Мова йде про назву збірки документів вчення католицької церкви *DS – Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* та *NR – Der Glaube der Kirche in den Urkunden und Lehrverkündigung*. *DS* – це скорочення від прізвищ авторів *H. Denzinger – H. Schönmetzer* та *NR* – скорочення від *J. Neuner – H. Roos* [308, 12].

Друга група – складова аббревіація, яка включає лексичні одиниці, утворені шляхом скорочення слова до першого складу. Загальна кількість термінів-аббревіатур цього типу складає 80 одиниць, що становить 20,1% усіх термінів-аббревіатур. Серед них німецьких зафіксовано (65 одиниць): *Jos – Das Buch Josua, 1 Kön – Das 1. Buch der Könige, Röm – Der Brief an die Römer, Joh – Das Evangelium nach Johannes*; латинських (12 одиниць): *Gen – Genesis, Lev – Levitikus, Dtn – Deuteronomium, St – Sanctus*; англійських (3 одиниць): *Hon – Honory (ehrenhalber), Rev – Reverend*. На думку Д.І. Алексеева, назва “складова” – умовна, оскільки для творення аббревіатури береться не склад у прямому розумінні слова, а усічена основа, частина основи, зазвичай в ізольованому вигляді, що становить собою якийсь позаслівний “аббревіатурний” склад. Типово усічений компонент складається з одного трифонемного закритого складу [3, 202]. Зафіксовано 64 аббревіатури такого типу, в яких усікається кінцевий сегмент: *Gal – der Brief an die Galater, Jer – das Buch Jeremia*. Можливі також утворення з опусканням голосної (16 одиниць): *Ex – Exodus, Lk – Lukasevangelium*. Термінів-аббревіатур з усіканням початкового сегмента не зафіксовано.

Третя група – мішана аббревіація, яка включає в себе елементи як ініціальної, так і складової [3, 203]. Залежно від розміщення в аббревіатурі складу чи ініціалу можна розрізнити шість варіантів:

- a) ініціал + склад: *Vrev – Very Reverend*;
- b) ініціал + ініціал + склад: *FMCap – Fratres Minores Capucini*;

- c) ініціал + склад + склад: *OcistRef* – *O. Cistercensium Reformatoru*;
- d) ініціал + ініціал + склад + склад: *CIBEDO* – *Christlich-Islamische Begegnungs- und Dokumentationsstelle*;
- e) ініціал + ініціал + ініціал + склад: *CELAM* – *Consejo Episcopal Latinoamericano (Lateinamerikannischer Bischofssrat)*;
- f) ініціал + ініціал + ініціал + склад + ініціал: *DELKRO* – *Deutsche Evangelisch-Lutheranische Kirche des Ostens*.

Зафіксовано 11 одиниць (2,8% від усіх досліджуваних термінів-аббревіатур), із них німецьких – 1 термін: *CIBEDO* – *Christlich-Islamische Begegnungs- und Dokumentationsstelle* та 10 іншомовних, з яких латинських – 7 термінологічних одиниць: *FMCap* – *Fratres Minores Capucini*, *OcistRef* – *O. Cistercensium Reformatorum*.

Четверта група – неініціальна, утворена шляхом транскрипції чи транслітерації іншомовних слів [155, 8]. Загальна кількість аббревіатур цього типу становить 72 одиниці (18,0% усіх досліджуваних термінів-аббревіатур), до яких входять латинські (25 термінологічних одиниць у подальшому ТО): *AA* – *Apostolicam Actuositatem (Dekret über das Laienapostolat)*, *AG* – *Ad Gendes (Dekret über die Missionstätigkeit der Kirche)*, *CD* – *Christus Dominus (Dekret über die Hirtenaufgabe der Bischöfe)*, *CCEE* – *Consilium Conferentiarum Episcopaliu Europae (Rat der Bischofskonferenzen Europas)*; англійські (45 ТО): *AGEM* – *Advisory Group on Economic matters (Beratergruppe für Wirtschaftsfragen)*, *JPIC* – *Justice, Peace and Integrity of Creation (Gerechtigkeit, Frieden und Bewahrung der Schöpfung)*. Результати структурного аналізу термінів-аббревіатур дивіться у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Терміни-аббревіатури німецької християнсько-богословської терміносистеми за структурними особливостями

Вид аббревіації	Абсолютна кількість	Відносна кількість у %
Ініціальна	236	59,1

Складова	80	20,1
Неініціальна	72	18,0
Мішана	11	2,8
Всього:	399	100 %

Коли йдеться про походження термінів у німецькій фаховій мові, необхідно зазначити, що найбільшу групу аббревіатур утворюють німецькі лексичні одиниці (194 ТО): *DCV – Deutscher Caritas-Verband*, *KU – Konfirmandenunterricht*, *DBK – Deutsche Bischofskonferenz*, *KDA – Kirlicher Dienst in der Arbeitswelt*, *KEP – Konferenz Europäischer Pfarrvereine*, *Joh – Das Evangelium nach Johannes*, *Kol – der Brief an die Kolosser*, *1 Makk – das 1. Buch der Makkabäer*. Однак той факт, що теологічна термінологія довгий час перебувала під інтенсивним впливом класичних мов, передусім латинської, пояснює наявність значної кількості латинських аббревіатур (111 ТО): *Cant – Canticum Canticorum*, *CCEE – Consilium Conferentiarum Episcopaliū Europae*, *CIC – Codex Iuris Canonici*, *OSU – O. Sanctae Ursulae*, *OFM – O. Fratrum Minorum*, *DV – Die verbum*, *DH – Dignitatis humanae*, *Ex – Exodus*, *Dtn – Deutoronomium*. У процесі дослідження були виявлені також англійські аббревіатури (88 ТО): *ATESEA – Association of Theological Education in South East Asia*, *EECCS – European Ecumanical Commission for Church and Society*, *Vrev – Very Reverend*, *MECC – Middle East Council of Churches*, *MtRev – Most Reverend*, грецькі (2 ТО): *XP – ΧΡΙΣΤΟΣ (Christus)* та португальські (2 ТО): *CELAM – Consejo Episcopal Latinoamericano (Lateinamerikannischer Bischofssrat)*, *CLAI – Consejo Latinoamericano de Iglesias (Lateinamerikannischer Kirchenrat)*.

Необхідно зазначити, що не кожна аббревіація обов'язково вдала і заслуговує схвалення, оскільки часто виникають алогічні або багатозначні позначення [243, 247], як наприклад, скорочення, які містять велику кількість ініціалів: *VELKD – Vereinigte Evangelisch-Lutheranische Kirche Deutschlands*, *DELKRO – Deutsche Evangelisch-Lutheranische Kirche des Ostens* або включають три і більше однакових початкових за назвою ініціалів, наприклад: *ICCC – International Council of Christian Churches (Internationaler Rat christlicher Kirchen)*; *CP – Christliche Pfadfinderschaft*,

та CP – *C.Passions (Passionisten)*, EC- *Jugendbund für Entschiedenes Christentum* та EC – *Etablisched Church (Church of England)*.

Не для фахівців “мова абрєвіатури” певної галузі може спричиняти труднощі у комунікації, однак для фахових мов – це джерело для утворення нових слів, які на сьогодні стали настільки ж продуктивними, як два класичних джерела творення нових основ: запозичення та переосмислення значення [243, 55].

3.3. Семантичні особливості німецьких християнсько-богословських термінів

3.3.1. Синонімія у німецькій християнсько-богословській терміносистемі

Терміни за своєю суттю передбачають однозначність, “симетрію плану вираження та плану змісту” [74, 162]. Тому синоніми створюють труднощі у розумінні, оскільки, якщо людина погано орієнтується у тій чи іншій галузі, то вона буде вважати, що кожен термін має окреме значення [205, 4]. Дослідження різних галузевих термінологій свідчить про присутність явища синонімії в межах їхніх систем, що спонукає нас до детального вивчення цієї проблеми на матеріалі німецької християнсько-богословської терміносистеми.

Синоніми (гр. *συνώνυμο* – однойменний) – “слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формовій відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних і граматичних характеристиках та в сполучуваності)” [180, 585]. Синоніми належать до однієї частини мови, близькі або ж тотожні за предметно-логічним значенням принаймні в одному зі своїх лексико-семантичних варіантів, а також такі, що для них можна вказати контекст, в якому вони є взаємозамінними [11, 147].

Д.І. Ганич та І.С. Олійник тлумачать синоніми як слова, що означають назву одного й того ж поняття, спільні за основним лексичним значенням, але

відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням (чи тим і тим водночас), або сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами [48, 249-250]. Подібну характеристику синонімів подають Б.М. Головін та Р.Ю. Кобрин, поділяючи їх на такі, що виражають одне поняття; відрізняються відтінками значення або стилістичним забарвленням, або ж одним та іншим; придатні до взаємозаміни в контексті [55, 53].

Виділяють синоніми абсолютні – слова, тотожні за значенням і стилістичним забарвленням [48, 249-250]. У термінології абсолютні синоніми прийнято називати термінологічними дублетами – слова або словосполучення, які об'єднуються особливим термінологічним співвідношенням з одним і тим самим науковим поняттям та об'єктом дійсності [55, 54], наприклад: *die Dreifaltigkeit* та *die Trinität* (свята Трійця), *die Lossprechung* та *die Absolution* (розрешення після сповіді). Термінологічні дублети у християнсько-богословській терміносистемі німецької мови – явище досить помітне, особливо з огляду на той факт, що і до сьогодні паралельно з термінами національних мов активно використовуються грецькі та латинські термінологічні одиниці. Так, німецькому терміну *der Bischofshut* протистоїть грецька термінологічна одиниця *die Mitra*: відповідно нім. *die Gotteserscheinung* – гр. *die Epiphanie*, нім. *die Kirchenspaltung* – гр. *die Schisma*, нім. *die Himmelskönigin* – лат. *regina coeli*, нім. *das Fegefeuer* – лат. *das Purgatorium*, нім. *die Unfehlbarkeit* – лат. *die Infallibilität*.

Для позначення тих самих понять можуть існувати два терміни залежно не тільки від приналежності до тієї чи іншої конфесії, але й від традиції. Цю відмінність у вживанні можна пояснити тим фактом, що термінологія західної церкви формувалась передусім під впливом латинської мови. Богословська терміносистема німецької мови східного обряду (традиції) базується на грецькій прототерміносистемі і перебуває під значним її впливом. Наприклад, у західній традиції вживається слово *die Diözese* (лат. *diocesis*), *das Bistum*, а в східній – *die Eparchie* (гр. ἑπαρχία). В обох випадках воно позначає адміністративну територіальну одиницю, яка перекладається як *єпархія*, хоча вживається ще слово *дієцезія*.

Термінологічними дублетами виступають також і одиниці *die Heilige Messe* та *die Liturgie*, які в обох випадках позначають *der Gottesdienst* (Богослужіння). Часто вживання цих двох термінів залежить також і від приналежності то тієї чи іншої конфесії. Так, термінологічна одиниця *die Heilige Messe* (лат. *missa*) більше вживається у західній традиції, в той час як *die Liturgie* (лат. *liturgia*, гр. *λειτουργία*) – у східній. Поряд з цим одиниця *die Liturgie* має розширене значення в німецькій християнсько-богословській термінології, позначаючи “офіційний порядок та форми богослужіння, сукупність відповідних богослужбових дій” [202, 125], тоді як *die Heilige Messe* окреслює переважно саме богослужіння з Євхаристією. Ця відмінність чітко спостерігається на рівні тексту.

Die Homilie, in der im Laufe des liturgischen Jahres aus dem heiligen Text die Geheimnisse des Glaubens und die Richtlinien für das christliche Leben dargelegt werden, wird als Teil der Liturgie selbst sehr empfohlen. Ganz besonders in den Messen, die an Sonntagen und gebotenen Feiertagen mit dem Volk gefeiert werden, darf man sie nicht ausfallen lassen, es sei denn, es liege ein schwerwiegender Grund vor [225].

Виокремлюють також граматичні синоніми – слова з синонімічними граматичними показниками, рівнозначні граматичні конструкції [48, 407]. До граматичних синонімів відносяться такі термінологічні одиниці, як *der Korintherbrief* та *der Brief an die Korinther* (лист до Коринтян), *das Lukasevangelium* та *das Evangelium nach Lukas* (Євангеліє від Луки). Б.М. Головін та Р.Ю. Кобрин називають їх також “терміни-синтаксичні синоніми” – це синтаксичні конструкції, які співвідносні за будовою та збігаються за значенням [55, 54]. Граматичні синоніми часто зустрічаються саме у назвах Біблійних книг, рідше – у назвах релігійних чернечих чинів чи орденів: *der Dominikanerorden* і *Orden der Dominikaner* (Чин Домініканців).

Виділяють також контекстуальні синоніми – слова, які зближуються за своїм значенням і вступають у синонімічні зв'язки лише в умовах певного контексту [48, 250]. Так, контекстуальними синонімами виступають *letzte* та *jüngste* у сполученні зі словом *Gericht*, утворюючи термінологічні одиниці *das Jüngste Gericht* та *das Letzte*

Gericht, що означає останній страшний суд перед кінцем світу, *der Engel – der Bote* (посланець).

Синоніми в мові в одиничному варіанті не існують. Вони утворюють так звані синонімічні ряди, які починаються від двох одиниць і можуть містити навіть до десяти слів. У синонімічному ряду одне слово сприймається як найбільш нейтральне, найбільш вживане. Його називають “домінантою” [54, 98]: *die Exkommunikation – die Exkommunizierung – der Ausschuss – der Kirchenbann; die Kirche – der Dom – die Kathedrale – der Münster*.

У ході дослідження термінів-синонімів німецької християнсько-богословської терміносистеми виявлено 214 синонімічних рядів, кожен з яких містить від двох до дев'яти синонімічних одиниць.

Найбільшу групу – 144 рядів – складають терміни-синоніми із двох термінологічних одиниць: *die Litanei – das Fürbittgebet* (літанія), *das kirchliche Gesetzbuch – Codex Iuris Canonici* (кодекс канонів), *der Hebräerbrief – der Brief an die Hebräer* (послання апостола Павла до євреїв), *die Glorifikation – die Verherrlichung* (прославлення), *die Krankensalbung – die Krankenölung* (помазання хворих), *die Pfarrkirche – die Parochialkirche* (парафіяльна церква), *der Bildersturm – der Ikonoklasmus* (іконоборство), *der Dekalog – die Zehn Gebote* (Десять Заповідей Божих).

Друга за чисельністю група – 42 рядів – становлять терміни-синоніми із трьох термінологічних одиниць: *das Stundenbuch – die Hore – das Brevier* (бreviар), *der Häretiker – der Ketzer – der Irrlehrer* (єретик), *der Frater – der Brüder – der Mönch* (монах), *der Weihbischof – der Auxiliarbischof – der Hilfsbischof* (помічний єпископ).

Дванадцять синонімічних рядів містять по чотири синоніми: *der Bischofsstab – der Hirtenstab – der Krummstab – das Pastorale* (єпископський жезл), *die Priesterweihe – die Ordination – die Weihe – die Konsekration* (висвячення), *göttlich – heilig – selig – himmlisch* (божественний, святий).

Наступну групу за чисельністю – 6 одиниць – утворюють терміни-синоніми із п'яти лексичних одиниць у ряді: *irdisch – diesseitig – weltlich – zeitlich – sterblich* (земний), *heilig – geheiligt – gesegnet – geweiht – sakral* (святий).

Група із 6 термінів у синонімічному ряді становить 4 одиниці: *die Nonnen – die Ordensfrau – die Ordensschwester – die Gottesbraut – die Himmelsbraut – die Klosterfrau* (монахиня).

Зафіксовано по 2 синонімічні ряди із семи, восьми та дев'яти одиниць: *spirituell – geistig – geistlich – kirchlich – klerikal – religiös – sakral* (духовний); *gläubig – fromm – glaubensstark – religiös – glaubensvoll – kirchenfromm – frommherzig – gottgläubig* (віруючий, релігійний); *der Priester – der Pfarrer – der Geistliche – der Parochus – der Diener Gottes – der Diener des Herrn – der Gottesmann – der Pfaffe – der Pastor* (священик, слуга божий, пастор). Кількісні показники термінів-синонімів у християнсько-богословській термінології німецької мови показано в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Кількісні та якісні показники термінів-синонімів християнсько-богословської терміносистеми

Кількість термінів-синонімів у ряді	Абсолютна кількість	Відносна кількість у %
2	144	67,4 %
3	42	19,6 %
4	12	5,6 %
5	6	2,8 %
6	4	1,9 %
7	2	0,9 %
8	2	0,9 %
9	2	0,9 %
Всього	214	100 %

Таким чином, проведений аналіз термінів-синонімів у німецькій християнсько-богословській термінології свідчить про наявність явища синонімії у

даній терміносистемі. Виявлено 214 синонімічних рядів, у яких кількість термінів лежить у межах від двох до дев'яти.

Явище синонімії необхідно враховувати в процесі роботи із фаховими текстами, а також при стандартизації та систематизації досліджуваної терміносистеми.

3.3.2. Антонімічні відношення у німецькій християнсько-богословській терміносистемі

Антонімія – це семантична протилежність слів, а антоніми – слова з протилежним значенням [55, 58]. “Антонімічними в термінології слід вважати відношення двох значень, виражених різними термінами, що передають істотні ознаки несумісних протилежних або суперечливих видових понять стосовно одного родового, тобто мають спільну семантичну основу, а відмінні семи цих значень змінюють одна одну або одна виключає іншу” [123, 295]. Існування у мові слів з протилежним значенням – явище поширене і характерне для термінології. На думку В.П. Даниленко, антонімія – це “явище радше властиве для мови науки, ніж для загальнолітературної” [64, 79]. Антонімія в тому чи іншому відношенні виражає протилежні поняття [96, 104], “активно підтримуючи системність термінології, не перешкоджає терміну виконувати його функції” [111, 63]. Протилежними вважаються два поняття тоді, коли між явищами, які вони позначають, виникає найбільша відмінність у межах родового поняття. Це означає, що вони доповнюють одне одного до родового поняття та граничні за своїм характером [199, 36].

Розрізняють також контекстуальні антоніми, семантичну протилежність котрих можна визначити тільки в контексті, та мовні, протилежне значення яких можна визначити поза контекстом [155, 31]. Л. О. Новиков та Н. Д. Андреев виділяють контрарні (протилежні) антоніми, які позначають протилежні видові поняття певного родового поняття, для якого характерна властивість ступеневого зростання або спаду, а також наявність між ними середнього члена – мезоніма, від якого у протилежних напрямках поширюється градуальна характеристика явища,

дії, ознаки, та комплементарні (взаємопов'язані, контрадикторні) антоніми, які характеризуються відсутністю проміжного компонента [132, 236; 7, 12]. У таких випадках протилежність представлена лише двома компонентами та позначає два взаємодоповнювальні видові поняття, які разом становлять певне родове поняття без наявності проміжних ланок [174, 18].

При аналіз антонімів християнсько-богословської терміносистеми виявлено наступні особливості. Зафіксовано 68 антонімічних пар у даній терміносистемі. Контрарні антоніми не характерні для християнсько-богословської терміносистеми німецької мови. Зафіксовано тільки 2 одиниці: *die Präexistenz* (присносущність), *die Existenz* (сутність, існування) *die Postexistenz* (існування після смерті, життя після смерті, життя вічне).

Контрадикторні антоніми найбільш поширені у християнсько-богословській термінології. Вони становлять 97, 06 усіх зафіксованих антонімічних груп досліджуваної терміносистеми: *sterblich* (смертний) – *unsterblich* (безсмертний), *katholisch* (католицький) – *akatholisch* (не католицький, той, хто не вважає себе католиком), *das Neue Testament* (Новий Завіт) – *das Alte Testament* (Старий Завіт), *der Ordensbruder* (монах, чернець) – *die Ordensschwester* (монахиня, черниця), *die Mette* (утрення) – *die Vesper* (вечірня).

Антонімія реалізується у християнсько-богословській термінології німецької мови також за допомогою словотворчих префіксів: *un-, a-, über-, ex-, in-, anti-, ent-*, наприклад: *die Fehlbarkeit* (помильність) – *die Unfehlbarkeit* (непомильність), *moralisch* (моральний) – *amoralisch* (аморальний), *irdisch* (земний) – *überirdisch* (неземний), *exkardinieren* (екскардинувати, відпустити священника власної єпархії в іншу) – *inkardinieren* (інкардинувати, приписати священника до єпархії), *der Klerikalismus* (клерикалізм) – *der Antiklerikalismus* (антиклерикалізм), *die Mythologisierung* (міфологізація) – *die Entmythologisierung* (деміфологізація).

Отже, у результаті дослідження термінів християнсько-богословської термінології німецької мови встановлено, що явище антонімії притаманне даній терміносистемі. Виявлено 68 антонімічних пар, серед яких 66 пар (97,06 % від усіх антонімічних пар досліджуваної терміносистеми) складають контрадикторні

антоніми. У структурному плані виявлено словотвірні префікси, які характерні для утворення термінів-антонімів у німецькій фаховій мові богослов'я.

3.3.3. Полісемія християнсько-богословських термінів німецької мови

У термінології під полісемією розуміють “співвідношення одного терміна більше ніж з одним поняттям у межах одного й того ж суміжного термінологічного поля, внаслідок чого термін втрачає точність і стає залежним від контексту” [88, 45]. О.С. Ахманова полісемією вважає “наявність у одного й того ж слова декількох значень, зв'язаних між собою, які виникли внаслідок видозміни та розвитку первинного значення цього слова” [13, 335]. О. Селіванова називає полісемією “вияв мовної парадигматики й асиметричного дуалізму мовного знака, наявність в однієї лексеми або одиниці будь-якого мовного рівня кількох значень (лексико-семантичних варіантів), які певним чином пов'язані одне з одним” [155, 468].

Явище полісемії в межах окремої фахової мови небажане [92, 36]. Неоднозначність терміна – це послаблення його функціональної позиції, а саме визначеності та однозначності зафіксованого в ньому поняття [195, 232]. До однозначності та точності терміна повинна прагнути будь-яка термінологія [114, 357]. Однак у сферах фіксації та функціонування німецької християнсько-богословської терміносистеми виявлено те, що низка термінів позначають більше ніж одне поняття. Так, термін *das Konsistorium* має наступні значення: 1) зібрання кардиналів за головуванням Папи Римського; 2) найвищий уряд деяких євангелістських церков; 3) церковний суд у католицькій єпархії.

Полісемія спричиняє труднощі у фаховій комунікації, однак зберегти однозначність складно через постійний взаємозв'язок мови та людини, яка в процесі пізнання оточуючого її світу потребує матерію для вираження своїх суджень, при цьому використовує вже існуючі засоби мови шляхом присвоєння додаткового значення вже наявним одиницям. Поряд із цим зміст мовного значення здатен розвиватися активніше, ніж форма його вираження. Тому полісемію можна вважати сукупністю семантичних зв'язків, що міститься в синхронній структурі терміна. Для

лексичної системи мови властива багатозначність, з огляду на це однозначність – це не властивість термінологічної одиниці, а радше вимога, що до неї ставиться [194, 7].

Полісемія у терміносистемах – явище природне, закономірне і неминуче, тому що багатозначні терміни виникають постійно, бо несуть у собі риси лексичних одиниць природної мови, для яких характерна багатозначність [74, 176]. О. Селіванова розрізняє лексичну та граматичну полісемію. При другій граматичні форми можуть позначати різний категорійний зміст. При першій йдеться про лексеми або фразеологічні одиниці. [155, 468]. Лексична полісемія визначається через поняття подібності значення. Схожими називають значення у випадку, коли існують такі рівні семантичного опису, на яких їхнє тлумачення або ж конотація мають нетривіальну спільну частину, і якщо у тлумаченні вона виконує ту саму роль відносно інших семантичних компонентів [8, 186].

А.М. Васильєва припускає існування інших двох типів полісемію, а саме: міжмовної полісемію (між окремими терміносистемами) та багатозначності лексичної одиниці в межах певної фахової мови [24, 73]. Так, прикладом міжмовної полісемію виступає термінологічна одиниця *das Testament*. У християнсько-богословському вжитку позначає “союз між Богом та людиною (*das Alte Testament* – Старий Завіт, *das Neue Testament* – Новий Завіт)”, у юриспруденції цей термін має значення “остання воля, заповіт”. Низка термінологічних одиниць виявляє ознаки полісемію в межах досліджуваної фахової мови і поза нею. Наприклад, термін *der Patriarch* (від гр. πατριάρχης – праотець, голова роду) у межах богослов'я має такі значення: 1) старозавітній патріарх ізраїльського народу (Діяння 7,8); 2) почесний титул архієпископа у католицькій церкві; 3) титул найвищої духовної особи у східних церквах; 4) у щоденному вжитку позначає авторитарність голови сім'ї.

Полісемія часто пов'язана із такими поняттями, як слово у “вужькому” та “широкому” значенні. Так, термінологічна одиниця *die Liturgie* у вужькому значенні слова позначає Божественну Літургію Іоанна Златоустого або Василя Великого. У широкому значенні ця термінологічна одиниця позначає сукупність усіх богослужбових відправ.

У ході дослідження християнсько-богословських термінів німецької мови було виявлено 172 полісемічні термінологічні одиниці. Більшість багатозначних термінів – двозначні і нараховують 104 одиниці, що становить 60, 47% від усіх багатозначних одиниць досліджувано терміносистеми. Наприклад: одиниця *die Imprimatur* у першому значенні використовується як “дозвіл на друкування книги після отримання дозволу від видавця або ж автора”; у другому значенні (в католицькому слововживанні) позначає “дозвіл єпископа на друкування богословських творів”; термін *die Genesis* вживається в першому значенні як “створення світу”, у другому – “Перша книга Мойсея” (Перша книга Святого Письма Старого Завіту); лексична одиниця *der/das Exarchat* вказує на 1) “територію, якою управляє екзарх”; 2) “посаду та термін перебування одного екзарха на посаді”.

Наступну за чисельністю групу утворюють тризначні терміни – 41 одиниця, що становить 23,84 % від усіх досліджуваних багатозначних одиниць: *der Vatikan* 1) “резиденція Папи”; 2) “коротка назва держави Ватикан”; 3) найвищий уряд католицької церкви; *der Logos* 1) “промова, мова, інтелект” (у філософії); 2) “слово Боже як об’єктивно відображена воля Божа та могутність створення всесвіту” (Бут. 1,3; Пс. 33,6; Ів. 1, 1-3); 3) “Ісусу як вочленене Слово та Боже об’явлення” (Ів. 1,14; Од. 19,13).

Термінологічних одиниць із 4 значеннями зафіксовано значно менше – 23 одиниці, що складає 13,37 % від усіх досліджуваних полісемічних термінів. Наприклад, термін *das Konsistorium* має такі значення: 1) “зібрання кардиналів під проводом Папи”; 2) “церковний суд католицької єпархії”; 3) “(в Австрії) найвищий орган управління католицької єпархії”; 4) “найвищий уряд деяких євангелістських церков”. Термінологічна одиниця *christlich* позначає: 1) “те, що відповідає вченню Ісуса Христа”; 2) “той, хто визнає себе християнином”; 3) “той, що визначений християнством, знаходить свої коріння в ньому”; 4) “відповідний із християнською церквою, той, що слідує традиціям церкви”.

Термінів, що містять по 5 та 6 значень, зафіксовано у 2 випадках кожен. Наприклад, п’ятизначний термін *die Kurie* означає: 1) “одиниця поділу

давньоримських сімейних союзів”; 2) “місце зібрання давньоримського сенату”; 3) “сукупність папських установ для управління католицькою церквою”; 4) “оточення Папи”; 5) “єпископський ординаріат”. Термін *der Kanon* має 6 значень, а саме: 1) “сукупність біблійних канонічних книг”; 2) “догмат церкви”; 3) “в Літургії головна частина – Канон”; 4) “канонічне право”; 5) “список католицьких святих”; 6) “багатоголосний музичний твір”. Кількісне співвідношення полісемічних термінів відображено в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Полісемічні терміни християнсько-богословської термінології німецької

МОВИ

	Абсолютна кількість од.	Відносна кількість %
Двозначні терміни	104	60,47 %
Тризначні терміни	41	23,84 %
Чотиризначні терміни	23	13,37 %
П'ятизначні терміни	2	1,16 %
Шестизначні терміни	2	1,16 %
Всього	172	100 %

Таким чином, можна зробити висновок, що явище полісемії для християнсько-богословської терміносистеми німецької мови прослідковується незначною мірою, що є позитивним, оскільки багатозначність як небажане явище у термінології може призводити до непорозуміння у фаховій комунікації. Полісемічні терміни складають 6,1 % від загальної кількості проаналізованих термінів (кореневих, похідних та композит, всього 2798 одиниць). Найбільше трапляються терміни із двома значеннями – 60,47 % від усіх досліджуваних багатозначних термінологічних одиниць.

3.3.4. Метафори у богословській фаховій комунікації німецької мови

Метафори часто розглядають як частину риторичного мовлення, а не як мовне явище, котре зустрічається майже в усіх висловлюваннях не лише буденного, але й професійного життя. “Мова метафоричних образів – це первинний мовний код, метафора – інструмент первинної когнітивної функції свідомості, який визначає так зване раціональне мислення та формування концептуального уявлення” [52]. Метафора – один із найважливіших засобів створення мови, її розширення і зв’язку із іншими науками [61, 104].

Зростаючий інтерес до вивчення метафор викликаний наявністю цих одиниць не тільки в літературних, але й у фахових текстах. Поширення метафор на рівні різних видів дискурсу не могло пройти непомітно. Науковці та лінгвісти з дедалі зростаючим інтересом ставляться до дослідження поняття метафори у межах різних термінологічних систем [12, 6].

Метафори у фахових мовах довгий час вважалися табу. Це пояснюється кількома аргументами, серед яких особливе місце займають неоднозначність та неточність. Однак Т. Рьолке вважає, що метафори у фаховій комунікації не винятки, а навпаки, досить часте явище [290, 68].

Метафора (гр. *μεταφορά*) зазвичай перекладається як перенесення. Визначення метафори подає вже Аристотель, називаючи її “переносним словом – не характерним ім’ям, перенесеним з роду на вид, з виду на рід або з виду на вид чи за аналогією” [10, 669]. Метафора виходить за межі мови і цим самим збагачує її. У лінгвістиці існує низка визначень поняття метафора. Так, О. Селіванова визначає метафору як “найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні.” [155, 326]. Д.Е. Розенталь вважає метафорою “використання слова в переносному значенні на основі подібності двох предметів чи явищ у будь-якому відношенні ” [151, 160]. О.О. Гарненко дефінує метафору як “імпліцитну аналогію уявного з

наявним, менш відомого з відомішим” [50, 307]. Метафори досліджували також М. Блек, Г. Пулачевська, А. Річардс, Дж. Серль, Г.Н. Склярєвська та інші.

М. Блек вважає, що метафори необхідні в тому випадку, коли не може бути жодного сумніву стосовно точності наукового твердження. Метафоричний вислів – не заміник для формального порівняння або іншого буквального вислову. Навпаки, він має такі властивості, які відрізняють його від інших [215, 37].

Мова метафоричних образів використовується не тільки на рівні формування концептуальних понять у процесі розуміння дійсності, а й утворює систему засобів для їхнього адекватного відтворення [52]. Метафора слугує тим засобом мислення, за допомогою якого можливо досягнути найбільш віддалені куточки нашого концептуального поля. Вона відкриває для нашої свідомості далекі поняття через об’єкти, що легко усвідомлюються нами. Метафора подовжує “руку” інтелекту [135, 72].

Метафора вважається важливим мовним засобом для позначення уявлень, які не мають відповідного найменування. Проте часто застосовуються метафоричні вислови навіть тоді, коли в мові вже є одиниця, що називає ту чи іншу річ, те чи інше поняття.

Метафори зустрічаються на різних рівнях. Вони визначають низку феноменів, що пролягають від лінгвістичного до концептуального розуміння, яке може бути виражене за допомогою лінгвістичних засобів. Складовими його виступають рівень пізнання, лексична семантика та символіка. Функції метафор відповідно до цих рівнів такі: моделювання досвіду, спричинення семантичних змін, вербалізація висловів [287, 56]. С. Маркус розрізняє метафори зовнішні та внутрішні залежно від того, чи відносяться комуніканти до тієї самої сфери спілкування (фаху), чи до різних [280, 104-107].

Метафора звертає нашу увагу на певну схожість між двома та більше предметами. Ця схожість часто несподівана й нова [68, 175]. Так, лексична одиниця “церква”, яка зустрічається в низці документів магістерії церкви, зокрема в документах Другого Ватиканського Собору, отцями Собору за допомогою метафор пояснює образ та завдання Церкви як інституції:

So ist die Kirche der Schafstall, dessen einzige und notwendige Tür Christus ist (Joh 10, 1–10). Sie ist auch die Herde, <...>. Die Kirche ist die Pflanzung, der Acker Gottes (1 Kor 3, 9). <...> Die Kirche wird auch bezeichnet als das “Jerusalem droben“ und als “unsere Mutter“ (Gal 4, 26; vgl. Offb 12, 17); sie wird beschrieben als die makellose Braut des makellosen Lammes (Offb 19, 7; 21, 2.9; 22, 17) [225].

Український еквівалент:

Бо Церква – це й овеча кошара, якої самотніми та необхідними дверима – Христос (Ів. 10, 1-10). Вона ж і стадо [...]. Церква і рілля, тобто Нива Божа (1 Кор 3, 9). [...] Бо Церква, що є “вишній Єрусалим” та зветься “наша мати” (Гл. 4, 26; Од. 12, 17), описується як непорочна наречена непорочного Агнця (Од. 19, 7) [67, 80].

Метафора – це приховане порівняння, яке здійснюється за допомогою застосування назви одного предмета до іншого, виявляючи при цьому якусь важливу рису другого [11, 99]. Так, апостол Павло у Листі до Ефесян використовує метафоричне порівняння для висвітлення величі й гідності подружжя, “найтіснішого і найбільшого із зв’язків, вознесене Христом до гідності таїнства, в якому (апостол Павло) порівнює подружню любов з любов’ю Христа, вочлененого Слова, до Його святої Церкви” [51, 9]:

Ihr Männer, liebt eure Frauen, wie Christus die Kirche geliebt und sich für sie hingegeben hat (Eph. 5, 25).

Український еквівалент:

Чоловіки, любіть своїх жінок, як Христос полюбив Церкву (Еф. 5, 25).

Метафора – вид тропа, що побудований на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, аналогією тощо і слугує одним із засобів посилення образності й виразності мови [48, 125]. Троп – мовний зворот, у якому слово або словосполучення вжиті в переносному значенні і слугують засобом досягнення естетичного ефекту виразності в мові художньої літератури, публіцистиці, ораторському стилі тощо [48, 313].

Термін-метафора “виявляється щонайменше двічі мотивованою: з одного боку, загально лінгвістичною тенденцією розвитку мови науки, з іншого боку,

метафоричністю мислення, етапи розвитку якого фіксуються створенням нових термінів” [4, 92]. Беручи до уваги той факт, що для богословських текстів характерне часте використання цитат та висловів зі Святого Письма, терміні-метафори будемо досліджувати саме на основі Біблії, оскільки вона мала і має значний вплив на розвиток німецької мови в цілому та фахової мови богослов'я.

Метафора в біблейській мові виступає не тільки риторичною фігурою, але й, з одного боку, творчим засобом для існуючого, з іншого боку, – методом для описання нового. За допомогою метафор пересічним людям легше було зрозуміти складні богословські поняття. Так, біблійне позначення “*der Gott*” як отця – це метафора, мовний образ, який традиційно перекладається словом “батько, отець”. У Біблії використовуються різні метафори для назви Бога, серед інших також і “Отець”. Уже в постбіблійній юдейській літературі розмірковували над тим, що метафора як мовний засіб може бути неправильно витлумаченою. До прикладу, чи можна розуміти під назвами “*Gott der Vater*” або “*der König*” людського батька чи короля. Саме тому в юдейській літературі, а особливо в Євангелії від Матея часто використовується зворот “*Vater in den Himmeln*” (Отець на небесах), пор. також у молитві “Отче наш”: “*Vater unser im Himmel*” (Отче наш, що єси на небі) (Мт. 6,9). Звісно, це зрозуміло, що мова йде не про отця із плоті та крові. Усвідомлення різниці між Богом, як отцем та людським батьком, зображено в Євангелії від Матея:

Auch sollt ihr niemand auf Erden euren Vater nennen; denn nur einer ist euer Vater, der im Himmel (Мт 23,9).

Український еквівалент:

“Та й отця собі не йменуйте на землі: один-бо у вас Отець – той, що на небі” (Мт 23,9).

“*Vater*” у Біблії – це не ім'я Бога. За біблейською традицією, ім'я Бога не називається. “Отче” – метафора, яка усвідомлюється як святе ім'я саме тому, що вона не виступає іменем.

Зрозуміло, що для створення метафор використовуються, як правило, найбільш живі та яскраві уявлення. Те, що не дуже зрозуміло, стає більш доступним та наочним за допомогою зрозумілішого та ближчого [137, 114]. “Когнітивні

уявлення дійсності, які закладені в метафоричному переносі, реалізуються в конкретних мовних формах, які володіють в реченні відповідним семантичним, емоційним, інформативним та стилістичним статусом та функціональними характеристиками” [52]. Для характеристики семантичних видів мовної метафори ми будемо використовувати класифікацію Г. Н. Скляревської, яка виділяє мотивовані метафори, що містять семантичний елемент, який чітко зв’язує метафоричне значення із вихідним, та асоціативні, які базуються на здатності свідомості знайти аналогію між об’єктами дійсності [158, 53-56]. Ця класифікація – відносна, бо часто межі названих видів не завжди можна однозначно визначити.

Розглядаючи процеси метафоризації на прикладі Святого Письма, можемо зазначити, що у багатьох випадках значення слова змінюється лише частково. Так, у Святому Письмі лексична одиниця “вогонь” у метафоричному значенні зафіксована 32 рази. Поряд із його використанням у побутовому житті та у військовому контексті, зустрічається це слово у двоякій релігійній функції. При цьому воно може позначати як близькість або присутність Бога, так і віддаленість від Бога, кару чи суд божий. На основі його сильної образності, яка говорить сама за себе, вирази зі словом “вогонь”, з одного боку, належать до мотивованих, та з іншого, – до асоціативних метафор у Святому Письмі.

“*Das Feuer*” (вогонь) у релігійному контексті має характер кари або покарання. Це показано на прикладі Старого та Нового Завіту. У Новому Завіті – це історія, коли учні Ісуса просили Його послати вогонь на самаритянське поселення, яке не воліло прийняти подорожнього:

“*Herr, sollen wir befehlen, dass Feuer vom Himmel fällt und sie vernichtet*“ (Лк 9,54).

Український еквівалент:

“Господи, хочеш - ми скажем, щоб вогонь зійшов з неба і пожер їх”(Лк. 9,54).
Із передання Старого Завіту відомо, що Бог часто карав непокірний та невдоволений народ через вогонь:

Die Söhne Aarons, Nadab und Abihu, nahmen jeder seine Räucherpfanne. Sie legten Feuer auf, taten Räucherwerk darauf und brachten vor dem Herrn ein unerlaubtes Feuer

dar, eines, das er ihnen nicht befohlen hatte. Da ging vom Herrn ein Feuer aus, das sie verzehrte, und sie kamen vor dem Herrn um. (Lev 10,1-2).

Український еквівалент:

Аронові сини, Надав і Авігу, взяли кожен свою кадильницю й уклали до них жару та й посипали на нього ладану, і принесли перед Господом вогонь негодящий, якого він їм не заповідав. І вийшло з-перед Господа полум'я та й пожерло їх, і вони померли перед Господом (Лев. 10, 1-2).

Таку метафору можна віднести до мотивованої, оскільки в ній присутні семантичні елементи, які чітко пов'язані із вихідним значенням слова [158, 49].

Das Volk lag dem Herrn mit schweren Vorwürfen in den Ohren. Als der Herr das hörte, entbrannte sein Zorn; das Feuer des Herrn brach bei ihnen aus und griff am Rand des Lagers um sich. Da schrie das Volk zu Mose und Mose setzte sich beim Herrn für sie ein. Darauf ging das Feuer wieder aus. Daher nannte man den Ort Tabera (Feuerbrand), da das Feuer des Herrn bei ihnen ausgebrochen war (Num 11,1-3).

Український еквівалент:

Почали люди гірко нарікати, і дійшло нарікання до вух Господніх; почув Господь та й запалав гнів його, і зайнявся між ними вогонь Господній і пожер кінець табору. Заголосили люди до Мойсея, і Мойсей заблагав до Господа, то вогонь і погас. І названо те місце Тавера, бо палав між ними вогонь Господній (Чис. 11, 1-3).

Перелюб у Старому Завіті порівнюється з паленням вогню:

Trägt man denn Feuer in seinem Gewand, ohne dass die Kleider in Brand geraten? Kann man über glühende Kohlen schreiten, ohne sich die Füße zu verbrennen? So ist es mit dem, der zur Frau seines Nächsten geht. Keiner bleibt ungestraft, der sie berührt (Spr 6,27).

Український еквівалент:

Чи ж можна в пазуху вогню набрати так, щоб одежа не згоріла? Або чи можна по жару ходити так, щоб не обпеклися ноги? Отак воно з тим, хто до дружини ближнього вчащає: хто б її не торкнувся, не буде той безвинним (Прип. 6,27).

Однак, поряд із негативним значенням вогню необхідно зауважити, що він має також і позитивний характер, особливо в релігійно-християнському контексті.

Так, вогонь у Старому Завіті часто є символом Божої присутності. Наприклад, у формі палаючого куща Ангел Господній являється Мойсеєві, у вогонь Господь зійшов на Господню гору, яку називають Синай; кущ, який горить, але не згоряє, є посередником між Господом та Мойсеєм:

<...> *Da brannte der Dornbusch und verbrannte doch nicht. [...] Der Herr sagte: Komm nicht näher heran! Leg deine Schuhe ab; denn der Ort, wo du stehst, ist heiliger Boden. Dann fuhr er fort: Ich bin der Gott deines Vaters, der Gott Abrahams, der Gott Isaaks und der Gott Jakobs (Ex 3,1-10).*

Український еквівалент:

<...> Ось вогнем палає кущ, а не згоряє. <...> І сказав Господь: Не наближайся сюди! Скинь взуття з твоїх ніг: місце-бо, що на ньому стоїш - земля свята. А далі: Я - Бог батька твого, Бог Авраама, Бог Ісаака, Бог Якова (Вих. 3, 1-10).

Цей кущ горить, однак не згоряє, що надає вогню іншого змісту – не руйнівного, але благородного для того, щоби вказати на Божу присутність для спасіння ізраїльського народу.

В іншому вислові у Святому Письмі з вогнем порівнюється Слово Боже:

Darum - so spricht der Herr, der Gott der Heere: Weil man solche Reden führt, seht, darum mache ich meine Worte in deinem Mund zu Feuersglut und dieses Volk da zum Brennholz, das von ihr verzehrt wird (Jeremia 5,14).

Український еквівалент:

Тому Господь сил так говорить: “За те, що виказуєте такі речі, я зроблю слова мої вогнем в устах у тебе, а народ цей - дровами, і він пожре їх” (Єр. 5,14).

Вогонь служить символом допомоги ізраїльському народові:

Der Herr zog vor ihnen her, bei Tag in einer Wolkensäule, um ihnen den Weg zu zeigen, bei Nacht in einer Feuersäule, um ihnen zu leuchten. So konnten sie Tag und Nacht unterwegs sein (Ex 13,21).

Український еквівалент:

Господь же йшов перед ними вдень хмаровим стовпом, щоб проваджати їх у дорозі, а вночі вогненним стовпом, щоб їм присвічувати; так що вони могли йти і вдень, і вночі (Вих. 13,21).

Образ Святого Духа знаходимо у Новому Завіті у метафоричному виразі з вогнем, коли на апостолів зійшов Святий Дух:

Und es erschienen ihnen Zungen wie von Feuer, die sich verteilten; auf jeden von ihnen ließ sich eine nieder (Арг. 2,3).

Український еквівалент:

І з'явилися їм поділені язики, мов вогонь, і осів на кожному з них. (Ді. 2,3)

Могутність Господа Бога теж порівнюється з вогнем:

Ich bin gekommen, um Feuer auf die Erde zu werfen. Wie froh wäre ich, es würde schon brennen! (Лк. 12,49)

Український еквівалент:

Вогонь прийшов я кинути на землю – і як я прагну, щоб він уже розгорівся! (Лк. 12,49)

В Євангелії часто використовуються метафори чи порівняння, які спрямовані безпосередньо до учнів Христа та їхньої діяльності. Однією з таких метафор виступає одиниця “сіль”. Сіль як один з найважливіших продуктів, без якого не може обійтися ні людина, ані тварина, вважалася в давнину благородною та вельми цінною речовиною. “Nil sole et sale utilius” (нема нічого більш корисного ніж сонце та сіль) – вважали римляни в давнину. Сіль слугувала засобом консервації та як приправа, але також і засобом для очищення. Тому Христос використовував сіль як метафору:

Ihr seid das Salz der Erde(Mt 5,13). Ви – сіль землі (Mt 5,13).

У цій метафорі висвітлює завдання апостолів – бути сіллю, яка очищає. “Бо людство затьмарене від гріха. Тому Господь вимагає від учнів таких чеснот, які б стали особливо необхідними та корисними для виправлення інших. І насправді, хто лагідний, тихий, милостивий та праведний, той не тільки для себе одного творить добрі справи, але й намагається це блага джерело добра вилити на користь інших ” [80, 158].

Ihr seid das Licht der Welt. Eine Stadt, die auf einem Berg liegt, kann nicht verborgen bleiben (Mt 5,14).

Український еквівалент:

Ви – світло світу. Не може сховатись місто, що лежить на верху гори (Мт. 5,14).

Прикладом асоціативної метафори слугує уривок із Старого Завіту, де пророк Самуїл (в другій книзі вже цар Давид), вказуючи на роль Бога у житті людини, створює асоціації із предметами дійсності:

Herr, du mein Fels, meine Burg, mein Retter, mein Gott, mein Fels, bei dem ich mich berge, mein Schild und sicheres Heil, meine Feste, meine Zuflucht, mein Helfer, der mich vor der Gewalttat rettet (2 Sam. 22, 2-3).

Український еквівалент:

Господь – моя скеля, моя твердиня, мій спаситель, мій Бог, моя скеля, до нього прибігаю! Мій щит і ріг мого спасіння, моя твердиня й моє прибіжище, мій спаситель, що від напасти рятує мене (2 Сам. 22, 2-3).

Характерною рисою християнсько-богословської терміносистеми є також наявність одночасно декількох метафоричних термінів, які позначають одне й те саме поняття, суб'єкт чи явище. Однак відмінність може виявлятися тоді, коли необхідно вказати на певні нюанси, які з прагматичної точки зору можуть виявитися суттєвими. Так, *Царство небесне* у Святому Письмі порівнюється із “зерном гірчиці”, “закваскою”, “скарбом”, “перлою” та “сіттю”:

Mit dem Himmelreich ist es wie mit einem Senfkorn, das ein Mann auf seinen Acker säte (Mt 13, 31).

Український еквівалент:

Царство Небесне подібне до зерна гірчиці, що його взяв чоловік та й посіяв (Мт. 13, 31).

Mit dem Himmelreich ist es wie mit dem Sauerteig, den eine Frau unter einen großen Trog Mehl mischte, bis das Ganze durchsäuert war (Mt. 13, 33).

Український еквівалент:

Царство Небесне схоже на закваску, що її бере жінка і кладе до трьох мірок муки, аж поки все не скисне (Мт. 13, 33).

Mit dem Himmelreich ist es wie mit einem Schatz, der in einem Acker vergraben war. Ein Mann entdeckte ihn, grub ihn aber wieder ein. Und in seiner Freude verkaufte er alles, was er besaß, und kaufte den Acker (Mt. 13, 44).

Український еквівалент:

Царство Небесне подібне до скарбу, захованого в полі, що його чоловік, знайшовши, ховає і, радіючи з того, йде й продає все, що має, а купує те поле (Mt. 13, 44).

Auch ist es mit dem Himmelreich wie mit einem Kaufmann, der schöne Perlen suchte. Als er eine besonders wertvolle Perle fand, verkaufte er alles, was er besaß, und kaufte sie (Mt. 13, 45).

Український еквівалент:

Подібне ще Царство Небесне до купця, що шукає добрих перл (Mt. 13, 45).

Weiter ist es mit dem Himmelreich wie mit einem Netz, das man ins Meer warf, um Fische aller Art zu fangen. Als es voll war, zogen es die Fischer ans Ufer; sie setzten sich, lasen die guten Fische aus und legten sie in Körbe, die schlechten aber warfen sie weg (Mt. 13, 47-48).

Подібне також Царство Небесне до невода, що, закинутий у море, набрав усякої всячини. Коли він виповниться, тягнуть його на берег і, посідавши, збирають: що добре в посуд, а непридатне викидають (Mt. 13, 47-48).

Дерево, що виростає із зерна гірчиці, сягає велетенських розмірів, незважаючи на те, що саме зерно дуже маленьке. Це зерно в Юдеї було всім відоме, тому й для кращого розуміння вчення Ісуса Христа у Святому Письмі використовуються метафори, які легко асоціюються у слухачів притч. Метафоричний опис дає змогу краще зрозуміти простому юдейському народу, хто такий Христос і його Церква, яка виросла із такого маленького зерна, і наскільки вона є цінною, як “перла” та “скарб”. Однак він застерігає, вказуючи на те, що досягнути Царство Небесне можуть “добрі”, а “злі” будуть викинуті.

За допомогою метафоризації наявних в мові одиниць така мовна форма може слугувати для назви нових понять, що веде до економії мовних засобів.

3.3.5. Терміни-запозичення християнсько-богословської терміносистеми німецької мови

Поряд із морфологічним, синтаксичним та семантичним способами термінотворення фонд терміносистеми може поповнюватись також шляхом запозичення. Запозичення у своїх працях досліджують, зокрема, В.В. Акуленко, Т.Р. Кияк, О. М. Медвідь, Т. І. Панько, М.Д. Степанова, Є.В. Розен, М.Н. Володіна, Д.С. Лотте та ін. Серед німецьких лінгвістів особливої уваги заслуговують праці Р. Арнца, В. Бетца, П. Гесслера, Е. Ріхтера та ін.

Великий енциклопедичний словник за редакцією В.М. Ярцевої дефінує запозичення як елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція тощо), перенесений з однієї мови в іншу внаслідок мовних контактів, а також власне процес переходу елементів однієї мови в іншу [199, 158]. В енциклопедії “Українська мова” знаходимо визначення лінгвістичного терміна запозичення як “звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подальшого перенесення” [180, 194-195]. Обидва визначення підкреслюють важливість перенесення елементів з однієї мови в іншу. Найчастіше запозичуються лексичні одиниці, рідше – звуки, фразеологізми. О.О. Реформатський вважає запозиченими термінами такі, які “не змішуються із звичайними словами: вони окремі, однозначні, стоять поза експресією <...>. Вибір мови-джерела цих термінів обумовлений реальною історичною практикою, тому тут можна показати зв’язок народів і націй та характер їх культурної взаємодії” [149, 120]. Запозичення переходять у мову разом із тим поняттям чи предметом, яке позначають, зображаючи культурні зміни, науковий та технічний розвиток [300, 25].

Г.-Р. Флук розширює й уточнює визначення терміна “запозичення”, вказуючи на те, що про запозичення можна говорити тоді, коли термін із чужої мови був перейнятий у мову реципієнта із пристосуванням її до морфологічно-фонологічної системи [243, 54]. Причини мовних запозичень можуть бути, зокрема, потреба у називанні (нової речі, нового поняття), потреба в уточненні, реалізації відповідного

поняття, необхідність розмежовувати змістовно близькі, але все ж таки різні поняття, необхідність спеціалізації понять у тій чи іншій сфері, з тою чи іншою метою, евфемістичні заміни, тенденція до заміни словосполучень та описових зворотів однослівними найменуваннями, закріплення у мові запозичень, які можна об'єднати у лексичний ряд, базуючись на їх загальному значенні й повторюваності будь-якого загального структурного елемента, наявність у мові, що запозичується, усталених систем термінів, які обслуговують ту чи іншу тематичну галузь, професійне середовище [108, 146].

Необхідно розрізняти запозичення та кальки. Для запозиченого слова та кальки спільне те, що в обох випадках попередниками виступають іншомовні слова. Однак слова іншомовного походження утворюються із запозиченого матеріалу в результаті його фонетичної переробки та надаючи йому граматичного оформлення, тоді як у кальках немає нічого запозиченого, і вони лише з огляду на мотивацію, з якої вони з'явилися, пов'язані зі своїми прообразами [70, 17]. Запозичення, за Б. Унбегауном, – це перенесення звукової форми та значення; у кальці ж запозичене значення, зовнішня форма належить мові, в яку запозичується слово. Кальки він характеризує як запозичення внутрішньої форми і ділить їх на три групи: 1) кальки; 2) семантичні кальки; 3) фразеологічні кальки [305, 19].

Терміни-запозичення розрізняють за кількома критеріями, зокрема, за шляхом потрапляння у мову – прямі чи непрямі. Пряме запозичення властиве мові на початковому етапі формування термінологічних систем, коли у мові існує одночасно декілька запозичень з різних мов на позначення одного поняття [64, 74], здійснюється безпосередньо з мови продуцента, наприклад: *die Kathedrale* < лат. *cathedralis* (кафедральний собор), *der Episkopat* < лат. *episcopatus* (єпископат), *das Kyrieleison* < гр. *kyrios eleein* (Боже, змилосярдся). Непряме запозичення відбувається за посередництвом третьої мови [62, 112]. Наприклад, *der Synod* < рос. *sinod* < гр. *synodos* (синод), *das Schisma* < ц. лат. *schisma* < гр. *schisma* (схизма), *die Theologie* < лат. *theologia* < гр. *theologia* (теологія).

За характером запозиченого матеріалу вирізняють прямі запозичення в розумінні “оригінальні” та кальки. Д.С. Лотте використовує термін “оригінальні

запозичення” замість прямих [119, 10], оскільки під терміном “пряме запозичення” може йтися про шлях запозичення – “безпосереднє” без мови-посередника. Тому в нашій праці ми використовуємо термін “оригінальне запозичення”.

Оригінальне запозичення – це слово, перенесене у мову-реципієнт у тому вигляді, в якому воно існує у мові-продуценті [119, 10-14] Слово, запозичене таким способом, залишається незмінним і не піддається впливу морфологічної та фонетичної системи мови-реципієнта. Наприклад, *die Sukzession* < лат. *successio*, (передання) *der Salvator* < лат. *salvator*, (Спаситель), *das Sakrarium* < лат. *sacrarium* (сакрарій).

Поряд із цим Д.С. Лотте виділяє “трансформні запозичення”, під якими розуміє перетворені у момент перекладу слова чи словосполучення шляхом випущення або додавання якого-небудь елемента або заміни складного слова сполученнями [119, 10-14]: *neue Theologie* < фр. *Nouvelle Theologie* (нова теологія), *Fest der Kreuzerhöhung* < лат. *Exaltatio crucis* (воздвиження Чесного і Животворящего хреста).

Калькування – буквальний переклад елементів слова з мови-продуцента мовою-реципієнтом [62, 110], реалізовується у початковий період створення мови науки, коли у мові існує водночас власне національне слово та запозичення. [63, 74]: *die Kardinaltugend* < лат. *virtutes cardinales* (головні чесноти), *heiliges Officium* < лат. *Sanctum Officium* (Конгрегація з питань доктрини віри).

Матеріалом для дослідження генетичного складу запозичень слугували 2230 термінологічних одиниць словника Ф. Гаука та Г. Швінге “Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch” [254]. У процесі роботи були виявлені такі особливості. Найбільшу кількість запозичень у словниковому складі німецької богословської термінології складають термінологічні одиниці латинського походження – 1508 термінів, що становить 67,62% від загальної кількості опрацьованих запозичень. Передусім, це запозичення, пов’язані з систематичною теологією (*die Konfession* – визнання, *die Inkarnation* – вочлочення, *die Dogmatik* – догматика, *die Immaculata* – Непорочна (про Пресвяту Богородицю), *die Deifikation* – обожествлення), устроєм та структурою церкви (*die Kurie* – курія, *Habemus papam* – маємо Папу, *die Konklave* –

конклав, *die Kongregation* – конгрегація, *der Generalvikar* – генеральний вікарій), церковним канонічним правом (*die Jurisdiktion* – юрисдикція, *jus canonicum* – чинне канонічне право, *die Infallibilität* – непомильність папи, *ex cathedra* – екс катедра, з апостольського престолу, *die Exkommunikation* – екскомуніка, *die Rota Romana* – Римська Рота, найвищий церковний суд), а також літургічними та обрядовими сферами (*der Kantor* – кантор, *die Kapelle* – каплиця, *die Adoration* – адорація). Така висока частотність латинізмів у досліджуваній терміносистемі зумовлена не тільки тим фактором, що латинська мова довго залишалася панівною у сфері богослов'я, але й тим, що на сьогодні вона зберігає статус богословської мови.

Другими за чисельністю виступають запозичення з грецької мови – 585 терміни, що становить 26,24% від загальної кількості опрацьованих запозичень. Серед грецьких запозичень можна визначити такі тематичні групи: терміни церковно-обрядового вбрання (*die Mitra* – митра, *Panagia* – панагія, *sakkos* – сакос, *omophorion* – омофор, *phelonion* – фелон), які, передусім, використовуються у східній традиції: терміни богослужбові (*Kondakion* – кондак, *Troparion* – тропар), систематична теологія (*philokalia* – філокалія, *die Theologie* – теологія, *die Theophanie* – Преображення Господнє, *die Eucharistie* – Євхаристія, *theotokos* – Мати Божа), Святе Письмо (*die Exegese* – екзегетика, *der Exodus* – Вихід, *das Deuteronomium* – Второзаконня), терміни, пов'язані з церковним урядом (*der Exarch* – екзарх).

У словнику зафіксовані також термінологічні одиниці, запозичені із старовірської мови – 92 одиниці (4,13% від загальної кількості опрацьованих термінів-запозичень). Це, як правило, поняття, пов'язані з юдаїзмом та Святим Письмом (*der Pharisäer* – фарисей, *der Sadduzäer* – садукей, *der Rabbi* – учитель, *der Sabbat* – сабат, сьомий день вільний від роботи у юдеїв, *das Passah* – юдейська пасха, *Halleluja* – алилуя, хвалить Господа, *der Cherubim* – херувим, *das Hosianna* – осанна, *Immanuel* – з нами Бог). Зафіксовано також запозичення із сучасних європейських мов: італійської – 14 одиниць, що становить 0,63% від загальної кількості опрацьованих термінів-запозичень (*Bambino Jesu* – Дитятко Ісус, *die Madonna* – Мадонна, *Santo Uffizio* – Апостольський престол, *Scala santa* – святі

сходи), французької – 13 термінів – 0,58% від загальної кількості опрацьованих термінів-запозичень: (*der Abbé* – абат, *das Skapulier* – скапулярій, *die Soutane* – сутана). Незначну кількість запозичень складають лексичні одиниці із арамейської мови – 10 одиниць, що становить 0,45% від загальної кількості опрацьованих термінів-запозичень, (*Golgotha* – Голгофа, *der Mammon* – мамонія). Запозичення із позначенням russ. зафіксовано у 5 випадках – 0,23% від загальної кількості опрацьованих термінів-запозичень (*archijerej* – архієрей, *Starez* – старець, *Strannik* – подорожній). По одному запозиченню (0,04% від загальної кількості опрацьованих термінів-запозичень) було зафіксовано із старослов'янської (*Glagoliza* – глаголиця), перської (*Paradies* – рай) та сирійської (*Peschitta* – просте, переклад Біблії сирійською IV ст.). Кількісні показники термінів-запозичень християнсько-богословської терміносистеми німецької мови представлені у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8.

Запозичення богословських термінів із різних мов

Мови / Загальна кількість	Абсолютна кількість од.	Відносна кількість %
Латинська	1508	67,62%
Грецька	585	26,24%
Староєврейська	92	4,13%
Італійська	14	0,63%
Французька	13	0,58%
Арамейська	10	0,45%
Російська	5	0,23%
Старослов'янська	1	0,04%
Перська	1	0,04%
Сирійська	1	0,04%
Всього	2230	100 %

67,62% латинських запозичень у німецькій християнсько-богословській термінології зумовлені тим фактором, що теологічна термінологія німецької мови

розвивалася під інтенсивним впливом класичних мов, особливо латинської, яка протягом тривалого часу залишалася єдиною у церковно-богослужбовому вжитку європейських народів, включно до Другого Ватиканського Собору (1962-1965 рр.).

О.О. Реформатський вирізняє запозичення засвоєні та освоєні і слова засвоєні, але не освоєні [148, 135-136]. Він вважає, що освоєння запозиченого матеріалу – це передусім їхнє підпорядкування фонетичним та граматичним законам мови, в яку вони ввійшли. Слова, які засвоїлися у мові, стають непомітними, і визначити їх як запозичення можна тільки після проведеного науково-етимологічного аналізу [148, 136].

У німецькій фаховій мові теології спостерігаються випадки, коли “питомі терміни, які замінили термінологічні одиниці грецького та латинського походження, залишаються дублетами” [205, 120]: *das Glaubensbekenntnis – Credo* (символ віри), *der Lobgesang – das Benediktus* (хвалебна пісня), *die Anbetung – die Adoration* (адорація), *der Vaterunser – Paternoster* (Отче наш), *die Erscheinung Gottes – Theophanie* (Преображення).

Необхідно розрізнити інтернаціоналізм та запозичення. Інтернаціоналізм відрізняється від простого запозичення: будь-який елемент може називатися інтернаціональним тільки тоді, коли він існує принаймні у трьох неспоріднених мовах. Якщо така умова відсутня, тоді немає підстав називати таке запозичення інтернаціоналізмом: це звичайне запозичення на національному рівні. [89]. Т. Секунда вважає, що “за інтернаціональні терміни можна вважати ті, що їх уживають з тим самим значенням у більшості європейських, особливо висококультурних мов” [154, 15]. О. В. Кокойло під інтернаціональною лексикою розуміє слова або терміни, які в близькій формі та з тими самими значеннями уживаються в багатьох мовах народів Європи, Азії та інших континентів [99, 27]. Однак важливим критерієм визначення інтернаціонального та національного служить наявність цього слова принаймні у трьох неспоріднених мовах [45, 33; 19, 3]. Інтернаціоналізм – це запозичена лексична одиниця, яка є принаймні в трьох мовах з одним і тим самим значенням, при цьому зберігає загальну матеріальну форму і враховує географічні, граматичні та фонетичні особливості мови-

реципієнта. Часто етимологічною основою інтернаціоналізму виступають класичні мови: грецька та латинська [71, 90].

Інтернаціональними є слова, які входять у словниковий склад різних мов, а етимологічно походять від спільної лексеми, і звукова структура, і семантика яких є близькою або збігається. За традицією, інтернаціоналізмом називають лексичні одиниці, що становлять фонеморфологічні варіанти слів чи морфем, які поширюються в неспоріднені мови і мають у цих мовах ідентичну або схожу семантику та графіку [2; 17; 19]. Так, термін *der Kardinal* < лат. *cardinalis* (кардинал) має інтернаціональний характер, оскільки українською звучить *кардинал*, угорською – *kardinális*, французькою – *cardinal*. Детальніше приклади представлені в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

Інтернаціоналізми

Латинська/ грецька/ єврейська мови	Німецька мова	Французька мова	Угорська мова	Українська мова
altaria	der Altar	autel	oltar	олтар
amen/ amēn/ āmēn	amen	amen	amen	амінь
catechismus/ katēchēin	der Katechismus	catechisme	katechizmus	катехизм
cathedralis	die Kathedrale	cathedrale	katedrális	
coadiutor	der Koadjutor	coadjuteur		коад'ютор
pentateuchus/ pentateuchos	der Pentateuch	Pentateuque		П'ятикнижжя

Інтернаціоналізми у християнсько-богословській терміносистемі німецької мови – явище, характерне з огляду на той факт, що більшість запозичених термінів, які лежать в основі інтернаціоналізмів даної терміносистеми, латинського, грецького та староеврейського походження. Латина, у свою чергу, слугувала основною мовою у богословському вживанні протягом століть і дала поштовх до утворення термінів у власних національних мовах.

3.3.6. Фразеологізми у християнсько-богословській терміносистемі німецької мови

Фразеологія (від грецького φράσις “мовний зворот” і λόγος “наука”) раніше визначалася як “ораторський вислів”. К. Палм визначає фразеологію “як науку або вчення про сталі словосполучення мови, які в системі та в реченні можуть перейняти функції та значення окремих слів (лексем). Тому фразеологізми виступають засобом для розширення (збагачення) словникового складу, для номінації” [284,1].

Сьогодні фразеологія розглядається як підрозділ лінгвістики, яка займається фразеологізмами. Фразеологізми – це сталі словосполучення. В. Фляйшер вважає фразеологізмами такі синтаксичні словосполучення, які відрізняються від вільних словосполучень і принаймні містять один аутосемантичний елемент [242, 29-37, 62-65].

Ш. Баллі називає фразеологізмом такий складний вислів, в якому “кожна графічна одиниця цієї групи слів втрачає частину свого індивідуального значення або навіть взагалі не зберігає жодного значення; поєднання цих елементів виступає цілісною змістовною одиницею” [210, 65-66]. Р. Глезер подає визначення фразеологізму як стабільної загальноприйнятої групи лексем, форманта яких складається із декількох окремих слів, семи котрих складаються з особливого набору та складових комбінації компонентів сем, при цьому можуть додаватися нові компоненти, а при необхідності і такі компоненти, які не мають жодного стосунку до денотативно-словесного значення складових, що призводить до ідіоматичності фразеологізму [246, 19].

В.В. Виноградов виділяє три групи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення [42, 24-29]. Фразеологічними зрощеннями (ідіомами у вузькому розумінні) він вважає абсолютно неподільні словосполучення, значення яких не залежить від їхнього лексичного складу, від значення їхніх компонентів. Вони не вмотивовані і не

довільні. В їхньому значенні відсутній зв'язок зі значеннями їхніх компонентів, навіть потенційний. Фразеологічні єдності мають ознаки семантичної роздільності складників, мотивовані їхніми компонентами. Вони володіють такою властивістю, як потенційна образність. Фразеологічні єдності виступають потенційними еквівалентами слів і тому певним чином наближаються до фразеологічних сполучень, відрізняючись від них семантичною складністю своїх структур, потенційною здатністю вивести значення цілого виразу із семантичного зв'язку компонентів. Фразеологічними сполученнями автор називає фразеологічні групи, в яких значення слів-компонентів відокремлені набагато чіткіше й різкіше, однак вони не залишаються вільними [41, 144-155].

На думку І.І. Чернишевої, фразеологічні одиниці з точки зору “граматичних структур можуть виступати словосполученнями, предикативними сполученнями та реченнями. За характером значення, що виникає в ході взаємодії структури, сполучуваності та семантичного перетворення компонентів, розрізняє дослідниця: фразеологічні єдності, фразеологічні вислови, фразеологічні сполучення”. Фразеологічні єдності – це “неподільне семантичне ціле. У них поглинається та втрачається індивідуальний зміст слів-компонента”. Фразеологічними висловами вона називає одиниці, “які за своєю граматичною структурою становлять предикативне сполучення слів та речень”. Фразеологічними сполученнями вважає “фразеологізми, які виникли внаслідок одиничного зчеплення одного семантично перетвореного компоненту” [189, 39-46]: *die Darstellung Jesu* (Преображення Господнє), *Lamm Gottes*, (agneць Божий), *der Leib des Herrn* (тіло Христове). Фразеологізми такого типу зберігають семантичну самостійність компонентів.

Г. Бургер подає 3 ознаки, які характерні для фразеологізмів: полілексичність, сталість (усталеність) та ідіоматичність [219, 14-32]. За допомогою цих ознак автор розрізняє фразеологізми у вузькому та широкому розумінні. Словосполучення, які включають в себе всі три ознаки, належать до фразеології у вузькому розумінні слова. Якщо відсутня ознака ідіоматичності, то мова йде про фразеологію в широкому розумінні слова. Під полілексичністю розуміють такі вирази, які складаються принаймні з двох слів, при цьому не важливо, йдеться про повнозначні

слова (іменник, прикметник, дієслово тощо) чи неповнозначні (прийменники, артиклі, сполучники тощо) [219, 14-32]. Під усталеністю розуміють лексично-семантичну та граматичну стабільність. Жоден із компонентів не може бути заміненим, з граматичної точки зору також неможливі зміни [164, 56]. Комбінація таких слів загальноживана і зафіксована у мові. Розрізняють три типи усталеності: психолінгвістична, структурна та прагматична [219, 14-32]. Психолінгвістична усталеність полягає в тому, що фразеологізми в ментальному лексиконі мовця зафіксовані як стала комбінація слів. Складові частини такого фразеологізму можуть розглядатися і на основі його окремих складових. Однак перше значення, яке спадає на думку мовця, – це власне фразеологічне. Усталеність у структурному відношенні означає, що фразеологічні словосполучення, на відміну від вільних, часто виявляють специфічні аномалії, наприклад морфологічно-синтаксичні або лексико-семантичні: *in Teufels Küche kommen* (опинитися в скрутному становищі), *sein Golgota erleben* (пережити великі труднощі). Проте, більшість виразів все ж таки піддається варіації та модифікації. Прагматична усталеність стосується певної групи фразеологізмів, які пов'язані з певними ситуаціями, наприклад, *Bei allen Heiligen!* (Заради всього святого!)

В. Фляйшер, Р. Екерт та К. Гюнтер, поділяючи думку Г. Бургера, виділяють фразеологізми за семантично-синтаксичною усталеністю, репродуктивністю, багатоконпонентністю, ідіоматичністю [242, 29-37; 62-65], [238, 35]. Семантично-синтаксична усталеність сталих словосполучень вирізняється від вільних словосполучень сталістю окремих компонентів у словосполученні, які не піддаються заміні або можуть бути замінені при дотриманні строгих правил. Лексикалізація – фіксування фразеологізмів як лексичних одиниць у лексиконі, так звані фразеолексеми. Фразеолексеми – словосполучення, властивістю яких виступає комунікативно-граматична варіативність: *das Paradies auf Erden haben* (мати рай на землі).

Репродуктивність фразеологізмів “існує у свідомості носія мови як готова одиниця у загальному арсеналі сталих мовних словосполучень” [219, 62]. Це означає, що вони не заново створюються в процесі мовлення за синтаксичними

структурними моделями, а репродукуються як комплексна лексична одиниця: *das Jüngste Gerischt* (Страшний суд).

Багатокомпонентність для фразеологізмів німецької фахової мови богослов'я означає, як правило, наявність принаймні двох або більше компонентів і зворотів: *sein Kreuz auf sich nehmen* (взяти на себе свій хрест), *sein Kreuz tragen* (нести свій хрест).

Ідіоматичність – це з одного боку неможливість визначення значення цілого з його окремих частин, з іншого – додаткове значення як результат наявності у словосполученні слів з непрямим значенням та еквівалентності слову” [75, 73]. Загальне значення фразеологізму не відповідає окремим елементам виразу. Між загальною семантикою фразеологізму та значенням кожного слова окремо відсутній прямий зв'язок. Через відносну усталеність компонентів фразеологізмам властиве власне значення, яке полягає “у відсутності безпосереднього зв'язку між значенням усього фразеологізму та значенням їхніх компонентів” [49, 57].

Виділяють три ступені ідіоматичності: повна, часткова ідіоматичність та неідіоматичність фразеологізмів. Повна ідіоматичність полягає в тому, що зв'язок між значенням компонентів у межах фразеологізму та поза ним повністю “завуальоване” [314, 15]. Повні ідіоматичні фразеологізми з точки зору семантики неподільні. Їх також називають “ідіомами” [220, 37]. А. Балінт під ідіомою розуміє таку фразеологічну одиницю, значення якої не можна визначити із окремих її частин [209, 3]. Часткова ідіоматичність фразеологізмів полягає у подільності фразеологізму з погляду семантики цілого виразу, принаймні один з компонентів несе в собі власне значення. Г. Бургер використовує для їхнього позначення термін “часткові ідіоми” [219, 38]. Неідіоматичність фразеологізму виявляється у тому, що кожен із компонентів виразу відповідає своєму власному значенню. Такий фразеологізм семантично подільний, а Г. Бургер називає його “колокацією” [219, 38].

Отже, під ідіоматичністю розуміють таку властивість фразеологізму, за якої значення цілого виразу відрізняється від значення кожного окремо взятого елемента. Чим більша різниця в семантиці між фразеологічним словосполученням та його

окремими елементами, тим сильніша ідіоматичність фразеологізму: *grauer Mönch* (монах ордену францисканців) *Gott habe ihn selig!* (Царство йому небесне!). Якщо всі компоненти словосполучення семантично трансформуються, то мова йде про повні ідіоматичні вислови, якщо ж тільки окремі, то – частково ідіоматичні: *der verlorene Sohn* (блудний син), *der eingeborene Sohn* (єдинородний), *Selig, ihr Armen, denn euch gehört das Reich Gottes!* (Lk 6,20) (Блаженні убогі, бо їхнє Царство небесне!). Якщо ж значення окремих компонентів не трансформується, то це так звані неідіоматичні фразеологізми: *Herr, erbarme dich (meiner, unser)!* (Боже, будь милостивий до мене!). *Der Mensch denkt, Gott lenkt* (Чоловік мислить, Бог рядить). *Des Menschen Herz plant seinen Weg, doch der Herr lenkt seinen Schritt* (Sprichw. 16,9) (Серце людське обмірковує, але Господь управляє його кроком).

За формою фразеологізми не відрізняються від вільних словосполучень. Відмінність виявляється у загальній семантиці, оскільки фразеологізми проявляють у значенні своєрідний двоступеневий рівень, а саме: вони виступають носіями власне словесного значення та фразеологічного. Іншими словами, словесне значення виступає асоціативним, прихованим значенням, фразеологічне – актуальним. У певних випадках, виходячи із значення окремих елементів виразу, можна визначити значення цілого фразеологізму. “Той факт, що фразеологізми мають цілісне значення, яке не співпадає зі значенням окремих елементів, не означає, що зв'язок між сумарним словесним значенням, з одного боку, та фразеологічним, з іншого відсутній. Навпаки, якщо порівняти обидва значення, часто між ними можна встановити зв'язок” [219, 3].

Розглядаючи семантичні особливості фразеологізмів у мові, необхідно зауважити, що фразеологічні одиниці в ході формування фразеологічного значення виявляють певні особливості, які полягають у тому, що фразеологічна одиниця підпадає під подвійний змістовий вплив. З одного боку, “він виступає носієм певним чином інтерпретованих довербальних значень, на основі яких і сформувалося значення фразеологічної одиниці – системно закріплений зміст. З іншого боку, використання в дискурсі мовних одиниць з актуалізованими елементами системних значень формує новий зміст, який вербалізується знаками вторинної номінації” [5,

27]. К. Д. Пільц вважає, що фразеологізми принаймні складаються з двох слів, утворюють словесну групу/ синтагми, які хоч і пишуться окремо, однак виступають елементом однієї семантичної одиниці. Ця група слів у словниковому складі фіксована окремими її елементами і виступає рівноправною одиницею, вона ж є лексемою, належить до мови, не створюється заново в розмовній мові, але використовується із її словникового запасу [286, 20]. Особливість вживання фразеологізму з погляду семантики залежить ще й від того, “як той чи інший фразеологізм відрізняється від свого не фразеологічного еквівалента. Це означає, яким способом цей фразеологізм модифікує можливі та типові висловлювання в які він вбудований” [270, 195].

Національно-культурна своєрідність ідіоматики тієї чи іншої мови пояснюється особливостями лінгвокреативного мислення, етномовною специфікою інтерпретації пізнавального світу та особливостями вторинної концептуалізації й категоризації відображених у нашій свідомості уявлень про ціннісно-змістовний статус життєво важливих об’єктів. Закріплення за ідіомою певного значення в результаті інтерпретації предметного змісту – основа первинної семантизації оточуючого світу [5, 148-150]. “Постійність компонентного складу та структури виявляється як діалектична єдність константного й змінного” [9, 11].

Фразеологічні терміни зазвичай – це термінологічні вирази, значення яких, насамперед, визначається лише в межах фахової мовної системи. Фразеологізми в тексті можуть виконувати різні прагматичні функції. Це залежить від певних факторів, серед них – від сфери комунікації. У нашому випадку йдеться про фахову мову богослов’я. Фразеологізми у фахових мовах досить поширені і потребують особливо ретельного підходу до їх вивчення. Цю тему у своїх працях досліджують, зокрема, Г. Бургер, І.М. Вигнанська, М. Думе, Р. Екерт, О.А. Жиленко, О.І. Молотков, К.Д. Пільц, Н.В. Подольська, О.В. Суперанська, В. Фляйшер та ін.

Говорячи про фразеологічні терміни, слід зазначити, що розмежування загальноновживаних фразеологізмів від фахових вважається складним завданням. Фразеологічні терміни християнсько-богословської термінології утворюють особливу групу виразів, які функціонують “як окреме слово-термін” [220, 50]. Це

означає, що їхня семантика чітко окреслена, тобто нормована, і це відбувається всередині фахової мови. Цілісність фахових фразеологізмів залежно від фахового контексту виражається по-різному. Р. Екерт вважає, що багатоконпонентні терміни та усталені фахові вирази належать до фразеології і розглядаються як фразеологічні одиниці. [238, 58]. Інша група лінгвістів не вбачає в багатоконпонентних виразах елементів фразеології. Так, О. Молотков заперечує перенесення схеми утворення фразеологізмів через переосмислення основних словосполучень на утворення термінологічних словосполучень” [128, 61]. Цю ж думку поділяє також В. Талія, яка до фразеологізмів відносить тільки ті термінологічні словосполучення, які на відміну від звичайних словосполучень містять у собі власне термінологічний характер як особливий знаковий вид і пройшли процес семантичного переосмислення [173, 272]. В. Фляйшер вважає, що основна відмінність між термінологічними виразами, з одного боку, та нетермінологічними фразеологізмами, з іншого, така ж, як між терміном та не терміном [242, 72]. Кожен термін має своє понятійне поле, а тому не залежить від контексту і є фахово орієнтованим.

На відміну від В. Фляйшера, інший німецький дослідник Г. Бургер вважає, що доцільно терміни включати у фразеологію. Свою аргументацію він підтверджує тим фактом, що багато фахових висловів присутні у повсякденному вжитку. Г. Бургер розглядає як фразеологізми не тільки ті термінологічні словосполучення, які у повсякденній мові виявляють “вторинну метафоризацію”, але й такі термінологічні словосполучення, які зустрічаються у щоденному вжитку [220, 51]. У даному випадку йдеться про так звані “напівфахові” тексти, в яких фахове знання передається не фахівцям. Якщо говорити про тексти християнсько-богословського спрямування, до них можна віднести Катехизм Католицької Церкви, який, власне, писався і для світських – не фахівців, а також низка публікацій, які слугують для навчання мирян, зокрема серія видань “Grundkurs Christentum“ (базовий курс з християнства) о. Петера Карла Валлнера – монаха ордену цистерціанців, ректора Папської вищої школи Гайлігенкройц в Австрії. Наприклад, сталі вирази із видання *Die Eucharistie: in die Kirche gehen* (ходити в церкву – в прямому і переносному значеннях) [309, 7], *Gott bei uns, Gott mit uns* (hebr. “Immanuel”) (з нами Бог) [311, 9],

der Kuss der Liebe (поцілунок миру) [310, 17]. Фразеологізми такого типу не ідіоматичні або ідіоматичні незначною мірою. Вони радше мають характер напівідіомних колокацій.

М. Думе висуває низку критеріїв щодо фразеології у фахових мовах, зокрема, він стверджує, що за певних умов терміни певної фахової мови можуть розглядатися як фразеологізми. У фаховій мові критерії, які визначають чи класифікують фразеологізми (серед інших ідіоматичність, усталеність, загальноприйняте вживання, лексикалізація, репродуктивність), виступають важливими визначними чинниками для фразеологічних термінів, які тепер застосовуються не для загальноновживаної, а для фахової мови. Фразеологічні терміни виступають з'єднувальним ланцюгом між фразеологізмами та термінами. Фразеологічні терміни, згідно з дефініцією фразеологізму, повинні завжди утворювати групу слів, в той час як терміни можуть існувати і самотійно, як окремі слова. Фразеологічні терміни можуть мати як ідіоматичний, так неідіоматичний характер. Теорія В. Фляйшера через вищевказані критерії частково змінюється, оскільки він відхиляє включення фразеологічних термінів у названу групу. За умови прийняття вищевказаних критеріїв в рамках дослідження фахових мов можна зробити узагальнення стосовно того, в яких випадках терміни можуть виступати фразеологізмами. Це призводить, у свою чергу, до чіткого розширення значення поняття фразеологізм у дослідженні фахових мов [237, 64].

О.А. Шиленко, досліджуючи фразеологізми у фаховій мові, пропонує новий термін – фразеотермін. Під фразеотермінами автор розуміє “стійкі образні словосполучення, які складаються з двох або більше слів, що постійно відтворюються в мові та мовленні фахівцями різних галузей науки й техніки у вигляді фіксованої конструкції із властивим їй лексичним складом та значенням, і належать до відповідних терміносистем” [196, 530].

Таким чином, проведений аналіз фразеотермінів на основі словника Е. Агріколи з використанням класифікації І.І. Чернишевої дав можливість виявити у християнсько-богословській терміносистемі німецької мови такі особливості. Було зафіксовано 28 фразеологічних єдностей: *seinen Tag von Damaskus erleben*

(навернутися), *das Gelobte Land* (земля обітована), *vom Saulus zu Paulus werden* (змінити своє переконання), *Licht der Welt* (світло світу), *bei Sankt Petrus anklopfen* (помирати), *der barmherzige Samariter* (Лк 10, 25-37) (милосердний самаритянин), 67 фразеологічних висловів: *die Geheimnisse des Rosenkranzes* (таїнства розарію), *Heilige Stiege* (Святі Сходи), *das babylonische Exil der Päpste* (Авіньйонське вигнання пап), *geschlossene Zeit* (час посту), *den Himmel auf Erden haben* (щасливо і безтурботно жити), *des Menschen Wille ist sein Himmelreich* (кожен по-своєму щасливий), *Römisches Messbuch* (Римський міссал) та 158 фразеологічних сполучень: *der bittere Kelch des Leidens* (важка доля).

Отже, ми дійшли висновку, що термінологічний фразеологізм – мовна одиниця, яка складається з двох і більше слів, за структурою відносно усталена, за значенням цілісна, і відповідає вимогам як терміна, так і фразеологізму – наявна у християнсько-богословській термінології німецької мови і є досить поширеним явищем.

3.4. Семантичні моделі німецьких християнсько-богословських термінів

Семантичні зв'язки термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми досліджуються за допомогою семантичних моделей, зазначених в розділі 2, на базі двокомпонентних термінів-комполит та термінів-словосполучень.

У ході дослідження виявлено наступні семантичні моделі термінів-комполит: у категорії “рух” (262 одиниці, що становить 16 % від усіх аналізованих двокомпонентних термінів-комполит та термінів-словосполучень) знайдено моделі $R_{001}X_{020}R'_{053}X_{040}$ “рух, що має суб'єктом тіло”: *die Pilgerfahrt* (паломництво), $R_{001}X_{020}R'_{053}X_{060}$ “рух, що має об'єктом властивість”: *die ökumenische Bewegung* (єкуменічний рух), $R_{001}X_{020}R'_{061}X_{060}$ “рух, що має атрибутом властивість”: *die zweite Auferstehung* (друге воскресіння); в категорії ”тіло” (460 одиниць, що складає 28 % від аналізованого матеріалу) виявлено модель $R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$ “тіло, яке має атрибутом властивість”: *die Parochialkirche* (парафіяльна церква), модель $R_{001}X_{040}R'_{061}X_{040}$ “тіло, що має атрибутом тіло”: *der Sohn Gottes* (Син Божий), модель

$R_{001}X_{040}R'_{061}X_{020}$ “тіло, що має атрибутом рух”: *der gestürzte Engel* (пропащий ангел) та модель $R_{001}X_{040}R'_{050}X_{040}$ “тіло, що має суб’єктом тіло”: *der Jakobusbrief* (послання апостола Якова); в категорії “властивість” (919 одиниць, що дорівнює 56 % від аналізованого матеріалу) зафіксовані моделі $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$ “властивість, яка має атрибутом властивість”: *die heilige Messe* (богослужіння), $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{040}$ “властивість, яка має атрибутом тіло”: *der Patronatfest* (свято покровителя), $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{020}$ “властивість, яка має атрибутом рух”: *der Tag der Auferstehung* (день воскресіння).

Аналіз семантичних моделей християнсько-богословських термінів-комполит та термінів-словосполучень німецької мови виявив, що найбільш продуктивною моделлю виступає $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$ “властивість, яка має атрибутом властивість” (545 одиниць), що свідчить про високий рівень абстрактності у досліджуваній терміносистемі. Найменшу групу складають семантичні моделі категорії “рух” $R_{001}X_{020}R'_{061}X_{060}$ “рух, який має атрибутом властивість”. Детальніше про це розписано у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10.

**Семантичні моделі термінів-комполит та термінів-словосполучень
християнсько-богословської терміносистеми німецької мови**

	Семантична модель	Кількість термінів у моделі	Абсолютна кількість термінів	Відносна кількість
«властивість»	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$	566	919	56 %
	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{040}$	353		
«тіло»	$R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$	218	460	28 %
	$R_{001}X_{040}R'_{061}X_{040}$	126		
	$R_{001}X_{040}R'_{061}X_{020}$	63		
	$R_{001}X_{040}R'_{050}X_{040}$	53		
«рух»	$R_{001}X_{020}R'_{053}X_{040}$	110	262	16 %
	$R_{001}X_{020}R'_{053}X_{060}$	54		
	$R_{001}X_{020}R'_{061}X_{060}$	98		

Конструювання семантичних моделей дає змогу виявити найбільш продуктивні з них, що, у свою чергу, уможливило їх подальше застосування в процесі їхнього тлумачення, а також словотворення. Поряд із цим семантичні моделі в сукупності зі структурними дають змогу показати структурний тип термінологічної одиниці. До прикладу, структурно-семантична модель терміна *die Heiligenverehrung* виглядає наступним чином: $\frac{S + S_s}{R_{001}X_{020}R'_{053}X_{060}}$.

Дослідження відношення структурних та семантичних моделей виявило, що одна семантична модель реалізується у різних структурних. Так, семантична модель $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$, яка налічує 566 термінологічних одиниць, містить наступні

структурні групи: $\frac{S + S_s}{R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}}$ (393 термінологічні одиниці, що становить 69, 43 %

всіх термінологічних одиниць даної семантичної моделі), $\frac{S + A}{R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}}$ (25

термінологічних одиниць – 4, 42 %), $\frac{a + S}{R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}}$ (136 одиниць, що дорівнює

24, 03 % всіх термінологічних одиниць даної семантичної моделі), $\frac{A + A}{R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}}$ (12

одиниць, що складає 2,12 % всіх термінологічних одиниць даної семантичної моделі).

Окремої уваги заслуговує проблема взаємовідношення між структурними та семантичними моделями термінів. Для нашого дослідження можна використати

таку формулу: $V = \frac{r}{n}$, де r – кількість термінів досліджуваної структурної моделі в семантичній моделі; n – загальна кількість термінів цієї семантичної моделі [91, 51].

Так, питома вага семантичної моделі $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060} = \frac{393}{566}$ складає 0,69, де 566 – це загальна кількість термінів-комполит та термінів-словосполучень за семантичною моделлю $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$, а 393 – це кількість термінів із структурною моделлю $S + S$.

Таким чином, дослідження термінів-комполитів та термінів-словосполучень виявило найбільш типові структурно-семантичні моделі таких одиниць, серед яких

найбільшу групу 919 одиниць, що дорівнює 56 % від загальної кількості досліджуваного матеріалу, становлять терміни із категорії “властивість” із моделями $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$ “властивість, яка має атрибутом властивість”, $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{040}$ “властивість, яка має атрибутом тіло”, $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{020}$ “властивість, яка має атрибутом рух”.

Висновки до третього розділу

Проведений структурний та семантичний аналіз християнсько-богословських термінів німецької мови дає можливість зробити такі висновки.

1. В утворенні нових термінів задіяні морфологічний, семантичний та синтаксичний способи словотвору сучасної німецької мови, а також запозичення іншомовних лексем.

2. Аналіз німецьких композит християнсько-богословської терміносистеми свідчить про те, що словоскладання виступає продуктивним елементом в утворенні нових одиниць даної терміносистеми. У ході дослідження було виявлено такі структурні особливості: найбільш продуктивними групами виступають двокомпонентні (1251 одиниця) та трикомпонентні композити (142 термінологічні одиниці). Висока частотність вживання таких моделей свідчить про те, що подібні структури найбільш практичні й продуктивні, оскільки вони дають змогу дуже точно виразити поняття, пов'язані із богослов'ям та церковним устроєм, а також відповідають основним вимогам терміна: короткості і точності. У ході дослідження було встановлено, що компонентами композит виступають як основи слів, так і деривати. Більшість композит утворені за детермінативним підпорядкуванням, копулятивні композити менш характерні для даної терміносистеми.

3. Похідних термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми зафіксовано 971 (26,54 % від загальної кількості термінів досліджуваної терміносистеми). Утворені вони префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним способами. Структурний аналіз християнсько-богословських термінів-дериватів свідчить про те, що утворення нових термінів суфіксальним,

префіксальним та суфіксально-префіксальним способами – явище поширене. Найбільшу групу серед досліджених похідних термінів становлять одиниці, утворені за допомогою суфіксів – 713 термінологічних одиниць. Словотвірні суфікси *-er*, *-in*, *-ung*, *-logie*, *-ieren*, *-lich*, *-los*, *-voll* та префікси *un-*, *a-*, *über-*, *ex-*, *in-*, *anti-*, *ent-* містять у собі певне семантичне навантаження, що сприяє їхньому активному використанню в процесі утворення нових термінологічних одиниць.

4. Дослідження 463 термінів-словосполучень виявило наступні їх особливості. За семантичною структурою зафіксовано такі термінологічні одиниці, в яких усі складові частини виступають термінами, тільки одна зі складових частин виступає в ролі терміна, інша – загальноживане слово, а також ті, в яких окремі складові термінів-словосполучень належать до загальноживаної лексики, однак у певному поєднанні утворюють термін. За кількістю компонентів виявлено 390 двочленних термінів-словосполучень, що становить 84,2% від загальної кількості досліджуваних термінів-словосполучень, 72 тричленних, що становить 15,6% від загальної кількості досліджуваних термінів-словосполучень та 1 чотирикомпонентний термін, що складає 0,2% від усіх проаналізованих термінів-словосполучень. За морфологічною структурою найбільшу групу складають бінарні термінів-словосполучення, утворені від моделі *a + S* – 214 термінологічних одиниць, що становить 46,2% від загальної кількості проаналізованих термінів-словосполучень.

5. Аналіз 397 термінів-абревіатур німецької теологічної фахової мови виявив 4 групи утворення абревіатур за ініціальним, складовим, мішаним та неініціальними способами абревіації. Найбільшу групу складають терміни, утворені ініціальним шляхом – 236 одиниць, що становить 59,4% від загальної кількості проаналізованих термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми.

6. Етимологічний аналіз 2230 німецьких християнсько-богословських термінів-запозичень виявив такі особливості. Як показало дослідження, за своїм походженням найбільшу групу складають латинські та грецькі терміни, відповідно 67,62% та 26,24% усіх аналізованих термінів-запозичень. Запозичення з старовірської мови – третя за кількістю група, що становить 4,13% від усіх досліджуваних термінів-запозичень. Причина такої великої кількості запозичень із

латинської та грецької мов зумовлена, з одного боку, тим, що Біблія була перекладена саме цими класичними мовами, з іншого боку, – тривалий час латинська та грецька залишалися основними літургійними мовами. Поряд із цим богословські твори отців церкви та значної частини богословів були написані саме латинською, менше грецькою мовою. Усі ці фактори і сприяли запозиченню такої значної кількості християнсько-богословських термінів. Щодо способу потрапляння запозичень у мови найбільшу групу становлять прямі запозичення 87% від загальної кількості досліджуваних термінів-запозичень.. Решта 13% припадає на непрямі. Проаналізовані терміни-запозичення передають специфічні поняття теології і вирізняються високою точністю позначення й називання.

7. Терміни-кореневі слова утворюють незначну групу – 432 одиниці, що становить 11,81 % від загальної кількості опрацьованої лексики даної терміносистеми.

8. Аналіз синонімів християнсько-богословської терміносистеми німецької мови виявив, що дане явище у ній поширене. Зафіксовано 214 синонімічних рядів, кількість термінів у межах одного ряду становить від двох до дев'яти.

9. У ході дослідження явища антонімії у християнсько-богословській терміносистемі зафіксовано 68 антонімічних пар, серед яких 66 пар (97,06 % усіх опрацьованих антонімічних пар) становлять контрадикторні антоніми.

10. Полісемія для німецької християнсько-богословської терміносистеми – явище мало характерне – 6,1 % від загальної кількості проаналізованих термінів – оскільки вона небажана, так як спричиняє труднощі і може призвести до непорозуміння у фаховій комунікації. Найбільш поширені терміни із двома значеннями – 60,47 % (від загальної кількості зафіксованих багатозначних термінів).

11. Фразеологізми у досліджуваній терміносистемі – достатньо поширене явище. Зафіксовано 28 фразеологічних єдностей, 67 фразеологічних висловів та 158 фразеологічних сполучень.

12. Аналіз християнсько-богословської терміносистеми виявив наявність широкого застосування метафор, як мотивованих, так і асоціативних.

13. Проведений семантичний аналіз християнсько-богословських на основі термінів-комполітів та термінів-словосполучень виявив, що найбільш поширеною категорією виступає “властивість”, а серед семантичних моделей – $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$ “властивість, яка має атрибутом властивість”.

Результати досліджень висвітлені у публікаціях автора Вереш М.Т. [27; 28; 31; 32; 34; 35; 36; 37]

РОЗДІЛ 4

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ТЕОЛОГІЇ

Четвертий розділ висвітлює основні поняття дискурсу та тексту, виокремлює дискурс богослов'я, визначає його стратегії та тактики, встановлює засоби змістовної та формально-логічної зв'язності у німецьких богословських текстах, подає класифікацію німецьких богословських текстів, досліджує наявність термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми у богословських текстах за кількісними показниками, розглядає структурні та морфологічні особливості молитовних текстів. Практичний матеріал дослідження склали тексти енциклік, катехизму католицької церкви, науково-богословські тексти та молитви близько 1500 сторінок тексту.

4.1. Поняття дискурсу та тексту в парадигмах сучасних лінгвістичних досліджень

Останнім часом у лінгвістиці дедалі активніше об'єктом дослідження стає дискурс, який виступає головним елементом комунікативно-прагматичної парадигми. Поняття дискурсу не замінює поняття тексту. Дискурс – величина, значно ширша за текст. [104, 6]. Він позначає складне комунікативне явище, яке включає, крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, погляди, настанови, цілі, адресати), необхідні для розуміння тексту [66, 8]. Таку ж думку поділяє Н.Д. Арутюнова, розглядаючи дискурс як “зв'язаний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими факторами, текст, взятий у події <...>, мовлення, занурене в життя” [117, 136-137]. О.В. Яшенкова називає дискурсом “тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування (під каналом розуміють спосіб передавання повідомлення, що враховує фізіологічні можливості

людини), регулюється стратегіями та тактиками учасників, постає як синтез когнітивних, мовних і позамовних чинників, які визначаються конкретним колом “форм життя”, залежних від тематики спілкування, і має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів” [201, 91]. Мовленнєвий жанр, у свою чергу, – когнітивно-прагматична категорія одиниці дискурсу, яка існує у мовній свідомості комунікантів, словесно ними відтворюється та розпізнається у мовленні, є передумовою їх взаєморозуміння [193, 464]. Він містить у собі певну групу компонентів, до яких належать, серед іншого, комунікативна ціль, образ автора, характер адресата та мова втілення [107, 109].

На думку М.В. Шевчук мовленнєвий жанр виступає інтерактивною категорією комунікативного дискурсу, яка словесно (мовне оформлення) втілює інтенції адресанта в конкретній ситуації спілкування (диктум) з урахуванням передумов та наслідків комунікативної дії (фактор комунікативного минулого та майбутнього), апелює до свідомості, світоглядних позицій, тобто мовної картини світу адресата задля реалізації цілеспрямованої комунікативної мети” [193, 464].

Мовленнєвий жанр виступає з’єднувальним елементом дискурсу та мовленнєвого акту, де останній – це мінімальна несаможиття однаиця дискурсу, яка важливості набуває тільки в межах дискурсу. Мовленнєвий акт “як однаиця дискурсу не обмежується аспектами мовця та його інтенцією, а радше є мовленнєвою взаємодією мовця й слухача для досягнення перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення у процесі спілкування” [201, 91-94].

Розглядаючи мовленнєвий акт в межах комунікативно-прагматичної парадигми, одним із головних об’єктів якої виступає дискурс, необхідно зазначити, що науковці виділяють п’ять класів мовленнєвих актів, зокрема, репрезентативи (інформативні мовленнєві акти), директиви (мовленнєві акти, які спонукають до дії), комісиви (мовленнєві акти, скеровані на прийняття зобов’язання), експресиви (мовленнєві акти, які виражають емоційний стан мовця) та декларативи (мовленнєві акти – встановлення) [294, 10].

Репрезентативи стосуються мовленнєвих дій, ознаками яких виступають істинність та несуперечливість змісту, зокрема, констатація фактів, твердження (типу істина – неправда), описи, судження [294, 10].

Das menschliche Leben ist heilig, weil es von seinem Beginn an „der Schöpfermacht Gottes“ bedarf und für immer in einer besonderen Beziehung zu seinem Schöpfer bleibt, seinem einzigen Ziel. Nur Gott ist der Herr des Lebens von seinem Anfang bis zu seinem Ende: Niemand darf sich, unter keinen Umständen, das Recht anmaßen, ein unschuldiges menschliches Wesen direkt zu zerstören. Die menschliche Fortpflanzung erfordert das verantwortliche Mitwirken der Eheleute mit der fruchtbaren Liebe Gottes; das Geschenk des menschlichen Lebens muß innerhalb der Ehe mittels der spezifischen und ausschließlichen Akte der Eheleute verwirklicht werden gemäß den Gesetzen, die ihnen als Personen und ihrer Vereinigung eingeprägt sind [236].

Репрезентативи реалізуються також у молитовних текстах, зокрема, Нікейсько-Константинопольському Символі Віри. Сама структура “Символу Віри” репрезентує ті істини віри, в які повинна вірити кожна людина, яка хоче себе спасти. Складається текст “Символу віри” із трьох основних частин: “У першій частині зображена Божа Природа Першої Особи і чудове діло творення; у другій частині представлено другу Божу Особу і таїнство Відкуплення людей; у третій – Третю Особу Божу, джерело і першопричину нашого освячення” [85, 57]. Як зазначають укладники Катехизму католицької церкви “Символ віри” так розподілений на три частини, щоб охопити різні і найбільш відповідні думки. Використовуючи порівняння, яке часто вживали Отці Церкви, ми ті думки назвемо членами. Позаяк частини тіла відрізняються окремими членами, так і в цьому визнанні віри ті речі, в які мусимо чітко вірити і відрізняти від інших, ми слушно й доречно називаємо членами. Згідно з давньою традицією, засвідченою ще св. Амбросієм, звичайно нараховують дванадцять членів Символу Віри, які символізують число апостолів” [85, 57]:

Перша частина Символу Віри: Про Бога-Отця

Перший член Символу Віри:

Wir glauben an den einen Gott, den Vater, den Allmächtigen, der alles geschaffen hat, Himmel und Erde, die sichtbare und die unsichtbare Welt.

Друга частина Символу Віри: Про Ісуса Христа

Другий член Символу Віри:

Und an den einen Herrn Jesus Christus, Gottes eingeborenen Sohn, aus dem Vater geboren vor aller Zeit: Gott von Gott, Licht vom Licht, wahrer Gott vom wahren Gott, gezeugt, nicht geschaffen, eines Wesens mit dem Vater;

Третій член Символу Віри:

durch ihn ist alles geschaffen. Für uns Menschen und zu unserem Heil ist er vom Himmel gekommen, hat Fleisch angenommen durch den Heiligen Geist von der Jungfrau Maria und ist Mensch geworden.

Четвертий член Символу Віри:

Er wurde für uns gekreuzigt unter Pontius Pilatus, hat gelitten und ist begraben worden

П'ятий член Символу Віри:

ist am dritten Tage auferstanden nach der Schrift

Шостий член Символу Віри:und aufgefahren in den Himmel. Er sitzt zur Rechten des Vaters und

Сьомий член Символу Віри:

wird wiederkommen in Herrlichkeit, zu richten die Lebenden und die Toten; seiner Herrschaft wird kein Ende sein.

Третя частина Символу Віри: Про Святого Духа

Восьмий член Символу Віри:

Wir glauben an den Heiligen Geist, der Herr ist und lebendig macht, der aus dem Vater und dem Sohn hervorgeht, der mit dem Vater und dem Sohn angebetet und verherrlicht wird, der gesprochen hat durch die Propheten,

Дев'ятий член Символу Віри:

und die eine, heilige, katholische und apostolische Kirche.

Десятий член Символу Віри:

Wir bekennen die eine Taufe zur Vergebung der Sünden.

Одинадцятий член Символу Віри:

Wir erwarten die Auferstehung der Toten und

Дванадцятий член Символу Віри:

das Leben der kommenden Welt [267, 82].

Директиви – види мовленнєвого акту, які реалізуються у вигляді пропозиції, запрошення, вимоги [294, 10].

Ich wende mich an euch, ehrwürdige Brüder im Bischofsamt, die ihr mit mir die Verantwortung teilt, die „gesunde Lehre“ (2 Tim 4, 3) zu bewahren, mit der Absicht, einige Aspekte der Lehre zu präzisieren, die entscheidend sind, um dem zu begegnen, was man wohl ohne Zweifel eine echte Krise nennen muß, so ernst sind die Schwierigkeiten, die daraus für das moralische Leben der Gläubigen und für die Gemeinschaft in der Kirche wie auch für ein gerechtes und solidarisches soziales Leben folgen [265].

Комісиви – це мовленнєві акти, які покликані обов’язково виконати певну дію або примусити мовця дотриматися певних правил [294, 10].

Die Weitergabe des menschlichen Lebens ist von Natur aus einem personalen und bewußten Akt anvertraut und als solcher den heiligsten Gesetzen Gottes unterstellt. Diese Gesetze sind unveränderlich und unverletzlich; niemand darf sie missachten und übertreten. Darum darf man keine Mittel gebrauchen und keinen Methoden folgen, die bei der pflanzlichen und tierischen Fortpflanzung erlaubt sein können [236].

Експресивами вважаються мовленнєві акти, які виражають емоційний стан мовця: своє ставлення, настрій, побажання, оцінку тощо [294, 10].

Die Kirche bekräftigt jedoch ihre auf die Heilige Schrift gestützte Praxis, wiederverheiratete Geschiedene nicht zum eucharistischen Mahl zuzulassen. Sie können nicht zugelassen werden; denn ihr Lebensstand und ihre Lebensverhältnisse stehen in objektivem Widerspruch zu jenem Bund der Liebe zwischen Christus und der Kirche, den die Eucharistie sichtbar und gegenwärtig macht. Darüber hinaus gibt es noch einen besonderen Grund pastoraler Natur: Ließe man solche Menschen zur Eucharistie zu, bewirkte dies bei den Gläubigen hinsichtlich der Lehre der Kirche über die Unauflöslichkeit der Ehe Irrtum und Verwirrung [263].

Alle bitte ich, sich intensiv um den Menschen, den Christus im Geheimnis seiner Liebe gerettet hat, und um sein ständiges Suchen nach Wahrheit und Sinn zu kümmern [264].

Розглядаючи текст як елемент дискурсу, слід зазначити, що текст у сучасних лінгвістичних дослідженнях піддається різнобічному аналізу та характеристиці різних його типів. Перетворивши текст в об'єкт лінгвістичного дослідження, мовознавці, зокрема, Р.-А. Беаугранде, І.Р. Гальперін, В.-У. Дресслер, ван Дейк, О.І. Москальська, Г. Фатер зробили значний внесок у розвиток лінгвістики ХХ – ХХІ ст. Дискурс розглядається також як цілісний і зв'язний текст, актуалізація якого детермінована різноманітними соціокультурними факторами. В ньому відображені не лише мовні форми висловлювань, а й оціночна інформація (особистісна характеристика комунікантів, їх “фонові” знання, комунікативні наміри) [100]. Комунікативно-прагматичний аспект вказує на домінуючу комунікативну функцію тексту, яка визначає вид комунікативного контакту, яким той, хто говорить чи пише за допомогою тексту, хоче слухачеві або читачеві щось виразити. Когнітивний аспект стосується, як правило, регулярних визначених умов розуміння тексту, які визначені мовною дієвою системою. Поряд із цим даний аспект включає також і попередні знання для розуміння конкретного тексту [213, 8]. Так, наприклад, у проповіді, як в одному з видів мовної комунікації в богослов'ї, йдеться про “конкретну комунікативну подію, яка фіксується в письмових текстах та усній мові, що здійснюється в певному, когнітивному та типологічно зумовленому комунікативному просторі – дискурсі” [191, 143].

Текст можна розглядати як з точки зору структури, так і з погляду семантики. Структурою Л. Ельмслев називає “автономну сутність із внутрішніми залежностями. Вона позначає не простий набір елементів, а ціле, що утворене за допомогою взаємопов'язаних елементів таким способом, що кожен залежить від іншого і може бути тим, чим він є завдяки відношенням із іншими елементами” [69, 180]. Семантикою позначають “весь зміст, інформацію, яка передається мовою або якою-небудь його одиницею” [117, 435]. Аналізуючи структуру тексту, неможливо його відділити від змісту, бо структура і семантика тісно пов'язані між собою. Текст

з точки зору структури акцентує увагу на подільності та лінійності його складових. “Семантична характеристика тексту полягає в його когерентності” [198, 118]. Для формування думки, передачі змістового висловлення застосовують семантичні функції граматичних засобів. Структурні функції “не основані на понятійному чи концептуальному змісті. <...> Структурні функції сприяють оформленню думки у комунікації. Однак, на відміну від семантичних функцій вони, слугують для цієї цілі не прямо, а опосередковано, беручи участь в організації тих мовних елементів, які виступають носіями семантичного змісту” [22, 61].

На думку В.Е. Чернявської, текст – це важливий елемент комунікативної системи, але не єдиний, він сам існує в системі дискурсу, тобто навколо – та надтекстовому екстралінгвістичному фоні [191, 12]. Текст – поняття функціонально-семантичне [253, 107]. Текст не автономний і не самодостатній — він основний, але не єдиний компонент текстової (мовленєво-розумової) діяльності. Важливими складовими цієї структури, крім тексту, є автор (адресант тексту), читач (адресат), сама дійсність, що відображається, і мовна система, з якої автор вибирає мовні засоби, які дозволяють йому адекватно втілити свій творчий задум. Тобто текст створюється з метою передачі досвіду предметно-пізнавальної діяльності певному адресату, а тому “завжди співвідноситься з комунікативною ситуацією та її антропоцентрами: автором та адресатом, суб’єктом мовлення та його партнером із комунікації” [190, 12]. Текст реалізує визначену комунікативну дію свого автора або авторів. В її основі лежить певна комунікативно-прагматична стратегія або текстова функція, яка проявляється за допомогою системи мовних та контекстуальних сигналів, які через формальне вираження передбачають адекватну реакцію адресата [58, 8]. Комунікація, яка відбувається між контактними особами (тим, хто говорить і слухає, тим, хто пише й читає), відбувається за допомогою тексту. Текст – операційна одиниця мови, а речення є його синтаксичною одиницею [253, 107]. Комунікативно орієнтована лінгвістика тексту, за Г. Фатером, розглядає питання про те, з якою метою можуть і повинні використовуватися тексти у комунікації (комунікативна функція тексту) [306, 20-22]. Щодо питання, яким критерієм повинен відповідати текст, немає однозначної відповіді. О. Селіванова в книзі

“Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія” визначає “два підходи до розгляду текстових категорій: перший ґрунтується на кваліфікації категорії тексту як бази для його створення, другий виявляє текстові категорії у вже створених текстах” [155, 602]. Головними категоріями тексту науковець подає: зв’язність, текстуальність, тема, інформативність, концепт та комунікативність. І.Р. Гальперін визначає десять категорій тексту: інформативність, поділ на члени, проспекція, ретроспекція, когезія, континуум, модальність, автосемантика, завершеність, підтекст [47, 27]. Р.-А. де Беаугранде та В. У. Дресслер визначають сім критеріїв тексту: когезія, когерентність, інтенціональність, інформативність, адресатність, ситуативність, інтертекстуальність [213, 3ff]. Категорії, які найбільш характерні для фахового тексту, розглянемо в наступних підрозділах.

Повертаючись до проблеми зв’язку дискурсу та тексту, слід зауважити, що у розумінні Т. А. ван Дейка, дискурс та текст взаємопов’язані наступним чином: “Дискурс – це текст плюс ситуація, а текст – це дискурс мінус ситуація” [66, 87]. На думку Т. Р. Кияка, “дискурс = текст + контекст. Останній включає в себе лінгвальні та екстралінгвальні параметри” [93, 86].

Необхідно зазначити, що, з огляду на розмаїття сфер людської діяльності, дискурс як процес мовної комунікації, що розгортається в часі й просторі, відбувається за допомогою конкретної мови, поєднується з конкретними психічними, когнітивними, соціальними тощо діями і станами та супроводжується взаємодією з різними суб’єктами та об’єктами, стає досить розгалуженою системою. Постійно розширюючись, він намагається охопити все більше різновидів професійно-орієнтованої комунікації. Дослідники виділяють педагогічний, науковий, політичний, побутовий, релігійний дискурси тощо [201, 90-94]. Для нашого дослідження релевантним є релігійний дискурс, під яким розуміють тип спілкування, властивий для церкви як інституції, що містить всі особливості, характерні для спілкування в такому середовищі [83,65]. А.К. Салахова уточнює визначення і вважає, що релігійний дискурс – це сукупність усних та писемних текстів, які слугують для спілкування в межах церкви та містять такі особливості, як: ієрархію комунікантів, певний хронотоп (зв’язок часу та простору), відповідні

цінності та норми релігійної комунікації, чіткі цілі та відповідні стратегії [152, 109]. Детальніше про стратегії та тактики мовної комунікації висвітлено у другому розділі.

Релігійний дискурс реалізується в трьох сферах, а саме: у храмі (молитва, богослужіння, прийняття святих тайн), за межами храму (навчання в богословських семінаріях та на теологічних факультетах, виступи на теологічних конференціях, заняття з релігії в школах) та у світському середовищі (виступи в засобах масової інформації) [152, 109]. До стратегій релігійного дискурсу відносять молитовну та сповідальну стратегії, стратегію самоідентифікації, пояснювальну, оцінну, закличну, обрядову, стратегію форсування емоційного настрою [201, 166]. Релігійний дискурс включає більш широку сферу спілкування, де не потрібні фахові знання, на відміну від богослов'я, яке можна виокремити в окремий дискурс. Вважаємо, що варто також виокремити сферу навчання в богословських семінаріях та на теологічних факультетах, виступи на теологічних конференціях в окремий дискурс богослов'я.

Дискурс богослов'я чітко співвідноситься із богослов'ям як наукою, включає, окрім фахового богословського тексту, екстралінгвальні фактори – знання про Бога та Божественне Об'явлення, має учасників комунікації – адресатів – богословів, священників, представників церковної ієрархії, а також вірян, містить настанови до духовного та морального життя, які базуються на Святому Письмі, Божественному Об'явленні та традиції Церкви, має усну та писемну форму вияву та відбувається в межах конкретних каналів спілкування: літургічні відправи, молитви, богословські конференції, лекції на богословських факультетах, навчання в богословських семінаріях.

Дискурс богослов'я регулюється також конкретними стратегіями. Беручи за основу типологію комунікативних стратегій за Т. Толмачовою, яка базується на групах мовленнєвих актів, об'єднаних схожими комунікативними функціями [177, 96], до стратегій богословського дискурсу відносимо інформативно-комунікативну, що містить сукупність мовленнєвих дій, основне завдання яких – це подання та отримання інформації. У богословському дискурсі це стосується передусім питань віри, яку можна назвати віросповідальною. На рівні мовленнєвих актів реалізується

за допомогою здебільшого репрезентативів, які виражають істинність та несуперечливість.

Der vorliegende Katechismus will im Licht des Zweiten Vatikanischen Konzils und der Gesamtradtion der Kirche eine organische Synthese der wesentlichen und grundlegenden Inhalte der katholischen Glaubens- und Sittenlehre vorlegen. Seine Hauptquellen sind die Heilige Schrift, die Kirchenväter, die Liturgie und das Lehramt der Kirche. Er ist als „Bezugspunkt für die Katechismen oder Kompendien“ gedacht, „die in den verschiedenen Regionen zu erstellen sind“ [267, 40].

Дискурс богослов'я може послуговуватися також емоційно-впливовою та регулятивно-спонукальною комунікативними стратегіями. За допомогою емоційно-впливової виражається емоційний стан співрозмовника, а регулятивно-спонукальної – безпосереднє спонукання до виконання дії. Реалізується за допомогою експресивів, директивів та комісивів.

Alle bitte ich, sich intensiv um den Menschen, den Christus im Geheimnis seiner Liebe gerettet hat, und um sein ständiges Suchen nach Wahrheit und Sinn zu kümmern [264].

Sie müssen der Familie eine besondere Liebe schenken. Das ist ein konkreter, verpflichtender Auftrag [263].

Volk: Gabe des Friedens, Opfer des Lobes!

Der Priester ruft: Die Gnade unseres Herrn Jesus Christus, die Liebe Gottes des Vaters und die Gemeinschaft des Heiligen Geistes sei mit euch allen.

Volk: Und mit deinem Geiste.

Priester: Erheben wir die Herzen.

Volk: Wir haben sie beim Herrn.

Priester: Lasst uns Dank sagen dem Herrn.

Volk: Es ist würdig und recht, den Vater und den Sohn und den Heiligen Geist anzubeten, die wesenseine und ungeteilte Dreifaltigkeit [230, 75].

До зазначених вище стратегій богословського дискурсу можна віднести також молитовну та сповідальну стратегії, які можуть належати як до релігійного, так і до богословського дискурсу, оскільки дискурси можуть переплітатися. Молитовна

стратегія пов'язана передусім із щирим зверненням до Бога. Молитва є сходженням душі до Бога або прохання до Бога про відповідні блага [79, 263]. До молитовної стратегії, яка реалізується за допомогою тактик звеличування, покаяння, прохання та подяки, можна також долучити і визнання віри.

Wir glauben an den einen Gott, den Vater, den Allmächtigen, der alles geschaffen hat, Himmel und Erde, die sichtbare und die unsichtbare Welt. <...> Wir erwarten die Auferstehung der Toten und Leben der kommenden Welt [245].

Сповідальна стратегія, на відміну від молитовної передбачає присутність священика, оскільки “сповідь відбувається перед священиком, який є свідком каяття грішника і посередником Божого прощення” [86, 150]. “Знай, що сам Христос, наш Спаситель, Який знає всі сокровенні тайни людських сердець, є невидимо присутній, приймаючи твою сповідь” [143]. Сповідальна та молитовна стратегії пов'язані, оскільки до сповіді потрібно приготуватися молитовним іспитом совісті. Важливими умовами є щире розкаяння, примирення з ближнім. Приступивши до сповіді, щиро визнавши священику всі гріхи, особа приймає повчання сповідника, накладену покуту й розрішення [86, 151]. Таким чином можна виокремити у сповідальній стратегії наступні тактики: іспит сумління, розкаяння, примирення, повчання, покута та розрішення. Об'єднавши всі сакраменти в одну стратегію, до яких належить також сповідь, можна виділити сакраментальну стратегію, яка включає в себе окрім сім святих тайн також і молитовну, оскільки це відбувається у богослужінні через молитву. У дискурсі богослов'я в межах регулятивно-спонукальної комунікативної стратегії, яка направлена на керування поведінкою комуніканта, можна виокремити стратегію декалога, яка спонукає учасника комунікації до виконання певних дій: дотримання десятиох заповідей Божих, удосконалення в Божих та моральних чеснотах, які можна віднести до тактик.

Необхідно зазначити, що дискурс та термінознавство пов'язані між собою через термін, оскільки він у процесі фахового спілкування (комунікації) “залишається головною та домінуючою одиницею” [1]. У фаховій комунікації та терміносистемі термін виступає основною одиницею. Якщо фахова мова як сукупність усіх мовних засобів для забезпечення комунікації у професійній сфері

включена у фаховий дискурс, а термінологія забезпечує чітке функціонування фахової мови, то ці три елементи також взаємопов'язані.

Цей же принцип можна застосувати і по відношенню до досліджуваної нами терміносистеми, вважаючи, що фахова комунікація у сфері богослов'я забезпечується мовними засобами фахової мови богослов'я, яка, у свою чергу, послуговується термінами богословської терміносистеми: фахова комунікація у сфері богослов'я → фахова мова богослов'я → богословська терміносистема.

Основними компонентами фахової комунікації є продуцент (письмового чи усного) фахового тексту, фаховий текст та його реципієнт [290, 54]. Різницю між текстом та фаховим текстом підкреслює Р. Глезер, вказуючи, що “текст – це результат ментально-лінгвального опрацювання загальновідомого об'єкта за конвенціоналізованим зразком, а фаховий текст – це результат ментально-лінгвального опрацювання специфічного для фаху об'єкта за конвенціоналізованим зразком” [247, 18]. К.-Д. Бауманн вважає фаховим текстом “комплексну одиницю, яка, з одного боку, складається із соціальних, ситуативних та тематичних факторів, а з іншого, – через них зумовлена текстово-структурними, стилістичними та формальними властивостями” [212, 9]. “Фаховий текст як результат комунікативної діяльності становить зв'язане, логічно структуроване, завершене комплексне висловлення, яке описує специфічний для певного фаху об'єкт адекватними для ситуації мовними засобами й може доповнюватися візуальними засобами на кшталт символів, формул, рівнянь, графіків, рисунків тощо” [247, 18].

Основа фахового тексту – це термінологічна лексика, яка є об'єктом дослідження термінознавства як науки про фахові поняття та їхні номінації у фахових мовах [125, 163]. Схематично зв'язок між фаховою комунікацією у богослов'ї та компонентами фахової комунікації, зокрема, терміном (елемент терміносистеми, який виступає об'єктом нашого дослідження) можна відобразити наступним чином:

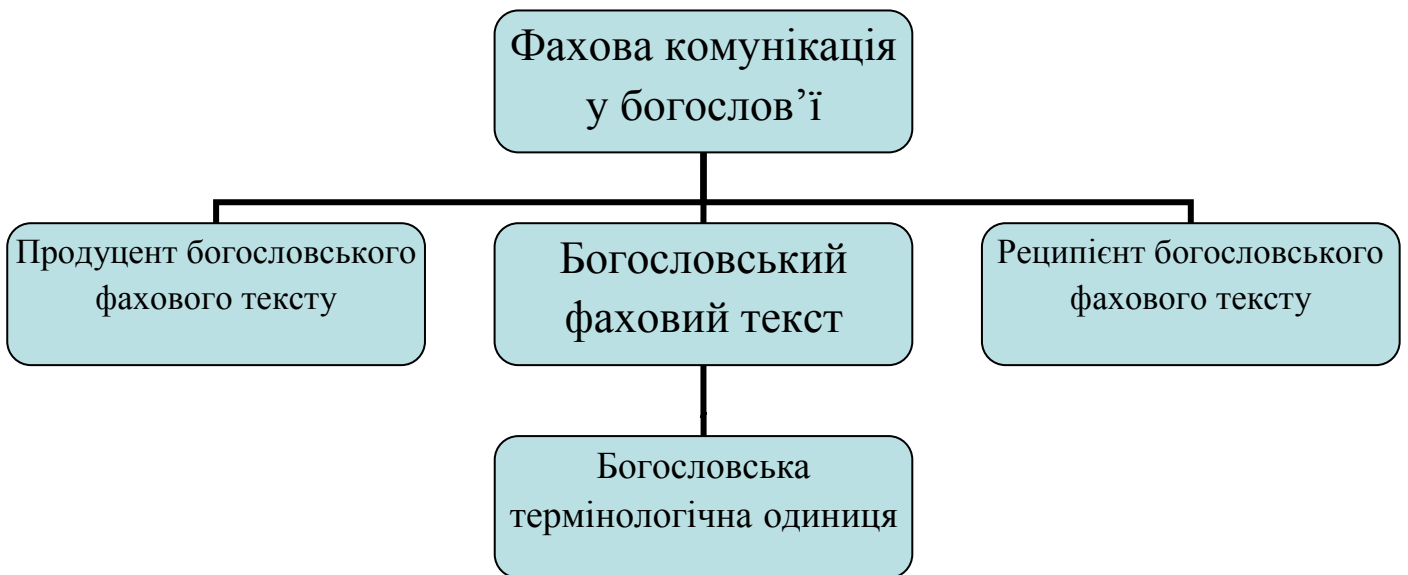

Рис. 4.1 Зв'язок фахової комунікації та термінологічної лексики

Слід також зазначити, що характерними критеріями фахового тексту, на думку Т. Рьолке, виступають когезія, когерентність, інтенціональність, інформативність, ситуативність, інтертекстуальність [290, 87]. Подані критерії для богословського фахового тексту будуть охарактеризовані в наступному підрозділі.

Таким чином, проаналізувавши поняття дискурсу та тексту в парадигмах сучасних лінгвістичних досліджень, можна зробити висновок, що фахова комунікація в галузі богослов'я забезпечується дискурсом богослов'я. Дискурс богослов'я містить богословський фаховий текст та екстралінгвальні фактори, послуговується стратегіями та тактиками богословського дискурсу. Домінуючими одиницями фахової комунікації в межах богослов'я виступають богословські терміни, які є елементами фахового тексту.

4.2. Класифікація німецьких богословських фахових текстів

Стосовно визначення поняття типів тексту, то з ними пов'язані два основні пізнавальні інтереси. З одного боку, термін “текст” визначають та використовують як у щоденному вжитку, так і у практиці окремих наук про текст (літературі, теології, юриспруденції, історії та філософії). З іншого боку, сама лінгвістична теорія тексту зацікавлена у визначенні поняття його типів [252, 1].

Існує декілька критеріїв класифікації текстів, зокрема, класифікація за предметом та постановкою мети, класифікація за типами частин текст у цілому тексті [252, 54], класифікація за комунікативно-орієнтованими критеріями [256, 67]. Г. Гелбіг класифікує тексти за критеріями: 1) монологічний або діалогічний; 2) спонтанний чи не спонтанний (розрізняє також не спонтанний, попередньо обміркований, не зафіксований за допомогою мовних засобів та не спонтанний, попередньо обдуманий, зафіксований; 3) присутність або відсутність партнера; 4) кількість мовних партнерів (передавач інформації та реципієнт); 5) публічність мовного висловлювання; 6) специфічність партнерів (приналежність до конкретної суспільної групи та ін.); 7) усний – писемний; 8) модальність викладу теми (щось обговорюється, описується, аргументується чи асоціюється); 9) ступінь регулювання або комунікативно-теоретичних затрат [256, 73].

Подані критерії, за Г. Гелбігом, визначають процес утворення тексту, а не його результат. Незважаючи на значну кількість критеріїв, можна визначити чотири типи тексту: діалог, дискусія, доповідь та книжка. Перші три пояснюють радше процес комунікації, четвертий стосується результату тексту. Якщо узагальнити критерії, подані Г. Гелбігом, то можна визначити, що такі критерії, як присутність або відсутність партнера, кількість мовних партнерів, публічність мовного висловлювання та специфічність партнерів, стосуються співрозмовника. Критерії: монологічний або діалогічний, спонтанний чи не спонтанний, усний – писемний, модальність викладу теми і ступінь регулювання комунікативно-теоретичних затрат – комунікативних властивостей. Критерії: усний – писемний та модальність викладу теми – характеризують текст як результат процесу комунікації. Критерій “усний – писемний” – найважливіший, оскільки “усний” – це текст у стані зародження (лат. *statu nascendi* – текст як процес утворення тексту). При сказаному тексті (усному, не прочитаному) реципієнт сприймає одночасно дві речі: життєвий процес утворення тексту та його результат. На даному етапі слухач чітко може визначити зв'язок між продуцентом (жести, дикція, інтонація), процесом формування тексту та результатом (готовим текстом). Написаний текст подає готовий результат, об'єктивну картину і може бути прочитаний [256, 78-80].

Класифікація богословських текстів – досить складний процес з огляду на різновид та розмаїтість текстів, які належать до даної сфери. Класифікацією релігійних та богословських текстів у своїх працях займається, зокрема, польська лінгвістична школа: І. Багорова, Я. Вірус-Ковальський, М. Макуховська, Я. Містрик, Я. Пужиніна, та ін. Серед вітчизняних лінгвістів на увагу заслуговує дослідження Н.Д. Бабич.

Я. Містрик робить поділ текстів на дві великі групи, беручи за основу їхню функціональність. Перша група – катехизні, які містять основні виклади віри, моралі та догми, впливають на віру та укріплюють її. До них можна віднести Святе Письмо, Катехизм та тексти проповідницького змісту. Друга група – конфесійні, які маніфестують, прославляють Бога, наприклад, молитви особисті та ті, що відбуваються в храмі, а також процесійні тексти [281, 82-89]. І. Баєрова залежно від сфери функціонування розрізняє такі групи текстів, як проповідництво, катехизм, церковні документи [208, 21-25], а М. Макуховська – Святе Письмо, проповіді, молитви, релігійні пісні, духовні послання [279, 454 - 456]. Н.Д. Бабич виділяє науково-богословську, навчально-богословську, богослужбово-методичну, молитви, проповіді, тлумачення богословської літератури, канонічно богословську, популярно богословську [14, 85].

Беручи до уваги зазначені вище поділи, пропонуємо наступну класифікацію богословських текстів, базуючись на їхній функціональності, а саме: Біблія, проповіді з тематичним розгалуженням (весільні, похоронні, щоденні), богослужбові тексти та молитви, Папські документи та документи Магістерії Церкви (енцикліки, Папські листи, декларації, документи Соборів, документи Папських конгрегацій, Папські послання), церковно-правові збірки та документи (кодекс канонів, кодекс канонів для Східних Церков, декрети, циркулярії), катехитичні (містять основи віри), науково-богословські, богословські енциклопедії та словники, тексти популярної богословської літератури.

4.3. Засоби змістової та формально-логічної зв'язності у німецьких богословських фахових текстах

Як вже раніше зазначалося, фахова комунікація в межах богослов'я забезпечується, зокрема, за допомогою фахового тексту, який співвідноситься з фаховою мовою богослов'я, послуговується богословськими термінами як елементами богословської терміносистеми. Важливими засобами змістовної та формально-логічної зв'язності фахового тексту в цілому та богословського зокрема виступають когезія та когерентність, які характерні також і для інших фахових мов.

Когезія – це структурно-граматичний різновид зв'язності тексту, показниками якого є формальні засоби зв'язку слів, речень, зокрема узгодженість морфологічних категорій слів, синтаксичні відношення сурядності й підрядності, поверхнева організація синтаксичних структур, повтори, анафоричні зв'язки, сполучники, порядок слів тощо [155, 210]. В іншому місці когезію визначають як взаємозв'язок поверхневої структури тексту: граматично-синтаксичну, лексичну, ритмічну та графічну [191, 20]. Термін когезія запозичений із фізики і характеризує зв'язок всередині тіла в межах однієї фази [183, 391]. З точки зору лінгвістики, когезія вказує на морфологічний зв'язок категорії слів та синтаксичні відношення між частинами речень, які перебувають у відповідному взаємозв'язку в межах певного тексту. Зв'язки на морфологічному рівні можна досягнути, зокрема, за допомогою використання граматичних категорій часу, способу, роду, числа, відмінка, особи тощо. На синтаксичному рівні це відбувається за допомогою сполучників та сполучних слів, прийменників, артиклів, займенників для морфологічної й семантичної узгодженості слів на рівні синтаксичної структури, дотриманні правил синтаксичної будови речення тощо [125, 69].

Проаналізуємо засоби когезії, опираючись на фахові тексти, зокрема, отців церкви, святих, сучасних теологів, енциклік Папи Івана Павла II, катехизму католицької віри, а також молитовного тексту Нікейсько-Константинопольського Символу Віри.

Сполучні слова, займенникові прислівники та клішовані звороти використовуються у фахових текстах для того, щоб пов'язати окремі сегменти речення, фрази, надфразової єдності або ж тексту. Семантика цих сполучних слів та словосполучень показує на типи логічних відношень на рівні синтаксичної структури тексту, наприклад, *damit, dadurch, denn* (наслідок); *nämlich, im allgemeinen* (пояснення), *hingegen, im Gegenteil dazu* (протиставлення), *weiterhin* (приєднання) та інші [125, 69-70].

Der biblische Text, der diese ganz persönliche Dimension von Ostern am deutlichsten zum Ausdruck bringt, ist 1 Kor 5,7 : „Schaff den alten Sauerteig weg, damit ihr neuer Teig seid. Ihr seid ja schon ungesäuertes Brot; denn als unser Paschalamm ist Christus geopfert worden.“ Damit sind wir bei jenem berühmten „Pascha des Menschen“ angekommen, das von Anfang an in der Bibel mit dem „Pascha Gottes“ einhergeht und von den Vätern als Übergang von den Lastern zu Tugenden und von der Schuld zur Gnade definiert worden ist [221, 114].

Der heilige Johannes Chrysostomus sagt sehr richtig: “Wer die Ehe abwertet, schmälert auch den Glanz der Jungfräulichkeit; wer sie hingegen preist, hebt deren Bewunderungswürdigkeit mehr hervor und macht sie leuchtender. Was nämlich nur durch den Vergleich mit Schlechterem gut erscheint, dürfte kaum besonders gut sein; was jedoch, verglichen mit anerkannt Gutem, noch besser ist, das ist im Übermaß gut” [263].

Die Absicht des Lehramtes war und ist es weiterhin zu zeigen, dass der hl. Thomas ein authentisches Vorbild für alle ist, die nach der Wahrheit suchen. Denn in seinem Denken haben der Anspruch der Vernunft und die Kraft des Glaubens zur höchsten Zusammenschau gefunden, zu der das Denken je gelangt ist [264].

Логічні зв'язки у реченні реалізуються сполучниками сурядності (*und, oder, aber, sondern, denn* тощо) та підрядності (*weil, obwohl, ob, während, als* тощо), а також за допомогою парних сполучників та прислівників (*nicht nur – sondern auch, entweder – oder, weder – noch* тощо). Вербалізація може також відбуватися за допомогою інфінітивних конструкції *um + zu + Infinitiv* (мета) [125, 70-71].

Das Sakrament wird nicht durch die Gerechtigkeit des Menschen, der [das Sakrament] spendet oder empfängt, sondern durch die Kraft Gottes vollzogen [302, 8].

Weil der Mann die Vaterschaft Gottes selbst (Vgl. Eph 3,15) auf Erden sichtbar macht und nachvollzieht, ist er berufen, die gleichmäßige Entwicklung aller Mitglieder der Familie zu gewährleisten [263].

Obwohl Gott sich offenbart, bleibt er doch ein unaussprechliches Geheimnis [267, 93].

Wie Christus vom Vater gesandt wurde, so hat er auch selbst die vom Heiligen Geist erfüllten Apostel gesandt, nicht nur, um der ganzen Schöpfung das Evangelium zu verkünden und die Botschaft zu bringen, dass der Sohn Gottes uns durch seinen Tod und seine Auferstehung von der Macht des Satans und vom Tod befreit und in das Reich des Vaters versetzt hat, sondern auch, um das Heilswerk, das sie verkündeten, durch das Opfer und die Sakramente zu vollziehen, um die das ganze liturgische Leben kreist [225].

У когезії виділяють також метакомунікативні висловлення як спосіб експліцитного зв'язування тексту, за допомогою яких підкреслюють структуру й перспективу представлення матеріалу в проекції на обрану тему й адресата <...> На мовному рівні виокремлюють, зокрема, дієприкметникові звороти та іменники у формі множини, утворені від дієслів *führen, ausführen, betrachten, darlegen, darstellen, erläutern, erörtern, bahandeln, schildern* тощо. із загальною семантикою “вказувати, розглядати, викладати”, а також від дієслова *erwähnen* “згадувати” [125, 72- 73].

Vor dem Hintergrund dieser allgemeinen Betrachtungen gilt es nun, eine unmittelbarere Untersuchung des Verhältnisses zwischen geoffenbarter Wahrheit und Philosophie vorzunehmen [264].

На основі проілюстрованого нами матеріалу можна зробити висновок, що явище когезії характерне для німецького фахового богословського тексту і стосується поверхневої його структури.

Наступний важливий критерій тексту – це когерентність. На думку О. Селіванової, “когерентність протиставляється когезії і позначає змістовний, семантичний різновид зв'язності, показниками якого є семантичне узгодження лексичних одиниць, тематично однорідні ряди слів, повтори, синоніми, антоніми, пароніми, гіпероніми, гіпоніми, партоніми, семантико-стилістичні фігури тощо”

[155, 210]. О. В. Станіслав вважає “когерентність тексту результатом взаємодії логіко-семантичного, синтаксичного і стилістичного видів когезії, причому основою когерентності виступає логіко-семантична когезія речень” [166, 134]. Водночас під когерентністю розуміють семантично-когнітивний зв'язок у різних її аспектах: причинно-наслідковим, часовим та референціальним [191, 20]. Слід також зазначити, що “референційна когерентність тексту реалізується в референційних виразах, які слугують позначенням не безпосередньо сутностей та реалій навколишнього світу, а нашого уявлення про них. Мовними засобами репрезентації референційної когерентності виступають проста та складні номінації сутностей і реалій та їхні семантичні відповідники; повні та часткові рекурсії, проформи у вигляді займенників, артиклів, прислівників та займенникових прислівників; дейктичні засоби репрезентації номінації у формі анафори або катафори; субститутивні варіанти номінації у формі синонімів, мезонімів, гіпонімів, гіперонімів тощо” [125, 67-67]. Наведемо декілька прикладів до вище сказаного, опираючись на принципи когерентності, зазначені А. Л. Міщенко [125, 67].

Повна рекурсія, яка виявляється у повторенні лексичних одиниць у тексті, зафіксована як у богословських фахових текстах, так і в молитві Симовлу Віри:

Wenn die Familie der erste “Weg der Kirche“ ist, muss man hinzufügen, dass auch die Zivilisation der Liebe “Weg der Kirche“ ist, der in der Welt verläuft und die Familien und die anderen nationalen und internationalen gesellschaftlichen Institutionen eben wegen der Familie und durch die Familien auf diesen Weg ruft. Denn die Familie hängt in vielfacher Hinsicht von der Zivilisation der Liebe ab, in der sie die Gründe ihres Seins als Familie findet. Und gleichzeitig ist die Familie das Zentrum und das Herz der Zivilisation der Liebe [261, 46].

Wir glauben an den einen Gott, den Vater, den Allmächtigen <...> Und an den einen Herrn Jesus Christus <...> Wir glauben an den Heiligen Geist <...> heilige, katholische und apostolische Kirche. Wir bekennen die eine Taufe zur Vergebung der Sünden. Wir erwarten die Auferstehung der Toten und das Leben der kommenden Welt [267, 82].

Проформи у вигляді займенників функціонують як еквівалент, наприклад, *Die Kirchenväter haben im Zuge der christlichen Überlieferung von der Familie als*

“Hauskirche”, als “kleiner Kirche”, gesprochen. Sie bezogen sich somit auf die Zivilisation der Liebe als auf ein mögliches System des Lebens und des menschlichen Zusammenlebens [261, 62].

Und an den einen Herrn Jesus Christus, Gottes eingeborenen Sohn, aus dem Vater geboren vor aller Zeit: <...>. Für uns Menschen und zu unserem Heil ist er vom Himmel gekommen, hat Fleisch angenommen durch den Heiligen Geist von der Jungfrau Maria und ist Mensch geworden. Er wurde für uns gekreuzigt unter Pontius Pilatus, hat gelitten und ist begraben worden, ist am dritten Tage auferstanden nach der Schrift und aufgefahren in den Himmel. Er sitzt zur Rechten des Vaters und wird wiederkommen in Herrlichkeit, zu richten die Lebenden und die Toten; seiner Herrschaft wird kein Ende sein [267, 82].

Дейктичні параметри тексту виокремлюються на рівні тексту або співвідносяться із позатекстовою інформацією. На рівні тексту представлені переважно означеними артиклями чи вказівними займенниками, які виконують функцію вказування на певні явища, процеси події тощо [125, 67]:

Die Familie verwirklicht vor allem das Gut des “Zusammenseins”, das Gut im wahrsten Sinne des Wortes der Ehe (daher ihre Unauflöslichkeit) und der Familiengemeinschaft. Man könnte es zudem als Gut der Subjektivität bezeichnen. Denn die Person ist ein Subjekt, und das ist auch die Familie, weil sie von Personen gebildet wird, die durch ein tiefes Band der Gemeinschaft verbunden sind und so ein einziges Gemeinschaftssubjekt bilden. Ja, die Familie ist mehr Subjekt als jede andere soziale Institution: mehr als die Nation, der Staat, mehr als die Gesellschaft und die internationalen Organisationen. Diese Gesellschaften, besonders die Nationen, erfreuen sich deshalb einer eigenen Subjektivität, weil sie von den Personen und ihren Familien erhalten. Sind das lediglich “theoretische” Überlegungen, formuliert, um die Familie in der öffentlichen Meinung zu “erhöhen”? Nein, es handelt sich vielmehr um eine andere Ausdrucksweise dessen, was Familie ist. Und auch sie läßt sich aus dem vierten Gebot ableiten.

Dies ist eine Wahrheit, die vertieft zu werden verdient: Sie unterstreicht nämlich die Wichtigkeit dieses Gebots auch für das moderne System der Menschenrechte. Die

institutionellen Anordnungen gebrauchen die Rechtssprache. Gott hingegen sagt: "Ehre!" Sämtliche "Menschenrechte" sind letzten Endes hinfällig und wirkungslos, wenn ihrer Grundlage der Imperativ "ehre!" fehlt; mit anderen Worten, wenn die Anerkennung des Menschen durch die einfache Tatsache, dass er Mensch, "dieser" Mensch ist, fehlt. Rechte allein genügen nicht [261, 59-60].

Субституції представлені переважно еквівалентними лексичними одиницями, які вказують на ідентичний референт і на мовному рівні реалізуються у формі метафоричних позначень, синонімів тощо [125, 68].

Die Kirche bekennt, dass die Ehe als Sakrament des Bundes der Ehegatten ein "tiefes Geheimnis" ist, da sich in ihr die bräutliche Liebe Christi zu seiner Kirche ausdrückt. Der hl. Paulus schreibt: "Ihr Männer, liebt eure Frauen, wie Christus die Kirche (метафора) geliebt und sich für sie hingegeben hat, um sie im Wasser und durch das Wort rein und heilig zu machen" (Eph 5,25–26).

Christus Jesus, unser Herr, Sohn Gottes (синоніми) – werden später der hl. Irenäus und viele andere Kirchenväter im Osten und im Westen sagen –, ist Menschensohn geworden, damit der Mensch Sohn Gottes werden kann [261, 84].

Встановлення когерентності тексту – це когнітивний процес, однак психолінгвістичні перспективи не повинні призводити до того, щоб мовні та комунікативні аспекти когерентності повністю зникли з поля зору. Через застосування дієвого, загальноприйнятого, комунікативній спільноті більш-менш обов'язково встановленого структурного та комунікативно-функціонального засобу продуцент тексту намагається управляти розумінням реципієнта.

Ще одним характерним аспектом богословського фахового тексту виступає інтертекстуальність. Під інтертекстуальністю розуміють "включення до тексту цілих інших текстів з іншим суб'єктом мовлення або ж їхніх фрагментів у вигляді цитат" [11, 56]. О.В. Михайлова визначає інтертекстуальність як "багатомірний зв'язок одного тексту з іншими за лініями змісту, жанрово-стилістичних особливостей, структури, формально-знакового вираження" [124, 6]. Для енциклік, документів Соборів, творів Отців, навчально-богословського та науково-богословського текстів характерна наявність значної кількості посилань на Святе

Письмо, бо воно виступає фундаментом християнського віровчення. Активно прослідковується інтертекстуальність у папських енцикліках та науково-богословських текстах.

“Im Widerspruch zum Evangelium vom Leben, das am Anfang mit der Erschaffung des Menschen nach dem Ebenbild Gottes zu einem vollen und vollkommenen Leben (vgl. Gen 2, 7; Weish 9, 2-3) erschallte, steht die qualvolle Erfahrung des Todes, der in die Welt kommt und auf das ganze Dasein des Menschen den Schatten des Un-Sinnes wirft. Der Tod kommt durch den Neid des Teufels (vgl. Gen 3, 1.4-5) und die Sünde der Stammeltern (vgl. Gen 2, 17; 3, 17-19) in die Welt. Und er kommt gewaltsam mit der Ermordung Abels durch seinen Bruder Kain: “Als sie auf dem Feld waren, griff Kain seinen Bruder Abel an und erschlug ihn” (Gen 4, 8)” [262].

“Von Gott mit der Schöpfung selbst gewollt (Vgl. Gen 1-2), sind Ehe und Familie innerlich auf die Vollendung in Christus hingeordnet (Vgl. Eph 5) und bedürfen seiner Gnade, um von den Wunden der Sünde geheilt (Vgl. Gaudium et Spes, 47; Johannes Paul II., Brief Appropinquat iam vom 15.8.1980, 1; AAS 72 (1980) 791) und so “auf ihren Anfang” (Vgl. Mt 19, 4) zurückgeführt zu werden, das heißt zur vollen Kenntnis und Verwirklichung der Pläne Gottes” [263].

Tatsächlich finden wir, wenn wir in der Offenbarung fortschreiten, allmählich immer deutlicher Hinweise auf eine schöpferische Tätigkeit des Hauches Gottes in enger Verbindung mit der seines Wortes: „Durch das Wort (dabar) des Herrn wurden die Himmel geschaffen, ihr ganzes Heer durch den Hauch (ruach) seines Mundes (Ps. 33,6)“. „Rauch“ bezeichnet hier mit Sicherheit nicht den natürlichen Windhauch. Auf den selben Text freift ein andere Psalm zurück, wenn sagt: „Sendest du deinen Geistaus, so werden sie alle erschaffen, und du erneuerst das Antlitz der Erde (Ps. 104,30)“ [223 , 47].

Елементи інтертекстуальності знаходимо також і в літургічних текстах.

Die Göttliche Liturgie unseres Heiligen Vaters Johannes Chrysostomus

Erste Antiphon am Wochentag (взято із Пс 92)

Wie gut ist es, dem Herrn zu danken, deinen Namen, Höchster, zu besingen.

Auf die Fürbitten der Gottesgebärin, Retter, errette uns.

Am Morgen deine Huld zu verkünden und in den Nächten deine Treue.

Auf die Fürbitten der Gottesgebärin, Retter, errette uns.

Wir künden, wie gerecht ist der Herr, unser Gott; an ihm ist kein Unrecht.

Auf die Fürbitten der Gottesgebärin, Retter, errette uns. [230, 41]

Наступним аспектом дослідження богословського фахового тексту, на нашу думку, виступає виявлення закономірностей комунікативного синтаксису – функціональної перспективи речення та його актуального членування за принципом “тема-рема”. “На рівні лінійної структури спосіб формулювання речення й тексту детермінується тематичною прогресією, яка реалізується у формі ієрархічної структури темо-ремних послідовностей” [125, 52]. На думку Л. Лутц, настрої реакції та бажання програмуються у висловленнях, але не за рахунок добору певних слів, а рішенням щодо його темо-ремного членування. Останнє детермінує не тільки вибір синтаксичних та семантичних правил побудови повідомлення, але й структуру речення та тексту, і таким чином є основою принципу комунікації [278, 7]. Саме тому А. Л. Міщенко вважає, що “дефініції термінів “тема” і “рема” варіюються й детермінуються перспективою їх вивчення й ідентифікації, а саме: позиціонуванням у реченні (тема – на початку речення, рема – після теми), контекстуальними аспектами (відома й нова інформація), інформативною цінністю (тема: про що йдеться, відоме, інформативно незначуще; рема: що сказано про тему, нове, інформативно значуще). Таким чином, вони протиставляються в реченні як відомий адресатові фрагмент інформації – тема та новий зміст висловлення – рема” [125, 53]. Розглянемо, як лінійна структура тема-реми реалізується у богословських фахових текстах німецької мови з позиції розміщення у реченні.

Тема як відома інформація, як правило, стоїть на початку речення, а рема як носій нової інформації – після неї, при цьому перша виступає суб’єктом, а друга – предикатом [125, 54].

Die Engel (Тема) *sind geistige Geschöpfe, die Gott unablässig verherrlichen und seinem Heilsplan für die anderen Geschöpfe dienen* (Рема) [267, 121].

Die nach dem Bilde Gottes erschaffene menschliche Person (Тема) *ist ein zugleich körperliches und geistiges Wesen* (Рема) [267, 124].

Можливе також перенесення теми в кінець речення, а реми – на початок для того, щоб надати повідомленню емоційного забарвлення або ж акцентувати увагу на важливості інформації, що міститься у ремі [125, 55].

In der Auferstehung (Рема) erfüllen sich die Verheißungen des Alten Bundes (Тема) [267, 201].

Така перестановка теми-реми в реченні зумовлена специфікою граматики німецької мови, оскільки “нормативна граMATика німецької мови дозволяє варіювання порядку слів у реченні, звільняючи його від вираження граматичної функції, що дозволяє будувати структуру речення, орієнтовану на досягнення певної комунікативної мети” [125, 55]. Такі перестановки теми-реми забезпечуються за допомогою, зокрема, інверсії – зміни послідовності підмета й присудка через перенесення на початок речення другорядних членів. Це ж стосується і пасивних конструкцій та їх еквівалентів.

Bei der Taufe Jesu (Рема) wurde das Geheimnis der ersten Neugeburt (Тема) kundgetan [267, 173].

Розглядаючи контекстуальний аспект темо-ремного членування німецького богословського фахового тексту, вважаємо доцільним розглянути розуміння теми та реми за Ф. Денешем. Під темою науковець розуміє те, про що йдеться у повідомленні, а під ремою – нове і невідоме, що повідомляється про тему й не виводиться з контексту набутого раніше досвіду або фонового знання. Весь комплекс тематичних реляцій Ф. Денеш називає тематичною прогресією. Залежно від вибору автором теми в окремих реченнях цілісного тексту виокремлюють, зокрема, просту лінійну прогресію, константну прогресію, прогресію з розщепленою ремою та контекстуальну прогресію [224, 113]. Проаналізуємо наявність тематичних прогресій у фахових богословських текстах.

Проста лінійна прогресія відбувається шляхом лінійної послідовності теми й реми у тексті, де рема першого речення стає темою другого речення, рема другого речення – темою третього тощо [125, 60].

Das Sakrament der Ehe (Тема 1) ist ein Zeichen für den Bund zwischen Christus und der Kirche (Рема 1). Er (Тема 2) gibt den Gatten die Gnade einander mit der Liebe

zu lieben, mit der Christus die Kirche liebt (Тема 2). Die Gnade des Sakramentes (Тема 3) vervollkommnet so die menschliche Liebe der Gatten, stärkt ihre unauflösliche Einheit und heiligt sie auf dem Weg zum ewigen Leben (Тема 3) [85, 445].

Константна прогресія виявляється у наявності однієї теми в послідовних реченнях цілого тексту або ж фрагменту [125, 60].

Die christliche Offenbarung (Тема 1) ist der wahre Leitstern für den Menschen zwischen den Bedingtheiten der immanentistischen Denkweise und den Verengungen einer technokratischen Logik (Тема 1). Sie (Тема 1) ist die äußerste von Gott angebotene Möglichkeit, um den ursprünglichen Plan der Liebe, der mit der Schöpfung begonnen hat, vollständig wiederzufinden (Тема 2) [264].

Die Gebote (Тема 1) stellen also die Grundvoraussetzung für die Nächstenliebe dar (Тема 1); zugleich dienen sie (Тема 1) ihrer Überprüfung (Тема 2). Sie (Тема 1) sind die erste notwendige Etappe auf dem Weg zur Freiheit (Тема 3) [265].

Прогресія з розщепленою ремою передбачає розщеплення реми на декілька тем у наступних реченнях, при цьому структура не обов'язково лінійна [125, 61].

Die menschlichen Tugenden (Тема 1) sind feste Neigungen des Verstandes und des Willens, die unsere Handlungen regeln, unsere Leidenschaften ordnen, und unser Verhalten der Vernunft und dem Glauben entsprechend leiten (Тема 1). Sie (Тема 1) lassen sich nach vier Kardinaltugenden ordnen Klugheit, Gerechtigkeit, Tapferkeit und Mäßigung (Тема 2). Die Klugheit (Тема 2 → Тема 3) befähigt die praktische Vernunft in allen Umständen das wahre Gut zu erkennen und die rechten Mittel zu wählen um es auszuführen (Тема 3). Die Gerechtigkeit (Тема 2 → Тема 4) besteht im beständigen festen Willen Gott und dem Nächsten das zu geben was ihnen zusteht (Тема 4). Die Tapferkeit (Тема 2 → Тема 5) laßt auch in Schwierigkeiten das Gute entschieden und ausdauernd anstreben (Тема 5). Die Mäßigung (Тема 2 → Тема 6) zügelt die Neigung zu sinnlichem Vergnügen und laßt im Gebrauch der geschaffenen Dinge das rechte Maß einhalten (Тема 6) [85, 484].

Контекстуальна прогресія проявляється на рівні логічної зв'язності тем. Ці теми впливають з контексту, нашого знання про світ чи набутого раніше досвіду [125, 62].

Eucharistie und Kontemplation (Тема 1) sind zuweilen als zwei verschiedene, gleichsam parallel verlaufende Wege zur christlichen Vollkommenheit aufgefaßt worden (Рема 1). Der erste (Тема 1) ist bekannt als der Weg des Mysteriums oder der objektive Weg, der den Sakramenten (den Mysterien) und insbesondere der Eucharistie den Vorrang gibt (Рема 2); der zweite (Тема 1) als der mystische oder subjektive Weg, der vor allem über die Kontemplation führt (Рема 3) [222, 91].

Таким чином, можна зробити висновок, що когезія, когерентність та інтертекстуальність чітко прослідковуються у німецьких богословських фахових текстах. Когезія стосується поверхневої структури фахового тексту, тоді як когерентність виявляє внутрішні зв'язки. Інтертекстуальність представлена передусім цитатами зі Святого Письма.

Проведений аналіз богословських фахових текстів німецької мови також виявив, що принцип тема-ремного поділу тексту має важливе значення для створення когерентного та зрозумілого тексту. Реалізується тема-ремне членування за принципом позиціонуванням у реченні та контекстуальними аспектами, які представлені такими тематичними прогресіями, як: проста лінійна прогресія, константна прогресія, прогресія з розщепленою ремою та контекстуальною прогресією. Поряд з цим, поділ тексту на тему-рему допомагає ввести речення у текст, а також усунути труднощі, пов'язані з перекладами богословських фахових текстів.

4.4. Квантитативний аналіз вживання термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми у фахових текстах

Необхідно також зазначити, що одним із важливих аспектів аналізу фахових текстів виступає виявлення відповідних кількісних параметрів термінологічних одиниць. На думку Б.Н. Головіна, дослідження кількісних параметрів термінів у фахових текстах впливає із “об’єктивної наявності у мові кількісних ознак та характеристик” [56, 11]. Кількісні параметри мови досліджували, зокрема, В.В. Виноградов, Б. де Куртене, М.М. Петерсон, О.М. Пешковський,

Є.Д. Поліванов, Ф.А. Циткіна та інші. На думку В.В. Виноградова, “у різних стилях книжкової та писемної мови, а також у різних стилях і жанрах частота вживання різних типів слів неоднакова. Дані, отримані в цій галузі, допомогли б з’ясувати структурно-граматичні, а також частково і семантичні розбіжності між стилями” [42, 32].

Кількісні показники вживання тієї чи іншої термінологічної одиниці ілюструються за допомогою абсолютної та відносної частотності. Абсолютна частотність вказує на те, як часто використовується певна термінологічна одиниця у цьому тексті. Відносною частотністю вважають процентне співвідношення, яке виражає частку мовних одиниць в сукупності тексту [258, 244]. Так, на базі фахового тексту Катехизму Католицької Церкви проведений статистичний аналіз абсолютної та відносної частотностей вживання термінів. Вибірку склали такі термінологічні одиниці, як: *der Gott* – Бог, *Jesus Christus* – Ісус Христос, *Sohn Gottes* – Син Божий, *der Heilige Geist* – Святий Дух, *der Glaube* – віра, *die Kirche* – церква, *Christ* – християнин, *das Sakrament* – сакрамент, *das Gebet* – молитва, *die Liturgie* – літургія. Кількісний аналіз проведений на базі 233019 слововживань. Узагальнений результат представлений в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1.

Кількісний аналіз абсолютної та відносної частотності вживання термінів

Термін \ Загальна кількість	Абсолютна частотність	Відносна частотність
Gott	3025	0,01298%
Jesus Christus	126	0,00054%
Sohn Gottes	51	0,00021%
Heilige(r) Geist	331	0,00142%
Glaube	1008	0,00432%
Kirche	1485	0,00637%
Christ	713	0,00305%
Sakrament	563	0,00241%

Gebet	688	0,00295%
Liturgie	207	0,00088%

За допомогою кількісних показників можна зафіксувати базовий словниковий склад фахової мови, оскільки кількісні підрахунки довели, що найбільш уживані слова найкраще переносять історичні зміни словникового складу, використовуються всією мовною спільнотою і є особливо продуктивними для словотвору [157, 117]. Саме тому визначення частотності у комбінації із іншими критеріями може бути використане для укладання фахових словників.

Наступним кроком вважаємо визначення кількісних параметрів частотності та насиченості термінологічних одиниць у фахових текстах досліджуваної нами фахової мови богослов'я.

Під термінологічною частотністю розуміють виражену у відсотках частку вживання термінологічних одиниць серед усіх слововживань у тексті, тобто частоту вживання термінів у тексті. Під термінологічною насиченістю фахового тексту розуміють виражену у відсотках частку термінологічних слововживань серед повнозначних слів. Таким чином можна визначити термінологічну частотність і насиченість з точністю до 0,05 та достовірністю 95% [187, 16]. Наприклад, термінологічна частотність речення *Die Offenbarungswahrheit der heiligen Dreifaltigkeit ist, vor allem aufgrund der Taufe, von Anfang an der Urgrund des lebendigen Glaubens der Kirche* [267, 97] становить 28%, а термінологічна насиченість – 54%.

Для визначення термінологічної частотності та насиченості у німецьких фахових текстах богослов'я ми використали енцикліки Папи Івана Павла [261, 262, 263, 264, 265, 266] та Катехизм католицької віри [267], а також науково-богословські тексти [214, 221, 222, 223]. Вибірка становить 40 текстів по 400 повнозначних слів, з яких 15 вибірок взято із Папських Енциклік, 15 вибірок – із Катехизму та 10 вибірок із науково-богословських текстів. Результати подано в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2.

Термінологічна частотність та насиченість богословських фахових текстів

Термінологічна частотність			Термінологічна насиченість		
№	Кількість термінів	Термінологічна частотність у %	№	Кількість термінологічних слововживань	Термінологічна насиченість у %
1.	122	30,5	1.	224	56,00
2.	103	25,75	2.	228	57,00
3.	118	29,5	3.	221	55,25
4.	141	35,25	4.	219	54,75
5.	115	28,75	5.	213	53,25
6.	122	30,5	6.	222	55,50
7.	116	29,0	7.	231	57,75
8.	105	26,25	8.	225	56,25
9.	107	26,75	9.	224	56,00
10.	122	30,5	10.	231	57,75
11.	115	28,75	11.	210	52,50
12.	121	30,25	12.	239	59,75
13.	96	24,00	13.	213	53,25
14.	115	28,75	14.	219	54,75
15.	118	29,50	15.	210	52,50
16.	125	31,25	16.	255	63,75
17.	115	28,75	17.	234	58,5
18.	130	32,50	18.	244	61,00
19.	138	34,50	19.	240	60,00
20.	134	33,5	20.	231	57,75
21.	149	37,25	21.	239	59,75
22.	140	35,00	22.	254	63,50
23.	152	38,00	23.	233	58,25

24.	150	37,50		24.	244	61,00
25.	134	33,50		25.	231	57,75
26.	145	36,25		26.	234	58,50
27.	115	28,75		27.	225	56,25
28.	149	37,25		28.	262	65,50
29.	141	35,25		29.	250	62,50
30.	157	39,25		30.	243	60,75
31.	103	25,75		31.	209	52,25
32.	99	24,75		32.	213	53,25
33.	105	26,25		33.	210	52,50
34.	107	26,75		34.	208	52,00
35.	101	25,25		35.	199	49,75
36.	105	26,25		36.	201	50,25
37.	99	24,75		37.	211	52,75
38.	117	29,25		38.	208	52,00
39.	96	24,0		39.	213	53,25
40.	93	23,25		40.	208	52,00

Виявлені результати свідчать про високу термінологічну насиченість богословських фахових текстів німецької мови.

Таким чином, проведений аналіз кількісних параметрів термінологічних одиниць у текстах німецької фахової мови богослов'я за аспектами термінологічної частотності та насиченості дає змогу зробити висновок, що богословські фахові тексти вирізняються високим ступенем термінологічної частотності (30,21 %) та насиченості (55,17 %), що підтверджує їхню приналежність до категорії фахових текстів. Визначення частотності вживання термінологічних одиниць у фаховій мові богослов'я у комбінації із іншими критеріями може бути використане для укладання фахових словників.

4.5. Структурні та морфологічні особливості молитовних текстів

Молитва – це розмова душі з Богом [204]. Молитва – це як кров та кровообіг у релігійному житті. Змістом молитви є пошук світла й сили; світло, щоб розуміти волю Божу стосовно до нас, людей, а силу, щоб її виконувати [272, 348]. Св. Василій Великий говорить, що молитва – це прохання людей до Бога про добрі речі (блага), посилаючись на слова Ісуса Христа в Євангелії (Мт. 7:7-8) [211]. Християнська молитва – це молитва в Церкві. Власне тому християнин ніколи не є *solus con Deo*, але завжди є членом містичного Тіла Христового [273, 313]. Тому молитва залежно від кількісного фактора адресанта може бути публічною (*öffentliches Gebet*) (промовляється в ім'я Церкви священиком або іншим служителем Церкви), приватною (*Privatgebet*) (промовляється зі власної ініціативи, від власного імені) [227, 938].

Термін *das Gebet* (молитва) (свн. < *gebet*, двн. < *gibet*) у німецькій мові – це дериват від німецького дієслова *bitten* та префікса *ge-*. У сучасному слововживанні ця термінологічна одиниця більше сприймається як похідна від *beten* (молитися), дефінується як *an Gott gerichtete Bitte* (прохання, звернене до Бога) [232, 279]. Н. Пуряєва подає визначення молитви як “усталеної словесної формули, змістом якої є звернення до Господа Бога, Пресвятої Богородиці та святих із проханням чи подякою або прославляння священних осіб і подій” [147, 77]. “Молитва – це порив серця, це простий погляд, звернений до неба, це крик вдячності і любові – як у випробуванні, так і в радості” [85, 581].

Існує декілька класифікацій молитовних текстів. Катехизм католицької церкви за змістом та інтенціональністю виділяє, зокрема, молитви благословення і поклоніння (*Segen und Anbetung*), прохальні молитви (*Bittgebet*), молитви заступництва (*Fürbittgebet*), молитви подяки (*Dankgebet*), хвалебні молитви (*Lobgebet*) [85, 597-600]. За формою вираження розрізняють усну молитву (*mündliches Gebet*), розважання (*betrachtendes Gebet*), контемплативну молитву (*inneres Gebet*) [85, 613-615]. Молитви можна класифікувати також і залежно від часового фактору. Так, розрізняють молитви ранішні (*Morgengebet*), молитви вечірні

(Abendgebet), часи, утрень, вечірня (Stundengebet, Laudes, Vesper), молитви на різні дні тижня (Freitagsgebet, Donnerstagsgebet), молитви на різні свята року (Troparion zum Fest Geburt Jesu Christi) тощо.

Молитва може існувати в усній чи письмовій формі, тобто у тексті. На рівні тексту нами був проведений кількісний аналіз вживання терміну *der Gott*. Кількісні показники вживання тієї чи іншої термінологічної одиниці ілюструються за допомогою абсолютної та відносної частотності. Корпус дослідження склали 28 молитов [245]. Досліджувані нами тексти належать до приватних молитов, які можна поділити на:

- 1) щоденні молитви: *Gebet des Herrn* (Молитва Господня), *das apostolische Glaubensbekenntnis* (Апостольське визнання віри), *Ave Maria* (Богородице Діво...);
- 2) молитви на різні потреби: *Gebet für Kinder* (молитва за дітей), *Gebet für Kranken* (молитва за хворого), *für die Kirche* (за Церкву), *zum Heiligen Geist* (молитва до Святого Духа), *zum Heiligen Schutzengen* (молитва до Ангела-хоронителя), *Gebete zu den Heiligen* (молитви до святих), *Magnifikat* (Магніфікат);
- 3) спеціальні молитви: *Morgengebete* (ранішні молитви), *Abendgebete* (вечірні молитви), *Tischgebet* (молитва до і після їжі).

Так, у 28 молитовних текстах абсолютна частотність терміна *der Gott* та утворених від нього похідних складає 56 терміновживань, наприклад: (*die Muttergottes* – Мати Божа, *die Gotteslästerung* – богохульство, святотатство) тощо. Однак отримані результати слугують тільки вихідною одиницею для проведення подальших підрахунків відносної частотності, яка, у свою чергу, дає право говорити про статистичну структуру відповідної субмови або про важливість окремих елементів для побудови молитовних текстів. Відносну частотність можна вирахувати наступним чином: абсолютну частотність певної лексичної одиниці поділити на загальну кількість слів, вжитих у досліджуваному тексті. Так, відносна частотність вживання слова *der Gott*, що складає 56 слововживань, у вибірці тексту обсягом 2644 одиниці буде становити: $56 : 2644 = 0,02118 \%$.

Квантитативний аналіз молитовних текстів можна проводити також за аспектом термінологічної частотності та насиченості. Ми досліджували текст молитви Нікейсько-Константинопольського Символу Віри. Результати виявили наступне: у проаналізованому тексті з розрахунку 209 слововживань термінологічна частотність становить 19%, а термінологічна насиченість – 25%, що свідчить про наявність у досліджуваному нами тексті частки термінологічних одиниць. Особливої уваги заслуговують термінологічні одиниці із галузі тринітології: *Gott der Vater; Jesus Christus, Gottes eingeborener Sohn; Heilige Geist*. На думку Н.М. Попович, “у тексті Нікейсько-Константинопольського Символу Віри лексико-семантичні та поняттєві взаємозв’язки тринітарної терміносистеми набули свого усталення” [141, 12].

Молитовні тексти мають певний окреслений характер у побудові незалежно від їхнього виду. Структура молитви – це послідовність певних елементів, які за змістом тісно пов’язані між собою і залежать одне від одного. Зміст одного елемента впливає із взаємозв’язку з іншим структурним елементом. Порядок частин тексту молитов впливає із логічної послідовності думок, яка повинна досягнути своєї мети – донести до адресата (Бога) подяку, благання та прохання адресанта. П. Флоренський виділяє наступні структурні елементи молитви: звертання, прохання, аргументація та закріплюючий елемент “амінь” [185, 182].

Таблиця 4.3.

Структурні елементи молитовного тексту

звертання	<i>Herr,</i>
прохання	<i>mache mich zum Werkzeug Deines Friedens:</i>
аргументація	<i>dass ich Liebe bringe, wo man sich hasst, dass ich Versöhnung bringe, wo man sich kränkt, dass ich Einigkeit bringe, wo Zwietracht ist, dass ich den Glauben bringe, wo Zweifel quält, dass ich Wahrheit bringe, wo Irrtum herrscht,</i>

	<i>dass ich die Hoffnung bringe, wo Verzweiflung droht, dass ich die Freude bringe, wo Traurigkeit ist, dass ich das Licht bringe, wo Finsternis waltet.</i>
звертання	<i>O Meister,</i>
прохання	<i>hilf mir, dass ich nicht danach verlange: getröstet zu werden, sondern zu trösten, verstanden zu werden, sondern zu verstehen, geliebt zu werden, sondern zu lieben.</i>
аргументація	<i>Denn: Wer gibt, der empfängt, wer verzeiht, dem wird verziehen. Wer stirbt, der wird zum ewigen Leben geboren.</i>
закріплюючий елемент	<i>Amen [244].</i>

На рівні когезії вербалізація логічних зв'язків між аргументацією та проханням, які реалізуються за допомогою сполучників сурядності *denn, sondern*, підрядності *dass* та *wo*, а також інфінітивною конструкцією *um + zu + Infinitiv*. Когерентність молитовного тексту представлена, зокрема, повною рекуренцією, вираженою особовим займенником *ich*, яка представлена в аргументації.

Структура тексту молитви може модифікуватися. Так, частина коротких євхаристійних молитов містить тільки хвалу Богу.

Liebe, Ehre und Ruhm sei dem eucharistischen Herzen Jesu! (Pius XI) [245].

Lob und Anbetung, Liebe und Dank sei dem eucharistischen Herzen Jesu in allen Tabernakeln der Welt ohne Unterlaß bis ans Ende der Zeiten! Amen. (Pius IX) [245].

Інша група молитовних текстів містить лише прохання до Бога, наприклад, Segensgebet für Bruder Leo

Der Herr segne und behüte dich.

Er zeige dir sein Angesicht und erbarme sich deiner.

Er wende dir sein Antlitz zu und schenke dir den Frieden.

Der Herr segne dich [295].

Наведені вище приклади свідчать про те, що хоча структури молитовних текстів можуть бути різними, спільним для всіх них є звернення до Бога, визнання Його слави, величі, влади та сили.

При розгляді морфологічної структури молитовного тексту стає помітно, що іменники проявляють високу частотність вживання. У досліджуваних нами молитовних текстах використання іменникових форм складає 24% від загальної кількості опрацьованих текстів. Наприклад: *die Vergebung* (прощення), *die Auferstehung* (воскресіння), *die Gabe* (дар), *das Opfer* (жертва), *die Seele* (душа), *der Himmel* (небо), *der Allmächtige* (Всемогутній), *die Gnade* (милість). Це зумовлено тим, що поряд із позначенням конкретних чи абстрактних понять він виступає ядром іменникових груп та додатків, а також складовою частиною означення чи обставини: *Friede auf Erden, Herrscher über das All, am Stamm des heiligen Kreuzes, die Worte der Güte*.

Розглядаючи молитовні тексти, слід звернути уваги на особливості синтаксичної будови та типові конструкції, зокрема, незвичне розташування елементів, тобто різні види інверсії (порушення звичайного порядку членів речення, в ході чого будь-який елемент виявляється виділеним та отримує спеціальну конотацію емоційності чи експресивності); переосмислення або транспозицію синтаксичних конструкцій; включення елементів, які не несуть у собі якоїсь предметної інформації (повтори); випущення елементів, які логічно необхідні; порушення замкнутості речення [11, 177-179].

У ході нашого дослідження ми виділили 299 дієслівних форм, що становить 11,3% від загальної кількості слів, з метою дослідження характеристик дієслова, які є важливими для синтаксису. 252 дієслова було вжито у формі теперішнього часу (Präsens), що становить 84,3 % від загальної кількості.

Ich opfere Dir dieses hochheiligste, anbetungswürdigste Antlitz Jesu Christ liebevoll auf [245].

Herr, ich bin nicht würdig, dass du eingehst unter mein Dach; aber sprich nur ein Wort, so wird meine Seele gesund [268].

Високий відсоток застосування форм теперішнього часу (Präsens) пояснюється функціональними особливостями самого молитовного тексту, в якому про щось просять тепер, тому це виражається за допомогою теперішнього або майбутнього часу. У процесі аналізу молитовних текстів виявлено також використання часових форм минулого часу. 32 дієслова було вжито у формі минулого розмовного часу (Perfekt), що становить 10,7% усіх опрацьованих дієслівних форм.

O Gott, du hast die Herzen der Gläubigen durch die Erleuchtung des Heiligen Geistes gelehrt [245].

Den Leib, Herr, den ich empfangen, und das Blut, das ich getrunken habe, bleibe stets in meinem Herzen [245].

Минулий розповідний час (Präteritum) зафіксовано тільки у 13 випадках, що становить 4,3% усіх опрацьованих дієслівних форм, напр., *Der Engel des Herrn brachte Maria die Botschaf, und sie empfing vom Heiligen Geiste [245].* Детальніше результати дослідження проілюстровано у таблиці 4.4.

Таблиця 4.4.

Вживання часових форм

Часова форма	Кількість	% співвідношення
Präsens	252	84,3
Perfekt	32	10,7
Präteritum	13	4,3
Futurum I	2	0,7
Plusquamperfekt	0	0

Граматичний аналіз використання дійсного (Indikativ), наказового (Imperativ) та умовного (Konjunktiv I) способів дав наступні результати. Із 299 дієслівних форм дійсний спосіб (Indikativ) зафіксовано у 168 випадках, що становить 56,2% від загальної кількості вживання дієслів. Наприклад: *Heiliger Antonius, du hilfst allen, die in ihren Sorgen und Nöten zu dir ihre Zuflucht nehmen.* Другим найбільш продуктивним способом був наказовий (Imperativ) – 109 дієслівних вживань, що дорівнює 36, 5%.

Така висока частотність вживання імперативної форми характерна для релігійного (конфесійного) стилю [281, 82]. Поряд із цим вона визначається і самою своєю функцією, яка направлена для висловлення подяки, прохання, моління. Наприклад: *Schenke uns Einheit, Frieden und Gelassenheit. Komm, Heiliger Geist, erfüll die Herzen deiner Gläubigen, entflamme in ihnen das Feuer deiner Liebe.* У дослідженні було зафіксовано використання умовного способу (Konjunktiv). У проаналізованих молитовних текстах вживаються часові форми тільки Konjunktiv I, який слугує для висловлення прохання та наказу. Виявлено 22 випадки вживання умовного способу, що становить 7,3% проаналізованих форм. Наприклад: *Ehre sei dem Vater und dem Sohne und dem Heiligen Geiste.* Результати дослідження відображено в таблиці 4.5.

Таблиця 4.5.

Вживання способів

Спосіб	Кількість	% співвідношення
Indikativ	168	56,2
Imperativ	109	36,5
Konjunktiv I	22	7,3

У ході нашого дослідження було виявлено 297 дієслівних форм, вжитих у формі активного стану, що становить 99,3% від загальної кількості, наприклад, *Ich habe oft gesündigt und deine gerechte Strafe verdient.* Це пояснюється тим, що молитва – такий вид комунікації, в якому людина спілкується з Богом, при цьому висловлює свою подяку чи прохання конкретно до Бога. У реченнях такого типу дія виходить від підмета – активної особи – і направлена до Бога. Форми пасивного стану було виявлено тільки у 2 реченнях із 299, що становить 0,7% від загальної кількості. Наприклад: *Deines heiligen Leibes, Der für unser Heil gemartert und gekreuzigt wurde.* Пасивний стан вважається характерним явищем для фахових мов, однак для молитовних текстів він виявився непродуктивним.

Підсумовуючи проведений структурний та морфологічний аналіз німецьких молитовних текстів, можна зробити такі висновки.

Молитовні тексти німецької мови мають певну структуру, елементами якої виступають звертання, прохання, аргументація та закріплюючий елемент “амінь”. Ці елементи, у свою чергу, можуть піддаватися варіаціям відповідно до комунікативної мети.

На морфологічному рівні іменник у досліджуваних молитвах виявив досить високу частотність, яка складає 24 % від загальної кількості слів у текстах молитов. Частка дієслова у молитовних текстах складає 11,3%. Відносна частотність вживання слова *der Gott* та його похідних становить 0,02118 %. Аналіз дієслівних форм німецьких молитов виявив наступні особливості: форми теперішнього часу (Präsens) становлять 84,3 %, минулого розмовного часу (Perfekt) – 10,7%, минулого розповідного часу (Präteritum) – 4,3%. Найбільш вживаним способом виявився дійсний (Indikativ), який становить 56,2%. Високу частотність використання виявив наказовий спосіб (Imperativ) – 36,5%, що зумовлено самою функцією названого способу, яка направлена для надання експресивності подяці, проханням та молінню. Умовний спосіб (виключно форми Konjunktiv I), який також служить для висловлення прохання та наказу, зафіксований у 22 випадках, що становить 7,3% від загальної кількості опрацьованих форм. Що ж стосується вживання форм активного чи пасивного станів, то 99,3% становлять форми активного стану і тільки 0,7% пасивного, що свідчить про непродуктивність даної форми для молитовних текстів.

Висновки до четвертого розділу

1. Дискурс виступає основним елементом комунікативно-прагматичної парадигми, вступає у відношення з текстом за принципом дискурс = текст + контекст за екстралінгвальними чинниками.

2. Виділяємо окремо дискурс богослов'я, до якого входять фаховий богословський текст та екстралінгвальні фактори – знання про Бога та Божественне Об'явлення, учасники комунікації – адресати – богослови, а також віряни. Дискурс богослов'я містить настанови до духовного та морального життя, які базуються на Святому Письмі, Божественному Об'явленні та традиції Церкви, має усну та

писемну форму вияву і відбувається в межах конкретних каналів спілкування. Дискурс богослов'я регулюється конкретними стратегіями: віросповідальною (тактики: віра в єдиного Бога, догмати церкви, правди віри) молитовною (тактики звеличування, покаяння, подяки, прохання); сакраментальною (тактика: життя з Богом через прийняття святих тайн); декалога (тактики: дотримання десятих заповідей Божих, удосконалення в Божих та моральних чеснотах).

3. У німецьких богословських фахових текстах чітко прослідковується когезія, когерентність та інтертекстуальність, де когезія стосується поверхневої структури фахового тексту, тоді як когерентність виявляє внутрішні зв'язки. Когезія у німецьких богословських фахових текстах проявляється на рівні сполучувальних слів та метакомунікативних висловлень. Когерентність представлена повною рекурентністю, проформами, дейктичними параметрами тексту, субституцією. Інтертекстуальність представлена передусім цитатами зі Святого Письма.

4. Поділ німецького богословського фахового тексту на тему-рему відбувається за принципом позиціонування у реченні та контекстуальними аспектами, які утворені за допомогою таких тематичних прогресій, як: проста лінійна прогресія, константна прогресія, прогресія з розщепленою ремою та контекстуальною прогресією. Темо-ремні відношення на рівні лінійної послідовності слів у реченнях богословського фахового тексту визначаються порядком слів.

5. Базуючись на функціональності богословських текстів, пропонується наступна класифікація: Біблія, проповіді з тематичним розгалуженням (весільні, похоронні, щоденні), богослужбові тексти та молитви, Папські документи та документи Магістерії Церкви (енцикліки, листи Папські, декларації, документи Соборів, документи Папських конгрегацій, Папські послання), церковно-правові збірки та документи (кодекс канонів, кодекс канонів для Східних Церков, декрети, циркулярії), катехитичні (містять основи віри), науково-богословські, богословські енциклопедії та словники, тексти популярної богословської літератури.

6. Квантитативний аналіз термінологічних одиниць у німецьких текстах фахової мови богослов'я за аспектами термінологічної частотності та насиченості дав наступні результати: ступінь термінологічної частотності у німецьких

богословських фахових текстах становить 30,21 %, а насиченість – 55,17 %, що підтверджує їхню приналежність до категорії фахових текстів.

7. Німецькі молитовні тексти мають власну структуру, елементами якої виступають звертання, прохання, аргументація та закріплюючий елемент “амінь”. Ці елементи, у свою чергу, піддаються варіаціям відповідно до комунікативної мети.

8. Дослідження молитовних текстів на морфологічному рівні виявив досить високу частотність використання іменника – 24 % від загальної кількості слів у текстах молитов. Частка дієслова у молитовних текстах складає 11,3%. Відносна частотність вживання слова *der Gott* та його похідних становить 0,02118 %. Аналіз дієслівних форм німецьких молитов виявив такі особливості: форми теперішнього час (Präsens) становлять 84,3 %, минулого розмовного часу (Perfekt) – 10,7%, минулого розповідного часу (Präteritum) – 4,3%. Найбільш уживаним способом виявився дійсний (Indikativ), який становить 56,2% від загальної кількості. Високу частотність використання виявив наказовий спосіб (Imperativ) – 36,5% від загальної кількості, що зумовлено самою функцією даного способу, яка направлена для надання експресивності подяці, проханням та молінню. Умовний спосіб (виключно форми Konjunktiv I), який також служить для висловлення прохання та наказу, зафіксовано у 22 випадках, що становить 7,3% від загальної кількості опрацьованих форм. Що ж стосується вживання форм активного чи пасивного станів, то 99,3% становлять форми активного стану і тільки 0,7% пасивного, що свідчить про непродуктивність даної форми для молитовних текстів.

Результати досліджень висвітлені у публікаціях автора Вереш М.Т. [29; 38; 39].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Терміносистема кожної фахової мови формується під інтенсивним впливом загальноновживаної мови, оскільки мова – занурена в життя, у суспільство. Людина як невід’ємна частина суспільства – істота духовна і потребує для вираження своїх духовних потреб засоби мови.

Дослідження структури, семантики та комунікативної функції християнсько-богословської терміносистеми німецької мови дає змогу зробити такі висновки:

1. Німецька християнсько-богословська терміносистема належить до найдавніших систем. Її основи були закладені в давньоверхньонімецькому періоді. Історичні умови, суспільний розвиток нації та теологія як наука значною мірою вплинули на становлення німецької християнсько-богословської терміносистеми. Зв’язок між загальноновживаною мовою, фаховою мовою та наукою вказує на їхній взаємний вплив.

2. Фахова мова богослов’я – це сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у богословській сфері комунікації, щоб забезпечити порозуміння між людьми у цій сфері. Фахова мова богослов’я, яка існує на рівні лексики, синтаксису та тексту, включає в себе богословські терміни. Богословські терміни утворюють терміносистему богослов’я, яка обслуговує теологію як галузь науки.

3. Німецькі християнсько-богословські терміни системні, мають дефініцію, володіють частково ознаками точності та стислості. Системність досліджуваної терміносистеми проявляється через термінологічні гнізда та гіперо-гіпонімічні зв’язки. Однозначність термінів не абсолютна, бо полісемія та синонімія присутні в досліджуваній терміносистемі.

4. Аналіз німецьких християнсько-богословських термінологічних одиниць виявив наступні тематичні групи: терміни історичної теології, до якої належать: патристика, історія церкви; терміни зі сфери догматичної теології; терміни із галузі практичної теології з такими підгрупами: пасторальна теологія, церковне право, літургіка (з власними підгрупами: обряди та богослужіння, свята, церковні речі, молитви), катехетика, моральна теологія; терміни з галузі біблійної теології з

підгрупами біблістика та екзегетика. Класифікації термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми підтверджує ієрархічну структуру, вказуючи на тематично-поняттєвий зв'язок між ними.

5. Терміноконцепт *Gott* у фаховій мові богослов'я вербалізується за допомогою цілого ряду лексичних одиниць, які містяться у Книгах Святого Письма Старого і Нового Завіту.

6. Фрагментарний аналіз німецької фахової мови богослов'я підтвердив, що в давньоверхньонімецький період був закладений фундамент німецької християнсько-богословської терміносистеми. Засобами утворення нових термінів стали запозичення, номіналізація та утворення термінологічних одиниць на основі абстрактних суфіксів, серед яких важливу роль відіграли суфікси *-i*, *-ida*, *-nissa*, *-unga*, *-heit*, *-od*, *-tuam* та *-scaft*. Запозичення термінологічних одиниць відбувалося передусім з латинської та грецької мов шляхом прямого (двн. *pfinchste* < гр. *pentekoste* (*das Pfingsten* (Зіслання Святого Духа) та непрямого запозичення (двн. *biscof* < лат. *episcopus* < гр. *episkopos* (*der Bischof* – єпископ), двн. *prester* < лат. *presbyter* < гр. *presbyteros* (*der Priester* – священник). Синтаксис перебував у процесі формування норм.

7. У середньоверхньонімецькому періоді в утворенні нових термінологічних одиниць вагомого значення набули абстрактні суфікси *-heit*, *-keit*, *-unge*, заперечні префікси *ent-*, *niht-*, *un-*, *ver-* та суфікс *los-*, виступаючи основним засобом поповнення лексичного складу мови в цілому та фахової мови теології зокрема. Виявлена певна впорядкованість в побудові німецьких термінів на основі латинських. Одиниці з латинським суфіксом *-(at)io* утворювали німецький відповідник *-ung(e)*, із латинським *-tas* – німецький відповідник із суфіксом *-heit*. Для середньоверхньонімецького періоду характерне утворення значної кількості запозичень із латинської та грецьких мов.

8. В утворенні нових термінів задіяні морфологічний, семантичний та синтаксичний способи словотвору сучасної німецької мови, а також запозичення іншомовних лексем.

9. Структурний аналіз німецьких християнсько-богословських термінів виявив, що словоскладання виступає продуктивним способом в утворенні нових одиниць цієї терміносистеми. У ході дослідження були встановлені наступні структурні особливості: найбільшу групу складають двокомпонентні (1251 одиниця) та трикомпонентні композити (142 термінологічні одиниці). Висока частотність вживання таких моделей свідчить про те, що такі структури найбільш практичні й продуктивні, оскільки вони дають змогу дуже точно виразити поняття, що пов'язані із богослов'ям та церковним устроєм, а також відповідають основним вимогам терміна: стислості і точності. У ході дослідження було встановлено, що компонентами композит виступають як основи слів, так і деривати. Більшість композит утворені за детермінативним підпорядкуванням, копулятивні композити менш характерні для даної терміносистеми.

10. Похідних термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми зафіксовано 971 термінологічних одиниць (26,54 % усіх аналізованих ТО німецької християнсько-богословської терміносистеми). Утворені вони префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним способами. Найбільшу групу серед досліджених похідних термінів становлять одиниці, утворені за допомогою суфіксів – 713 термінологічних одиниць. Словотвірні суфікси -er, -in, -ung, -logie, -ieren, -lich, -los, -voll та префікси un-, a-, über-, ex-, in-, anti-, ent- мають певне семантичне навантаження, що сприяє їхньому активному використанню в процесі утворення нових термінологічних одиниць.

11. Дослідження 463 термінів-словосполучень виявило, що за семантичною структурою є такі термінологічні одиниці, в яких усі складові частини виступають термінами, в яких тільки одна зі складових частин виступає в ролі терміна, інша – загальноживане слово, а також ті, в яких окремі складові термінів-словосполучень належать до загальноживаної лексики, однак у певному поєднанні утворюють термін. За кількістю компонентів виявлено 390 двочленних термінів-словосполучень, що становить 84,2% усіх досліджуваних термінів-словосполучень німецької християнсько-богословської терміносистеми, 72 тричленних, що становить 15,6% аналізованих термінів-словосполучень та 1 чотирикомпонентний

термін, що складає 0,2% від усіх проаналізованих термінів-словосполучень. За морфологічною структурою найбільшу групу складають бінарні термінів-словосполучення, утворені від моделі а + S – 214 термінологічних одиниць, що становить 46,2% від загальної кількості проаналізованих термінів-словосполучень.

12. Аналіз 397 термінів-аббревіатур німецької теологічної фахової мови виявив 4 групи утворення аббревіатур за ініціальним, складовим, мішаним та неініціальними способами аббревіації. Найбільшу групу складають терміни, утворені ініціальним шляхом – 236 одиниць, що становить 59,4% від загальної кількості.

13. Терміни-кореневі слова становлять незначну групу – 432 одиниці, що складає 11,81 % від загальної кількості опрацьованої лексики досліджуваної терміносистеми.

14. Етимологічний аналіз 2230 німецьких християнсько-богословських термінів-запозичень виявив, що за своїм походженням найбільшу групу складають латинські та грецькі терміни, відповідно 67,62% та 26,24% від загальної кількості опрацьованих запозичених термінів. Запозичення зі старогрецької мови становить 4,13% від аналізованих ТО. Причина такої великої кількості запозичень із латинської та грецької мов зумовлена ранніми перекладами Біблії саме цими класичними мовами, які тривалий залишалися основними засобами комунікації. Поряд із цим богословські твори отців церкви та значної частини богословів були написані саме латинською, менше грецькою мовою. Всі ці фактори сприяли запозиченню такої значної кількості християнсько-богословських термінів. Щодо способу потрапляння запозичень у мову, то найбільшу групу становлять прямі запозичення 87% усіх проаналізованих ТО. Решта 13% припадає на непрямі. Проаналізовані терміни-запозичення передають специфічні поняття теології і вирізняються високою точністю позначення й називання.

15. Аналіз синонімів християнсько-богословської терміносистеми німецької мови виявив 214 синонімічних рядів, кількість термінів у межах одного ряду складає від двох до дев'яти.

16. У ході дослідження явища антонімії у християнсько-богословській терміносистемі зафіксовано 68 антонімічних пар, серед яких 66 пар (97,06 % усіх аналізованих антонімічних пар) становлять контрадикторні антоніми.

17. Аналіз християнсько-богословських термінів виявив, що полісемія – явище мало характерне для даної терміносистеми – 6,1 % від загальної кількості проаналізованих термінів. Найбільш поширені терміни з двома значеннями – 60,47 % (від загальної кількості зафіксованих багатозначних термінів).

18. Фразеологізми у досліджуваній терміносистемі – достатньо поширені. Фразеологічні терміни німецької християнсько-богословської терміносистеми утворюють особливу групу виразів, семантика яких нормована всередині фахової мови богослов'я. Фразеотерміни утворюють власне понятійне поле, є фахово орієнтовані. Зафіксовано було 28 фразеологічних єдностей, 67 фразеологічних висловів та 158 фразеологічних сполучень.

19. Аналіз німецької християнсько-богословської терміносистеми зафіксував широке застосування метафор як мотивованих, так і асоціативних.

20. Семантичний аналіз німецьких християнсько-богословських термінів-комполит та термінів-словосполучень виявив, що найбільш поширеною категорією виступає “властивість”, а серед семантичних моделей – $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$.

21. Виокремлюється окремий дискурс богослов'я, який включає, окрім фахового богословського тексту, також і екстралінгвальні фактори – знання про Бога та Божественне Об'явлення, має учасників комунікації – адресатів – богословів, а також вірян, містить настанови до духовного та морального життя, які базуються на Святому Письмі, Божественному Об'явленні та традиції Церкви, має усну та писемну форму вияву та відбувається в межах конкретних каналів спілкування, регулюється конкретними стратегіями: віросповідальною (тактики: віра в єдиного Бога, догмати церкви, правди віри) молитовною (тактики звеличування, покаяння, подяки, прохання); сакраментальною (тактика: життя з Богом через прийняття святих тайн); стратегія декалога (тактики: дотримання десятих заповідей Божих, удосконалення в Божих та моральних чеснотах).

22. Домінуючими одиницями фахової комунікації в межах богослов'я виступають богословські терміни, які належать до християнсько-богословської терміносистеми та виступають елементами фахового тексту.

23. Когезія, когерентність та інтертекстуальність чітко прослідковуються у німецьких богословських фахових текстах. Когезія стосується поверхневої структури фахового тексту, тоді як когерентність виявляє внутрішні зв'язки. Когезія у німецьких богословських фахових текстах проявляється на рівні сполучних слів та метакомунікативних висловлень. Когерентність представлена повною рекурентністю, проформами, дейктичними параметрами тексту, субституцією. Інтертекстуальність представлена передусім цитатами зі Святого Письма.

24. Тема-ремний поділ німецького богословського фахового тексту реалізується за принципом позиціонування у реченні та контекстуальними аспектами, які представлені такими тематичними прогресіями, як: проста лінійна прогресія, константна прогресія, прогресія з розщепленою ремою та контекстуальною прогресією. Темо-ремні відношення на рівні лінійної послідовності слів у реченнях богословського фахового тексту визначаються порядком слів.

25. Богословські фахові тексти утворюють такі групи: Біблія, проповіді з тематичним розгалуженням (весільні, похоронні, щоденні), богослужбові тексти та молитви, Папські документи та документи Магістерії Церкви (енцикліки, Папські листи, декларації, документи Соборів, документи Папських конгрегацій, Папські послання), церковно-правові збірки та документи (кодекс канонів, кодекс канонів для Східних Церков, декрети, циркулярії), катехитичні (містять основи віри), науково-богословські, богословські енциклопедії та словники, тексти популярної богословської літератури.

26. Аналіз термінологічних одиниць за кількісними параметрами у німецьких текстах фахової мови богослов'я за аспектами термінологічної частотності та насиченості показав наступні результати: ступінь термінологічної частотності у німецьких богословських фахових текстах становить 30,21 %, а насиченість – 55,17 %, що підтверджує їхню приналежність до категорії фахових текстів і дає підґрунтя для проведення зіставного аналізу, а також перекладу. Визначення

частотності вживання термінологічних одиниць у фаховій мові богослов'я у комбінації із іншими критеріями може бути використане для укладання фахових словників.

27. Молитовні тексти німецької мови мають певну структуру, елементами якої виступають звертання, прохання, аргументація та закріплюючий елемент “амінь”. Ці елементи, у свою чергу, піддаються варіаціям відповідно до комунікативної мети. На морфологічному рівні іменник у досліджуваних молитвах виявив досить високу частотність, яка складає 24 % від загальної кількості слів у текстах молитов. Частка дієслова у молитовних текстах складає 11,3%. Відносна частотність вживання слова *der Gott* та його похідних становить 0,02118 %. Аналіз дієслівних форм німецьких молитов виявив наступні особливості: форми теперішнього часу (Präsens) становлять 84,3 %, минулого розмовного часу (Perfekt) – 10,7%, минулого розповідного часу (Präteritum) – 4,3% від загальної кількості вжитих часових форм. Найбільш вживаним способом виявився дійсний (Indikativ), який становить 56,2% від загальної кількості. Високу частотність використання виявив наказовий спосіб (Imperativ) – 36,5%, що зумовлено самою функцією цього способу, яка направлена для надання експресивності подяці, прохання та молінню. Умовний спосіб (виключно форми Konjunktiv I), який також служить для висловлення прохання та наказу, зафіксовано у 22 випадках, що становить 7,3% від загальної кількості опрацьованих форм. Що ж стосується вживання форм активного чи пасивного станів, то 99,3% становлять форми активного стану і тільки 0,7% пасивного, що свідчить про непродуктивність даної форми для молитовних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акимова О. В. Типология дискурса в профессиональной коммуникации / О. В. Акимова, М. И. Солнышкина // Актуальные проблемы теории коммуникации. Сборник научных трудов. – С-Пб. : СПбГПУ, 2004. – С. 253 – 270. : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.russcomm.ru/rca_biblio/a/akimova-solnishkina.html.
2. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В. В. Акуленко. – Харьков: изд-во Харьк. ун-та, 1972. – 244 с.
3. Алексеев Д. И. Сокращенные слова в русском языке / Д. И. Алексеев. – изд. Саратовского университета, 1979. – 327 с.
4. Алексеева Л. М. Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации / Л. М. Алексеева. – Пермь : ПГУ, 1998. – 250 с.
5. Альфиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : Монография / Н. Ф. Альфиренко. – М. : Элипс, 2008. – 271 с.
6. Альфиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : [учебное пособие] / Н. Ф. Альфиренко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 416 с.
7. Андреев Н. Д. Антонимия и мезонимия / Н. Д. Андреев // Питання словотвору східнослов'янських мов : матеріали міжвуз. наук. конф. – К., 1969. – С. 12 – 14.
8. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Лексическая семантика (синонимические средства языка) : [2-е дополн. изд.]. / Ю. Д. Апресян – М. : Языки русской культуры, 1995. – Т. 1.– 364 с.
9. Арделян О. В. Фразеологізм як одиниця мови / О. В. Арделян // Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2011. – Випуск 9. – С. 9 – 16.
10. Аристотель. Поэтика. Сочинения в 4-х томах : [пер. с древнегреч. общ. ред. А. И. Доватура]. / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с.
11. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : [учебник для вузов] : [4-е изд., испр. и допол.]. / И. В. Арнольд. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.

12. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина // Теория метафоры : сборник. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5 – 32.
13. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
14. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови в контексті стилістичної науки : [збірник науково-дидактичних праць] / Н. Д. Бабич. – Чернівці : Видавничий дім “Букрек”, 2009. – 216 с.
15. Бартков Б. И. Частность английских военных терминов и мощность их словообразовательных гнезд / Б. И. Бартков // Особенности словообразования в системе и литературной норме. – Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1983. – С. 38 – 48.
16. Безгодова Н. Співвідношення понять термінологія – професіоналізм – номенклатура (теоретичний аспект) : [Електронний ресурс]. / Надія Безгодова // Вісник Львівського Університету. Серія Філологічна. – Вип. 34. – Ч. 1. – Львів, 2004. – с. 458 – 463. – Режим доступу : http://philology.lnu.edu.ua/v34_1.php.
17. Белецкий А. А. Об интернационализмах / А. А. Белецкий // Науч. зап. Киев. ун-та. 1955. – Т. 14. – Вип. 2. – С. 59 – 80.
18. Белла Р. Н. Социология религии / Р. Н. Белла // Американская социология : Перспективы, проблемы, методы. – М. : Прогресс, 1972. – С. 265 – 281.
19. Бельчиков Ю. А. Интернациональная терминология в русском языке / Ю. А. Бельчиков. – М. : Учпедгиз, 1959. – 78 с.
20. Бібла С. В. Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів і посад) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / С. В. Бібла. – К., 1997. – 20 с.
21. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови / С. К. Богдан. – Луцьк, 2011. – 28 с.

22. Бондарко А. В. Понятийные категории и языковые семантические функции в грамматике / А. В. Бондарко // Универсалии и типологические исследования : Мещаниновские чтения. – М. : Наука, 1974. – С. 5 – 79.
23. Васильев Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105 – 113.
24. Васильева А. Н. Курс лекций по стилистике русского языка : Общие понятия стилистики, разговорно-обиходный стиль речи / А. Н. Васильева. – М. : Русский язык, 1976. – 240 с.
25. Вереш М. Т. Теологія у контексті історичного розвитку німецької мови та суспільства / М. Т. Вереш // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – Київ : КВЦУ, 2008. – Вип. 24. – Ч. 1. – С. 132 – 137.
26. Вереш М. Т. Теологічна термінологія німецької мови та особливості її перекладу українською / М. Т. Вереш // Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2008. – Вип. 6. – С. 412 – 419.
27. Вереш М. Т. Терміни-словосполучення у теологічній термінології німецької мови / М. Т. Вереш // Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2009. – Вип. 7. – С. 42 – 48.
28. Вереш М. Т. Абревіатура у німецькій теологічній термінології / М. Т. Вереш // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – Київ, КВЦУ, 2009. – Вип. 26. – Ч. 1. – С. 157 – 161.
29. Вереш М. Т. Морфологічний аналіз німецьких молитовних текстів / М. Т. Вереш // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Вип. 30. – С. 318 – 322.
30. Вереш М. Т. Лексичні особливості німецької фахової мови теології у давньоверхньонімецький та середньовірнонімецький періоди / М. Т. Вереш // Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2011. – Вип. 9. – С. 83 – 90.
31. Вереш М. Т. Етимологічний аналіз німецьких християнсько-богословських та церковних термінів-запозичень / М. Т. Вереш // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки –

Луцьк : Волинський національний університет ім. Л. Українки, 2012. – № 22 (247). – С. 188 – 191.

32. Вереш М. Т. Структурні особливості німецьких християнсько-богословських термінів-комполит / М. Т. Вереш // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2013. – Вип. 43 . – С. 219 – 226.
33. Вереш М. Т. Загальна лінгвістична характеристика християнсько-богословської терміносистеми / М. Т. Вереш // Термінологічний вісник. Збірник наукових праць. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (2). – С. 104 – 107.
34. Вереш М. Т. Структурные и семантические особенности немецких христианско-богословских производных терминов / М. Т. Вереш // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2014. – № 2 (32). – С. 42 – 44.
35. Вереш М. Метафори у богословській фаховій комунікації німецької мови / Марія Вереш // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2014. – Вип. 9. – С. 162 – 166.
36. Вереш М. Полісемія у німецькій християнсько-богословській терміносистемі / Марія Вереш, Вікторія Синьо // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2015. – Вип. 11. – С. 110 – 114.
37. Вереш М. Синонімія у німецькій християнсько-богословській та церковній термінології / М. Вереш // Німецька мова в українському контексті: формування мовної компетенції, контрактивні дослідження та міжкультурна комунікація : матер. ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 37 – 39.
38. Вереш М. Аналіз німецьких релігійних та богословських комполит утворених від “Kirche” та “Gott” / Марія Вереш // Роль німецької мови у трансфері освіти, науки та культури в Україні : Матеріали ХVІІІ Міжнародної науково-

практичної конференції Асоціації українських германістів. – Ужгород : ФОП Бреза, 2011. – С. 40 – 41.

39. Вереш М. Класифікація богословських фахових текстів / Марія Вереш // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи : тези 3-ї Міжнародної науково-практичної конференція молодих вчених (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка) / [редактори-упорядники: В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – С. 123 – 125.
40. Вигнанська І. М. Семантика та прагматика фразеологічних біблійних одиниць у сучасному французькому публіцистичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / І. М. Вигнанська. – Київ, 2009. – 19 с.
41. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 140 – 161.
42. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972. – 616 с.
43. Винокур О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / О. Винокур. – Т. 5. – 1939. С. 3 – 54.
44. Володина М. Н. Научно-техническая терминология и общеупотребительная лексика : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0113883.pdf.
45. Володина М. Н. Национальное и интернациональное в процессе терминологической номинации / М. Н. Володина. – М. : Изд-во Моск. ун-та. – 1993. – 112 с.
46. Гадомський А. К. Религиозный язык – теолоингвистика – язкознание / А. К. Гадомський // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Филология. – Симферополь : ТНУ 2007. – Т. 20 (59). – №1. – С. 287 – 292.

47. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин И. Р. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
48. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І.Ганич, І. С. Олійник. – К. : ВШ, 1985. – 360 с.
49. Гепнер Ю. Р. Об основных признаках фразеологических единиц и о типах их видоизменения / Ю. Р. Гепнер // Исследования и материалы. – Москва, Ленинград, 1964. – С. 57 – 69.
50. Гераненко О. О. Українська мова. Метафора : енциклопедія / О. О. Гераненко. – К., 2000. – 752 с.
51. Гільдебрант фон Д. Подружжя : таємниця відданої любові / Д. фон Гільдебрант. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. – 40 с.
52. Глазунова О. И. Логика метафорических преобразований : [Електронний ресурс]. / Глазунова О. И. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Glaz/21.php.
53. Головин Б. М. Термін і слово / Б. М. Головин. – Горький, 1980. – 156 с.
54. Головин Б. Н. Введение в языкознание : [учеб. пособие для филол. специальностей ун-тов и пед. ин-тов] / Б. Н. Головин. – [изд. 3-е.]. – М. : Высш. Школа, 1977. – 311 с.
55. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах : [учеб. пособие для филол. спец. вузов] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высш. школа, 1987. – 104 с.
56. Головин Б. Н. Язык и статистика / Б. Н. Головин. – М. : Просвещение, 1970. – 190 с.
57. Голубовська І. О. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики : курс лекцій / О. І. Голубовська, І. Р. Корольов. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2011. – 223 с.
58. Гончарова Е. А. Интерпретация текста. Немецкий язык / Е. А. Гончарова, И. П. Шишкина. – М. : Высшая школа, 2005. – 368 с.
59. Греческо-русский словарь / [под ред. А.Д. Вейсмана]. – С. Петербург, 1899. – 1368 с.

60. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М., 1993. – 309 с.
61. Гусев С. С. Наука и метафора / С. С. Гусев. – Л. : ЛГУ, 1984. – 150 с.
62. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К. : вид. дім “КМ Academia”, 2000 – 218 с.
63. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. – М. , 1973. – № 4. – С. 76 – 85.
64. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, – 1977. – 246 с.
65. Декарт Р. Избранные произведения / Р. Декарт. – М. : Политическая литература, 1950. – 710 с.
66. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 311 с.
67. Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів : Свічадо, 1996. – 753 с.
68. Дэвидсон Д. Что означают метафоры / Д. Дэвидсон // Теория метафоры : сборник / [общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 173 – 193.
69. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка / Л. Ельмслев. – М. : КомКнига, 2006. – 248 с.
70. Ефремов Л. П. Сущность лексического заимствования и основные признаки освоения заимствованных слов : автореф. дис. канд. фил. наук. / Л. П. Ефремов. – Алма-Ата, 1959. – 21 с.
71. Жербило Т. В. Термины и понятия лингвистики : Общее языкознание. Социолингвистика : Словарь-справочник / Т. В. Жербило. – Назрань : Пилигрим, 2011. – 280 с.
72. Жерновой Є. Г. Релігійна термінологія сучасної французької мови : генеза, семантика, функціонування : дис. канд. філ. наук : 10.02.05 / Є. Г. Жерновой. – Київ, 2003. – 258 с.

73. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики / Жлуктенко Ю. О. – К. : Видавництво Київського університету, 1966. – 136 с.
74. Закреницька Л. А. Англійська християнсько-богословська терміносистема : генезис, структура, семантика : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / Л. А. Закреницька. – Хмельницький, 2011. – 243 с.
75. Иванникова Е. И. Об основных признаках фразеологических единиц / Е. И. Иванникова // Проблемы фразеологии. Исследования и материалы. – Москва, Ленинград, 1964. – С. 70 – 83.
76. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : [монографія] / Вікторія Іващенко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
77. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования) : уч. метод. пос. / Л. В. Ивина. – М. : Академический Проект, 2003. – 304 с.
78. Информационно-поисковая система “БИТ”. – К., 1968. – 219 с.
79. Иоанн Дамаскин Св. Точное изложение православной веры / Св. Иоанн Дамаскин. – М. , 2000. – 463 с.
80. Иоанн Златоустый Св. Беседа XV., 6 [Толкования на святого Матфея Евангелиста] / Св. Иоанн Златоустый. – М. : Посада, 1993. – 471 с.
81. Іващишин О. М. Структурні особливості та семантична диференціація термінів-словосполучень у науково-технічних текстах / О. М. Іващишин // Іноземна філологія. – Львів, 1996. – Вип. 109. – С.41 – 44.
82. Казарина С. Г. Типологические характеристики отраслевых терминологий / С. Г. Казарина– Краснодар, 1998. – 276 с.
83. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
84. Карашук П. М. Словообразование английского языка / П. М. Карашук. – М. : Высшая школа, 1977. – 303 с.
85. Катехизм Католицької церкви [переклад з латинської]. – Львів : Місіонер, 2002. – 772 с.

86. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви : Христос – наша Пасха. – Львів : Свічадо, 2011. – 336 с.
87. Католическая Энциклопедия в 5-ти томах. – М. : Издательство Францисканцев, 2002. – Т. 1. – 1906 с.
88. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Вища школа, 1976. – 128 с.
89. Кияк Т. Р. Запозичення та інтернаціоналізми у фахових мовах : [Електронний ресурс] / Т. Р. Кияк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – № 27. – С. 32 – 34. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1068/1/06ktpifm.pdf>.
90. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К. : Київський нац. університет, 2009. – 544 с.
91. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : [учеб.пособие] / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
92. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
93. Кияк Т. Р. Міжкультурана комунікація, дискурс та переклад / Тарас Кияк // Актуальні питання іноземної філології : наук. журн. / [редкол. : І. П. Біскуб та ін.]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 2. – С. 83 – 89.
94. Климовицкий Я. А. Некоторые вопросы развития и методологии терминологических работ в СССР / Я. А. Климовицкий. – М. , 1967. – с. 34.
95. Князева Г. Ю. Гиперо-гипонимическая структура лексики и языковая картина мира / Г. Ю. Князева // Картина мира : лексикон и текст (на материале английского языка) : [сб. науч. трудов]. – М. : МГЛУ, 1991. – Вып. 375. – С. 11 – 16.
96. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

97. Кобрин Р. Ю. Опыт психолингвистического анализа понятийного содержания терминов и общеупотребительных слов / Р. Ю. Кобрин, О. В. Иванова // Термин в языке и речи. – Горький : изд. ГГУ, 1985. – С. 106 – 114.
98. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Видавництво Київського університету, 1970. – 306 с.
99. Кокойло О. В. Інтернаціональна лексика в російській та іспанській мовах / О. В. Кокойло, Н. М. Корбозерова // Мовознавство. – 1987. – № 2. – С. 27 – 32.
100. Комісар Л. П. Дискурс-аналіз як філософсько-методологічна стратегія в сучасних гуманітарних науках : [Електронний ресурс] / Л. П. Комісар // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія. – 2012. – Вип. 1. – С. 21 – 25. – Режим доступу до журналу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnau_f_2012_1_7.pdf.
101. Коновалова Е. А. Гипер-гипономия в экономической терминологии / Е. А. Коновалова // Философские студии. – Симферополь, 2001. – № 2. – С. 79 – 85.
102. Конституція про святу Літургію *Sacrosanctum Concilium* // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів : Свічадо, 1996. – 753 с.
103. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К. : ВШ, 1982. – 164 с.
104. Корнейко І. В. Теорія жанру : теоретичні та прикладні аспекти : [монографія] / І. В. Корнейко, О. Б. Петрова, Н. О. Попова. – Харків : Друкарна Мадрид, 2014. – 127 с.
105. Короткий теологічний словник / Карл Рагнер, Герберт Форгрімлер [перекл. О. Авраменко]. – Львів, 1996. – 663 с.
106. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с.
107. Крылова О. А. Существует ли церковно-религиозный функциональный стиль в современном русском литературном языке? / О. А. Крылова // Культурно-

речевая ситуация в современной России. – Екатеринбург : Изд. Уральского ун-та, 2000. – С. 107 – 119.

108. Крысин Л. П. Языковое заимствование как проблема диахронической социолингвистики / Л. П. Крысин // Диахроническая социолингвистика. – М., 1993. – С.131 – 151.
109. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
110. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений : Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука , 1981. – 200 с.
111. Лаврова Н. Н. Антонимия лингвистических терминов / Н. Н. Лавров // Термин и слово. – Горький, 1979. – С. 54 – 65.
112. Левицький В. В. Історія німецької мови : [посібник для студ. вищих навч. закл.] / В. В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 216 с.
113. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови : [посібник] / В. В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2014. – 392 с.
114. Левковская К. А. О некоторых особенностях терминологии / К. А. Левковская // Труды института языкознания АН СССР. – Т. 9. – С. 355 – 387.
115. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура : [4-е изд.] / В. М. Лейчик. – М. : Либроком, 2009. – 256 с.
116. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина / А. В. Лемов. – Саранск : изд-во Мордов. университета, 2000. – 192 с.
117. Лингвистический энциклопедический словарь [под ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – с. 685.
118. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка : [ред. колл. : В. Н. Ярцева (гл. ред.), Н. И. Балашов, М. Л. Гаспаров, и др.] – Т. 52. – № 1. – М. : Наука, 1993. – С. 3 – 9.
119. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1982. – 152 с.

120. Малий теологічний словник. – Івано-Франківськ, 1997. – 447 с.
121. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія / П. Мацьків. – Дрогобич : Коло, 2007. – 332 с.
122. Мечковская Н. Б. Язык и религия / Н. Б. Мечковская – М. : Фаир, 1998. – 352 с.
123. Михайлова Т. В. Антонімічні відношення українських науково-технічних термінів як мовне явище та об'єкт лексикографії / Т. В. Михайлова // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук., праць]. – К., 2003. – Вип. V. – С. 295 – 299.
124. Михайлова Е. В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей) : автореф. дис. канд. фил. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Е. В. Михайлова. – Волгоград, 1999. – 22 с.
125. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія / А. Л. Міщенко. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 448 с.
126. Мовчан Д. В. Особливості методики дослідження антонімів / В. Д. Мовчан // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2014. – № 9. – С. 112 – 115.
127. Мовчун Є. С. Особливості перекладу українською мовою німецького комерційного Інтернет дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фил. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / Є. С. Мовчун. – Київ, 2010. – 21 с.
128. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка / А. И. Молотков. – Л. : Наука, 1977. – 284 с.
129. Моральне богослов'я Католицької Церкви : в 3 т. – [переклад з фр. Архієпископа Кир В. Стернюка]. – Львів : Львівська Провінція ЧНІ оо. Редemptористів “Стрім”, 1996. – Т. 2. – 192 с.
130. Нерознак В. П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и преподавания иностранных языков. – Омск, 1998. – С. 80 – 85.
131. Новая философская энциклопедия : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iph.ras.ru/elib/2736.html>.

- 132.Новиков Л. А. Антонимы в русском языке: Семантический анализ противоположностей в лексике / Л. А. Новиков. – М. : Наука, 1973. – 290 с.
- 133.Новодранова В. Ф. Когнитивные науки и термінологія / В. Ф. Новодранова // Научно-техническая терминология : научно-технический реферативный сб. – М. : Вниики, 2000. – Вып. 2. – С. 68 – 70.
- 134.Обер о. Ж.-М. Моральне богослов'я / о. Жан-Марі Обер : [переклад з італ. о. д-ра М. І. Любачівського] : [2-ге вид, виправ.]. – Львів : Стрім, 1997. – 287 с.
- 135.Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры : сборник / [общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 68 – 81.
- 136.Павлова О. І. Гіпонімія в музичній терміносистемі англійської, французької, російської та української мов / О. І. Павлова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Мовознавство. – Вип. 15. – № 11. – 2009. – С. 113 – 119.
- 137.Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : изд. иностран. литературы, 1960. – 500 с.
- 138.Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : посібник / В. І. Перебийніс. – [2-ге вид., випр. і допов.]. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 176 с.
- 139.Плотников Б. А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Б. А. Плотников. – Мн. : Выш. школа, 1979. – 136 с.
- 140.Пономарів О. Д. Сучасна українська мова : підручник / [О. Д. Пономарів, В. В.Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.]. – [2-ге вид., перероб.] – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
- 141.Попович Н. М. Відтворення давньогрецької тринітарної термінології в українській християнській богословській терміносистемі (на матеріалі перекладів догматичної християнської літератури 351 – 362 років) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / Н. М. Попович. – Одеса, 2015. – 20 с.

- 142.Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Об изменении значения и заменах существительного / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1968. – Т. 3. – 551 с.
- 143.Прийдіте поклонімося. Молитовник. – Львів : Свічадо, 2008. – 988 с.
- 144.Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
- 145.Прядохин М. Г. Пособие по изучению нового китайского фонетического алфавита : текст / М. Г. Прядохин. – М. : Восточная литература, 1960. – 21 с.
- 146.Психолінгвістика в очерках и извлечениях : [учебное пособ. для студ. высших учеб. заведений] / [В. К. Радзиховская, А. П. Кирьянов, Т. А. Пекишева и др.]. – М. : Академия, 2003. – 464 с.
- 147.Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології / Наталія Пуряєва. – Львів : Свічадо, 2001. – 160 с.
- 148.Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
- 149.Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка / А. А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1968. – С. 103 – 126.
- 150.Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986. – С. 163 – 198.
- 151.Розенталь Д. Э. Справочник лингвистических терминов : пособие для учителя / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1972. – 495 с.
- 152.Салахова А. Г. Стратегия аргументации в религиозном Интернет-дискурсе / А. Г. Салахова // Вестник Челябинского государственного университета. Серия : Филология. Искусствоведение. – Челябинск : Челябинск. гос. университет, 2010. – Вып. 49. – № 34 (215). – С. 109 – 112.
- 153.Святе Письмо Старого та Нового Завіту : [повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами]. – Рим, 1990. – 352 с.

154. Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології / Т. Секунда // Вісник Ін-ту укр. наук. мови. – 1930. – Вип. 2. – С. 11 – 21.
155. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
156. Сергеева Е. В. Лексическая экспликация концепта “релігія” в русском языке / Е. В. Сергеева // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2007. – Вып. (2) 22. – С. 151 – 165.
157. Синьо В. В. Лінгвістичні особливості німецької фахової мови лісівництва : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / В. В. Синьо. – Ужгород, 2007. – 223 с.
158. Складарская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складарская. – С-Пб. : Наука, 1993. – 150 с.
159. Скороходько Э. Ф. Вопросы теории английского словообразования и ее применение к машинному переводу / Э. Ф. Скороходько. – Киев : изд-во Киевского университета, 1964. – 116 с.
160. Словник української мови : в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства / [ред. І. К. Білодід та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1. – 799 с.
161. Словник української мови : в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства / [ред. І. К. Білодід та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4. – 840 с.
162. Словник української мови : в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства / [ред. І. К. Білодід та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 8. – 927 с.
163. Словник української мови : в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства / [ред. І. К. Білодід та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 9. – 915 с.
164. Солодилова И. А. Лексикология немецкого языка : [учебное пос. для студ. III курса]. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. – 114 с.
165. Соссюр де Ф. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр. – Екатеринбург : изд-во Урал. ун-та, 1999. – 432 с.
166. Станіслав О. В. Зв’язність як один з найважливіших текстуальних категорій (на матеріалі французької мови) / О. В. Станіслав // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки.

- Мовознавство. – Луцьк : Волинський національний університет ім. Л. Українки, 2011. – № 5 (ч. 2). – С. 133 – 138.
167. Стасяк С.-Я. Основи догматичного богослов'я / о. С.-Я. Стасяк, о. Р. Завіла. – Львів : Місіонер, 1997. – 310 с.
168. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
169. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка) / М. Д. Степанова. – [2-е изд., стер.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 208 с.
170. Стилистический энциклопедический словарь русского языка (Церковно-религиозный стиль) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://stylistics.academic.ru/>.
171. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М. Н. Кожинной, Е. А. Баженова, М. П. Котюрова, А. П. Сковородников]. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 696 с.
172. Суперанская А. В. Общая терминология : вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – [2-е изд. стер.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 248 с.
173. Талия В. Н. Исследования по фразеологии / В. Н. Талия // Теоретические проблемы советского языкознания. – М. : Наука, 1968. – С. 257 – 277.
174. Тараненко О. О. Антоніми / О. О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія. – К., 2002. – С. 27 – 29.
175. Татаринов В. А. Теория терминоведения / Татаринов В. А. – М. : Московский лицей, 1996. – 311 с.
176. Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів. – Львів, вид. Інституту богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету, 2005. – 130 с.
177. Толмачева Т. А. Методический потенциал использования коммуникативных стратегий иноязычного речевого поведения в процессе обучения иностранному

- язьку в язиковом вузе / Т. А. Толмачева // Мир науки, культур, образования. – 2008. – № 4 (11). – С. 95 – 98.
178. Тур О. М. Польова структура сучасної української терміносистеми землеустрою та кадастру / О. М. Тур // ЧДУ ім. П. Могили : наукові праці. – Т. 92. – № 79. – С. 68 – 72.
179. Тураева З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураева – М. : Просвещение, 1986. – 128 с.
180. Українська мова : енциклопедія / [Русанівський В. М, Тараненко О. О., М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
181. Український католицький університет : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://theological.usu.edu.ua/>.
182. Федорцова В. Н. Интернациональные словообразовательные модели в немецком языке : автореф. дис. на соискание учен. степени док. фил. наук. спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. Н. Федорцова. – С.-Пб, 1994. – 33 с.
183. Физическая энциклопедия [ред. Прохоров А. М.]. – Т. 2. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 703 с.
184. Філіпова Н. Термінологічна підсистема “Енергозбереження в теплопостачанні” : когнітивний підхід до створення тримовного словника / Ніна Філіпова // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. – 2014. – С. 10 – 12.
185. Флоренский П. Словесное служение. Молитва. / П. Флоренский. // Богословские труды. – М., 1977. – Вып. 17. – С. 172 – 195.
186. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога [концепт, категория, прототип] / Р. М. Фрумкина // Научно-техн. Информация. – Сер. 2. – М., 1992. – № 3. – С. 21 – 27.
187. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львов : Вища школа, 1998. – 158 с.
188. Черненко І. Лексико-семантичні групи церковно-релігійних термінів у “Російсько-українському словнику наукової термінології” / І. Черненко // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до

- нових концепцій. – Львів : вид. Ін-ту богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету, 2005. – 130 с.
189. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка / И. И. Чернышева. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.
190. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста / В. Е. Чернявская. – М. : КомКнига/ URSS, 2006. – 126 с.
191. Чернявская В. Е. Лингвистика текста. Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : [учебное пособие] / В. Е. Чернявская. – М. : Либроком, 2009. – 248 с.
192. Шайкевич А. Я. Дистрибутивно-статистический анализ в семантике / А. Я. Шайкевич // Принципы и методы семантических исследований : сб. статей : [под ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Наука, 1976. – С. 353 – 378.
193. Шевчук М. В. Мовленнєвий жанр як категорія організації мовного коду в комунікативному дискурсі : [Електронний ресурс] / М. В. Шевчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2009. – № 5. – С. 464 – 467 – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/natural/nvnu/filolog/2009_5/R7/Shevchuk.pdf.
194. Шевчук Н. В. Производные военные термины в современном английском языке / В. Н. Шевчук – М. : Высшая школа, 1983. – 231 с.
195. Шехурин Д. Е. Ясность и доступность изложения: Из опыта работы над научно-технической статей / Д. Е. Шехурин. // Редактор и книга : сб. статей. – М. : Искусство, 1962. – Вып. 3. – С. 204 – 251.
196. Шиленко О. А. Фразеологізація в англійській фаховій мові машинобудування / О. А. Шиленко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія : Філологічні науки. – Луцьк, 2009. – № 6. – С. 530 – 533.
197. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелёв – М. : Наука, 1973. – 279 с.
198. Шмелёва О. Ю. Терминологические процессы в диахронии и синхронии (на материале английского языка) / О. Ю. Шмелёва. – С-Пб. : СПбГУЭФ, 2010. – 120 с.

199. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – [2-е изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
200. Янко Т. Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии (на материале русского языка) / Т. Е. Янко // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 28 – 53.
201. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К. : Академія, 2010. – 312 с.
202. Agricola E. Wörterbuch des christlich geprägten Wortschatzes / E. Agricola. [Aus dem Nachlaß bearb. und für den Dr. vorbereitet von Wilhelm Braun]. – Stuttgart : Hirzel, 2003. – 218 S.
203. Althochdeutsches Wörterbuch : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.koeblergerhard.de/germanistischewoerterbuecher/althochdeutscheswoerterbuch/nhd-ahd.pdf>.
204. Ambrose St. On the Duties of the Clergy : [Электронный ресурс] / St. Ambrose. Book 1. Ch. 20, 88. – Режим доступа : <http://www.newadvent.org/fathers/34011.htm>
205. Arntz R. Einführung in die Terminologiearbeit / R. Arntz, H. Picht, F. Mayer. – [5., verb. Aufl.]. – Hildesheim , Zürich , New York : Olms, 2004. – 331 S.
206. Augustin St. On the Trinity : [Электронный ресурс] / St. Augustin. – Режим доступа : <http://www.newadvent.org/fathers/130101.htm>.
207. Bajerowa I. Art. Język religijny. Aspekty filologiczny // Encyklopedia katolicka. – Т. 8. – Lublin, 2000. – S. 19 – 20.
208. Bajerowa, I. Kilka problemów stylistyczno-leksykalnych współczesnego polskiego języka religijnego / I. Bajerowa // O języku religijnym. Zagadnienia wybrane : [red. Karpluk M., Sambor J.]. – Lublin: Redakcja Wydawnicza KUL, 1988 – S. 21 – 44.
209. Balint A. Sector Analysis and Idioms / A. Balint. – № 1. – Vol. 2. – Kivung, 1969. – pp. 2 – 12.
210. Bally Ch. Traite de stylistique française / Ch. Bally. – [2. Aufl.]. – 2. Bd. – Heidelberg, 1921. – 332 S.

211. Basil the Great : [Електронний ресурс] Father of the Church : Morals pp. 138 – 140. – Режим доступу :
http://www.orthodoxprayer.org/Articles_files/Basil%20On%20Prayer.pdf.
212. Baumann K.-D. Integrative Fachtextlinguistik / K.-D. Baumann. – [Forum für Fachsprachen-Forschung 18]. – Tübingen, 1992. – 266 S.
213. Beaugrande de R.-A. Einführung in die Textlinguistik / R.-A. de Beaugrande, W. U. Dressler. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1981. – 215 S.
214. Benedikt XVI. Predigt anlässlich der Seligsprechung des Diener Gottes Johannes Paul II. : [Електронний ресурс] – 2011. – Режим доступу :
http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/homilies/2011/documents/hf_ben-xvi_hom_20110501_beatificazione-gpii_ge.html.
215. Black M. Metaphor. // Models and Metaphors / M. Black – Ithaca : Cornell University Press, 1962. – p. 25 – 47.
216. Boehmer J. Unsere Lutherbibel im Kampfe mit dem Fremdworte. – Langensalza, 1919. – 48 S.
217. Brinker K. Linguistische Textanalyse / Klaus Brinker – Berlin : Erich Schmidt, 2010. – 160 S.
218. Brinker K. Aspekte der Textkohärenz am Beispiel der Rundfunkpredigt / K. Brinker // Deutsche Grammatik – Thema in Variationen. – Heidelberg : Universitätsverlag C. Winter, 1998. – S. 191–202.
219. Burger H. Handbuch der Phraseologie / H. Burger, A. Buhofer, A. Sialm. – Berlin, 1982. – 433 S.
220. Burger. H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiele des Deutschen / H. Burger. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003. – 130 S.
221. Cantalamessa R. Das Ostergeheimnis / R. Cantalamessa. – Köln : Adamas Verlag, 2000. – 178 S.
222. Cantalamessa R. Die Eucharistie unsere Heiligung / R. Cantalamessa. – Köln : Adamas Verlag, 1998. – 189 S.
223. Cantalamessa R. Komm, Schöpfer Geist / R. Cantalamessa. – Freiburg, Basel, Wien : Herder, 2007. – 445 S.

224. Danes F. *Functional Sentence Perspective and the Organization of Text* / F. Danes // *Papers in Functional Sentence Perspective*. – Prague : Academia, 1974. – pp. 106 – 128
225. *Das Zweite Vatikanische Konzil. Konstitution über die heilige Liturgie Sacrosanctum Concilium* : [Elektronний ресурс] : *Neues Theologisches Wörterbuch mit CD-ROM* ; Herbert Vorgrimler. – Freiburg : CD Verlag Herder, 2000. – 1 Hybrid CD für MacOS und Windows. – 52.
226. *Deutsches Fremdwörterbuch* / [G. Hoppe, P. Grebe, A. Kirkness, O. Basler, H. Schulz]. – Berlin, New York : de Gruyter, 1988. – 840 S.
227. *Dictionary of moral theology*. – London, Burns & Oates, 1962. – 1352 p.
228. *Die Bibel. Einheitsübersetzung*. – Freiburg : Herder Verlag, 1998. – 1460 S.
229. *Die Gotische Bibelübersetzung* : [Elektronний ресурс]. – Режим доступа : http://neon.niederlandistik.fu-berlin.de/de/nedling/taalgeschiedenis/gotische_bijbelvertaling/.
230. *Die Göttliche Liturgie unseres Heiligen Vaters Johannes Chrysostomus*. – München : Eichstätt : Paderborn, 2013. – 127 S.
231. Dijk T.A. van. *Textwissenschaft : eine interdisziplinäre Einführung* / Teun A. van Dijk [Übers. von Christoph Sauer]. – München, 1980. – 285 S.
232. *Duden Bedeutungswörterbuch* / [hrsg. u. bearb. von Wolfgang Müller. Unter Mitw. folgender Mitarb. d. Dudenred.: Wolfgang Eckey]. – [2., völlig neu bearb. u. erw. Aufl.]. – Mannheim, Wien, Zürich : Bibliographisches Institut, 1985. – 797 S.
233. *Duden Fremdwörterbuch* / [bearb. vom Wiss. Rat d. Dudenred. unter Mitw. von: Maria Dose ... u. zahlr. Fachwissenschaftlern]. – [5., neu bearb u. erw. Aufl.]. – Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1990. – 832 S.
234. *Duden, das Synonymwörterbuch : ein Wörterbuch sinnverwandter Wörter* / [hrsg. von der Dudenverlag. auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreiberegeln]. – [3., völlig neu erarb. Aufl.]. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2004. – 1104 S.
235. *Duden, Etymologie : Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache* / [bearb. von G. Drosdowski]. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1997. – 839 S.

236. Donum vitae. Instruktion über die Achtung vor dem beginnenden menschlichen Leben und die Würde der Fortpflanzung : [Elektronний ресурс] – Режим доступа : http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for%20human-life_ge.html.
237. Duhme M. Phraseologie der deutschen Wirtschaftssprache: eine empirische Untersuchung zur Verwendung von Phraseologismen in journalistischen Fachtexten / M. Duhme. – Essen : Die Blaue Eule, 1991. – 222 S.
238. Eckert R. Die Phraseologie der russischen Sprache / R. Eckert, K. Günther. – Leipzig, Berlin, 1992. – 267 S.
239. Ernst P. Deutsche Sprachgeschichte / Peter Ernst. – Wien : Facultas. WUV, 2012. – 252 S.
240. Ernst P. Germanistische Sprachwissenschaft / Peter Ernst. – Wien : Facultas WUV, 2011. – 302 S.
241. Fleischer B. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / B. Fleischer, H. Bartz. – Tübingen, 1992. – 375 S.
242. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997. – 310 S.
243. Fluck, H.-R. Fachsprachen: Einführung und Bibliographie / Hans-Rüdiger Fluck. – [5. überarb. und erw. Aufl.]. – Tübingen : Basel : Francke, 1996. – 359 S.
244. Gebet im Geiste des Hl. Franziskus von Assisi : [Elektronний ресурс] – Режим доступа : http://bokmeier.com/index_franziskus.html.
245. Gebete : [Elektronний ресурс] – Режим доступа : <http://www.amen-online.de>.
246. Gläser R. Phraseologie der englischen Sprache / Rosemarie Gläser. – Tübingen, 1986. – 55 S.
247. Gläser R. Fachtextsorten im Englischen / Rosemarie Gläser. – Tübingen, 1990. – 331 S.
248. Gössel E. Der Wortschatz der ersten deutschen Bibel / E. Gössel. – Gießen : Münchowsche Universitätsdruckerei Otto Kindt GmbH, 1933. – 43 S.

249. Gottschall D. Fachsprachliche Phänomene im Lucidarius / D. Gottschall // Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. – Berlin, New York, 1998. – S. 2333 – 2340.
250. Greule A. Neure Forschungen zur Sakralsprache im deutsch-polnische Vergleich. Erträge – Tendenzen – Aufgaben / A. Greule, E. Kucharska-Dreiss, M. Makuchowska // Heiliger Dienst, Heft 2. – Salzburg, 2005. – S. 73 – 91.
251. Guespin L. Problématique des travaux sur le discours politique. – Langages, 1971. – pp. 3 – 24.
252. Gülich E. Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht / E. Gülich, W. Raible. – Frankfurt : Athenäum, 1975. – 241 S.
253. Halliday M. A. K. Explorations in the functions of language / M. A. K. Halliday. – London : Edward Arnold, 1974. – 143 pp.
254. Hauck F. Theologisches Fach- und Fremdwörterbuch / F. Hauck, G. Schwinge – [10., Aufl.]. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2005. – 240 S.
255. Hausenblas K. Zu einigen Grundfragen der Texttheorie / K. Hausenblas // Studia Grammatica. Probleme der Textgrammatik II / [hrsg. von F. Daneš, D. Viehweger]. – Band XVIII. – Berlin : Akademie-Verlag, 1977. – S. 147 – 158.
256. Helbig G. Zu Problemen der linguistischen Beschreibung des Dialogs im Deutschen / G. Helbig // Deutsch als Fremdsprache. – 1975. – S. 65 – 80.
257. Heusinger K. Aus der lateinischen Fachsprache zur deutschen Mystik / K. Heusinger, S. Heusinger : [Elektronischer ресурс] – Режим доступа : <http://gerlin.phil-fak.uni-koeln.de/kvh/pub/pub99-98/latein/lat.pdf>.
258. Hoffmann L. Anwendungsmöglichkeiten und bisherige Anwendung von statistischen Methoden in der Fachsprachenforschung / L. Hoffmann // Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. – Berlin, New York, 1998. – S. 241 – 248.
259. Hoffmann L. Kohärenz und Kohäsion in wissenschaftssprachlichen Texten: ein Analysebeispiel // Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. – Berlin – New York, 1998. – S. 610 – 617.

260. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache / L. Hoffmann // Forum für Fachsprachen-Forschung. – [2., völlig neu bearb.]. – Tübingen : Narr, 1985. – B. 1 – 307 S.
261. Johannes Paulus II, Papa. Brief an die Familien / Papst Johannes Paul II. – Vatikan : Libreria Editrice Vaticana, 1994. – 112 S.
262. Johannes Paulus II, Papa. Enzyklika Evangelium Vitae [amtliche vatikanische Fassung] / Papst Johannes Paul II. – Stein am Rhein : Cristiana-Verl., 1995. – 134 S.
263. Johannes Paulus II. Familiaris Consortio. Apostolisches Schreiben / Papst Johannes Paulus II. – Stein am Rhein : Christiana-Verlag, 1982. – 100 S. : [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/de/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio.html
264. Johannes Paulus II. Fides et ratio. Enzyklika / Papst Johannes Paulus II. – Bonn : Sekretariat der Dt. Bischofskonferenz, 1998. – 106 S. : [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/de/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html.
265. Johannes Paulus II. Veritatis splendor : [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/de/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html
266. Johannes Paulus II. Predigt. 27. Juni 2001: Feier der Göttlichen Liturgie im byzantinischen Ritus mit Seligsprechungen in Lemberg : [Elektronischer ресурс]. – 2001. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/de/homilies/2001/documents/hf_jp-ii_hom_20010627_ucraina-beat.html.
267. Katechismus der Katholischen Kirche : Neuübersetzung aufgrund der Editio typica latina. – [2., veränd. Aufl.]. – München, Wien, Oldenbourg, Leipzig : St.-Benno-Verlag, 2003. – 824 S.
268. Katholische Gebete : [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа : <http://www.katholische-gebete.de.vu/>.
269. Kirchenväter : [Elektronischer ресурс]. – Режим доступа : <http://www.prophet-elias.com/kirchenv%C3%A4terttexte-church-fathers/kirchenv%C3%A4terttexte-1-church-fathers-1/>.

270. Kühn P. Pragmatische und lexikographische Beschreibung phraseologischer Einheiten: Phraseologismen und Routineformeln // Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV. – [hrsg. Wiegand, H.E.]. – Hildesheim, Zürich, New York, 1984. – S. 175 – 235.
271. Kunisch H. Spätes Mittelalter (1250-1500). / H. Kunisch, F. Maurer, H. Rupp (Hg.) // Deutsche Wortgeschichte. – [3. Neub. Aufl.]. – Berlin, New York, 1974. – Bd. 1. – S. 155 – 322.
272. Lexikon des katholischen Lebens / W. Rauch (Hg.). – Freiburg : Herder, 1952. – 1352 S.
273. Lexikon für Theologie und Kirche / [W. Kasper und andere]. – [3. völlig neu bearb. Auflage]. – Freiburg, Basel, Wien : Herder, 2006. – Bd. 4. – 1458 S.
274. Lexikon für Theologie und Kirche / [W. Kasper und andere]. – [3. völlig neu bearb. Auflage]. – Freiburg, Basel, Wien : Herder, 2006. – Bd. 5. – 1464 S.
275. Lexikon für Theologie und Kirche / [W. Kasper und andere]. – [3. völlig neu bearb. Auflage]. – Freiburg, Basel, Wien : Herder, 2006. – Bd. 6. – 1448 S.
276. Lindquist A. Studien über Wortbildung und Wortwahl im Althochdeutschen mit besonderer Rücksicht auf die nomina actionis / A. Lindquist // Beiträge zur Geschichte und Sprache der deutschen Literatur. – 1936. – S. 1 – 132.
277. Lohde M. Wortbildung des modernen Deutschen / M. Lohde. – Tübingen : Narr, 2006. – 348 S.
278. Lutz L. Zum Thema "Thema" : Einf. in d. Thema-Rhema-Theorie / Luise Lutz. – Hamburg : Hamburger Buchagentur, 1981. – 146 S.
279. Makuchowska, M. Styl religijny / M. Makuchowska // Przewodnik po stylistyce polskiej. – [red. Gajda S.]. – Opole : Uniwersytet Opolski, 1995 – S. 449 – 459.
280. Marcus S. Mathematische Poetik / S. Marcus. – Frankfurt/Main : Athenäum Verlag, 1973. – 437 S.
281. Mistrik, J. Religiozty styl / J. Mistrik // Stylistyka. – W. : Uniwersytet Opolski, 1992. – S. 82 – 89.
282. Möhn D. Fachsprachen. Eine Einführung / D. Möhn, R. Pelka. – Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1984. – 171 S.

283. Mokienko V. M. Historische Phraseologie der slawischen Sprachen / V. M. Mokienko // Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. – Berlin, New York, 2007. – 2. Halbband – S. 1134 – 1145.
284. Palm Ch. Phraseologie. Eine Einführung / Ch. Palm. – Tübingen, 1995. – 224 S.
285. Penzl H. Mittelhochdeutsch. Eine Einführung in die Dialekte / H. Penzl. – Bern, 1989. – 190 S.
286. Pilz K. D. Phraseologie: Redensartenforschung / K. D. Pilz. – Stuttgart, 1981. – 147 S.
287. Pulaczewska H. Aspects of Metaphor in Physics. Examples and Case Studies / H. Pulaczewska. – Tübingen : Niemeyer, 1999. – 301 S.
288. Ratzinger J. Benedikt XVI. Der Geist der Liturgie . J. Ratzinger Benedikt XVI. – Freiburg : Herder, 2007. – 208 S.
289. Ratzinger J. Einführung in das Christentum / J. Ratzinger. – München : Kösel-Verlag, 2006. – 362 S.
290. Roelcke T. Fachsprachen / T. Roelcke – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2005. – 253 S.
291. Ruh K. Deutsche Predigtbücher des Mittelalters / K. Ruh // Beiträge zur Geschichte der Predigt . – [Hg. H. Reinitzer]. – Hamburg, 1981. – S. 11 – 30.
292. Schmidt S. J. Bedeutung und Begriff : Zur Fundierung einer sprachphilosophischen Semantik / S. J. Schmidt. – Braunschweig : Vieweg, 1969. – 176 S.
293. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / M. Schwarz – Tübingen / Basel : Francke, 1996. – 238 S.
294. Searle J. A classification of illocutionary acts / J. R. Searle // Language in Society. – London : Cambridge University Press, 1976. – № 5. – pp. 1 – 23.
295. Segensgebet für Bruder Leo : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bokmeier.com/leo.html>.
296. Seibicke W. Fachsprache in historischer Entwicklung / W. Seibicke // Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. – Berlin, New York : de Gruyter, 2002. – S. 2377 – 2385.

297. Smirnova M. D. Religiöse Begriffe im Neuen deutsch-russischen Großwörterbuch / M. D. Smirnova // Das Wort. Germanisches Jahrbuch. – Russland, 2007. – S. 231–247.
298. Sonderegger S. Geschichte Deutschsprachiger Bibelübersetzungen in Grundzügen / S. Sonderegger // Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. – [Hgg. Besch, W & Sonderegger, S., u. a.]. – [2., voll. neu bearbeit. und erweit. Auflage]. – Berlin : Walter de Gruyter, 1998. – 1. Teilband. – S. 229 – 277.
299. Sonderreger S. Althochdeutsche Sprache und Literatur / S. Sonderreger. – [3. Auflage]. – Berlin, New York: de Gruyter, 2003. – 390 S.
300. Stedje A. Deutsche Sprache gestern und heute / A. Stedje. – München, 1989. – 281 S.
301. Thomas von Aquin. Summe der Theologie : [3 Bde] / Thomas von Aquino. – [Zusammengefasst, eingel. u. erl. von Joseph Bernhart]. – Stuttgart : Kröner, 1985. – Bd. 1. – 356 S.
302. Thomas von Aquin. Summe der Theologie : [3 Bde] / Thomas von Aquino. – [Zusammengefasst, eingel. u. erl. von Joseph Bernhart]. – Stuttgart : Kröner, 1985. – Bd. 3. – 375 S.
303. Tschirch F. Die Entfaltung der deutschen Sprachgestalt in der Vor- und Frühzeit / Fritz Tschirch. – Berlin : E. Schmidt. 1983. – 201 S.
304. Ullmann S. The principles of Semantics / S. Ullmann. – Glasgow, 1963. – 352 p.
305. Unbegaun B. La calque dans les langues litteraires / B. Unbegaun. // RES T. II. – 1932. – S. 19 – 48.
306. Vater H. Einführung in die Textlinguistik. Struktur, Thema und Referenz in Texten / H. Vater. – München, 1992. – 199 S.
307. Vergleich von Vaterunsern : [Elektronный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.linguistics.ruhr-uni-bochum.de/~strunk/Deutsch/vergleic.htm>.
308. Vorgrimler H. Neues Theologisches Wörterbuch / H. Vorgrimler. – [4. Auflage]. – Freiburg, Basel, Wien : Herder, 2005. – 698 S.
309. Wallner K. Die Eucharistie / Pater K. Wallner. – Leipzig : St. Benno-Verlag, 2010. – 95 S.

310. Wallner K. Die sieben Sakramente / Pater K. Wallner. – Leipzig : St. Benno-Verlag, 2010. – 95 S.
311. Wallner K. Wer glaubt wird selig / Pater K. Wallner. – Regensburg : Lübbe, 2009. – 350 S.
312. Weisweiler J. Deutsche Frühzeit / J. Weisweiler, W. Betz // Deutsche Wortgeschichte. – Bd. 1. – [3. neub. Aufl.]. – Berlin, New York : de Gruyter, 1974. – S. 55 – 133.
313. Wolf H. Deutsch-slawische Begegnung in der Sprache der Reformationszeit // Welt der Slaven X / H. Wolf – 1965. – S. 51 – 98.
314. Worbs E. Theorie und Praxis der slawisch-deutschen Phraseologie / E. Worbs – Mainz, 1994. – 238 S.
315. Wurzel W. U. Zur Dialektik im Sprachsystem : Widerspruch – Motiviertheit – Sprachveränderung / W. U. Wurzel // Deutsch als Fremdsprache. – 1984. – S. 201 – 211.
316. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie / Eugen Wüster [3. Aufl. / mit einem Vorw. von Richard Baum]. – Bonn : Romanistischer Verlag, 1991. – 239 S.
317. Zdybicka Z. Czlowiek i religia / Z. Zdybicka – Lublin, 1993. – 491 s.

ГЛОСАРІЙ

АБРЕВІАТУРА (від лат. *abbrevio* – скорочую) – звичайно іменник, творений шляхом скорочення простого слова або компонентів складного слова чи елементів твірного словосполучення до рівня звуків або букв, складів чи інших фрагментів слів.

АКРОНІМ – слово, утворене шляхом складання початкових букв чи звуків.

ДЕРИВАЦІЯ (лат. *derivation*, від *derive* – відводжу, утворюю) – утворення нових слів за допомогою афіксів чи безафіксним способом від існуючих слів, основ чи коренів за словотворчими моделями мови.

ДЕТЕРМІНАТИВНІ КОМПОЗИТИ – це такі складні слова, в яких перший компонент (під компонентом ми розуміємо лексему) (означувальне слово) визначає чи пояснює другий компонент (основне слово).

ДИСКУРС (від франц. *discours* – мовлення) – це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими чинниками; текст, узятий в аспекті подій; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах).

ДІАХРОНІЯ – історичний розвиток мовної системи як предмета лінгвістичного дослідження; вивчення мови в часі, в процесі її розвитку на часовій осі.

ЗАПОЗИЧЕННЯ – це елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція тощо), перенесений з однієї мови в іншу внаслідок мовних контактів, а також власне процес переходу елементів однієї мови в іншу.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ – лексична одиниця, яка існує принаймні у трьох неспоріднених мовах.

КОГЕЗІЯ – це структурно-граматичний різновид зв'язності тексту, показниками якого є формальні засоби зв'язку слів, речень, зокрема узгодженість морфологічних категорій слів, синтаксичні відношення сурядності й підрядності,

поверхнева організація синтаксичних структур, повтори, анафоричні зв'язки, сполучники, порядок слів тощо.

КОГЕРЕНТНІСТЬ протиставляється когезії і позначає змістовний, семантичний різновид зв'язності, показниками якого є семантичне узгодження лексичних одиниць, тематично однорідні ряди слів, повтори, синоніми, антоніми, пароніми, гіпероніми, гіпоніми, партоніми, семантико-стилістичні фігури тощо.

КОНВЕРСІЯ – це такий спосіб словотвору, при якому утворення нових слів відбувається не за допомогою залучення афіксів, а за рахунок переходу слова з однієї частини мови в іншу.

КОНЦЕПТ (від лат. *conceptum* – думка, зміст, поняття) – це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови мозку, всієї картини світу, що відображена в людській психіці.

КОПУЛЯТИВНІ КОМПОЗИТИ – це складні слова, які утворюються за допомогою складання компонентів у такий спосіб, що їхнє значення накладається одне на одного.

МЕТАФОРА – використання слова в переносному значенні на основі подібності двох предметів чи явищ у будь-якому відношенні.

ПОЛІСЕМІЯ – це наявність у одного й того ж слова декілька значень, зв'язаних між собою, які виникли внаслідок видозмінення та розвитку первинного значення цього слова.

ПОХІДНІ ТЕРМІНИ – це термінологічні одиниці, утворені за допомогою афіксів, а також переходу слів з однієї частини мови в іншу (конверсія).

СИНОНІМИ – слова, що означають назву одного й того ж поняття, спільні за основним лексичним значенням, але відрізняються значенневими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням (чи тим і тим водночас), або сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами.

СИНХРОНІЯ – це вісь одночасності, яка стосується відношення між існуючими речами, звідки виключено будь-яке втручання часу.

ТЕРМІН – це слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя.

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ГНІЗДО – сукупність термінів, які об'єднані на основі тотожності ядрового компонента.

ФАХОВИЙ ТЕКСТ – це зв'язне, логічно структуроване та завершене складне мовне висловлювання, яке відображає фахове явище, для якого застосовано ситуативно адекватні мовні засоби і яке може бути доповнене візуальними засобами, як-от: символами, формулами, рівняннями, графіками та зображеннями. Фаховий текст покликаний забезпечити здійснення ефективної та однозначної фахової комунікації між фахівцями та (не)фахівцями.

ФАХОВІ МОВИ – це сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері.